

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГОРБЕНКО ДАР'Я АНДРІЙВНА

УДК 351.741:159.98

**ДИСЕРТАЦІЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ
МВС УКРАЇНИ**

19.00.06 «Юридична психологія»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Д. А. Горбенко**

Науковий керівник **Медведєв Володимир Степанович,**
доктор психологічних наук, професор

Київ 2018

АНОТАЦІЯ

Горбенко Д. А. Організаційно-правові та методичні засади удосконалення діяльності психологічної служби МВС України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 19.00.06 «Юридична психологія. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню організаційно-правових та методичних засад діяльності психологічної служби МВС України. Визначено, що сьогодні стратегія реформування МВС України передбачає заміну карально-репресивної моделі діяльності на модель соціального партнерства та обслуговування громадян, захисту їх прав і законних інтересів. Це зумовлює формування нової психології й менталітету працівників, висуває підвищені та специфічні вимоги до забезпечення оперативно-службової і службово-бойової діяльності органів і підрозділів МВС України.

З'ясовано, що важливу роль у зазначеному вище відіграє психологічний напрям, що належить до сфери компетенції психологічної служби, яка функціонує в МВС України. За час свого існування служба досягла значних успіхів і завоювала певний авторитет. Широкого визнання набули розробки щодо професійно-психологічного відбору та підготовки різних категорій працівників, тренінгові програми «комунікація – стрес – безпека» стосовно толерантного ставлення до громадян та розв'язання конфліктних ситуацій, методичні рекомендації щодо виконання діяльності в екстремальних умовах тощо.

З наукових поглядів проведено аналіз сучасного стану психологічної служби МВС України, визначено, що служба характеризується наявністю певних проблем, пов'язаних, насамперед, з організаційно-правовими і методичними питаннями її діяльності та кадровим забезпеченням.

Розкрито зміст й особливості практичної психології як такої й однієї з важливих сфер її застосування – психологічної служби МВС України. З'ясовано, що практична психологія виникла і розвивається як система спеціальних психологічних служб, спрямованих на організацію і надання безпосередньої практичної допомоги особам у вирішенні їхніх психологічних проблем та профілактичну роботу з окремими особами або групами для збереження їхнього психічного здоров'я і запобігання небажаним явищам у поведінці та спілкуванні.

Сучасна практична психологія не має сталої структури. Зроблено висновок, що структура практичної психології може видозмінюватись і конкретизуватись відповідно до галузі (військова та правоохоронна діяльність, освіта, медицина, промисловість та ін.) і конкретної проблематики, в якій працює практичний психолог.

Визначено, що однією з важливих сфер застосування практичної психології в Україні є психологічна служба МВС України. Протягом усього періоду існування психологічна служба МВС України удосконалювала свою діяльність і накопичувала певний досвід за базовими напрямками та завданнями роботи (психологічне супроводження оперативно-службової діяльності; психопрофілактична робота з особовим складом; професійно-психологічний відбір кандидатів на службу; психологічна підготовка співробітників).

Виявлено фактори, які заважають ефективній роботі служби та негативно впливають на її розвиток. Надано рекомендації щодо удосконалення роботи психологічної служби МВС України, зазначено першочергові заходи, які доцільно здійснити для відповідності психологічної служби МВС України сучасним потребам практики та наближення до сучасних світових стандартів.

За результатами порівняльного аналізу організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічних служб різних міністерств і центральних органів виконавчої влади визначено, що головною об'єднувальною ознакою є виявлення і створення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку та роботою з особистістю, надання психологічної допомоги й психологічного супроводження різних видів діяльності.

Проаналізовано організаційно-правове та методичне забезпечення психологічних служб поліції в пострадянських країнах (Республіці Білорусь, Російській Федерації), країн Європи (Великій Британії, Німеччині) та США. Для порівняння з психологічною службою НГУ проаналізовано служби психологічного забезпечення чотирьох країн, що входять до військових формувань країн НАТО (Латвія, Німеччина, США, Франція) та Ізраїлю. Встановлено, що провідними напрямками діяльності зарубіжних психологів, незалежно від організаційно-штатної структури та підпорядкування, є психологічна підготовка, протидія професійному стресу, забезпечення професійного довголіття поліцейських.

Визначено, що досягнення оптимальних результатів діяльності НПУ передбачає вивчення, аналіз та узагальнення досвіду, накопиченого правоохоронними системами різних країн світу. Зазначено, що результати аналізу цієї діяльності та окремі підходи, прийоми і методи, передусім у сфері організації психологічного супроводу службової діяльності, можна ефективно використовувати й в НПУ.

Проведено комплексний історико-правовий аналіз практично-прикладної гілки юридичної психології, що надало можливість уникнути помилок, правильно оцінити можливості юридичної психології та психологічної служби ОВС України зокрема, прослідкувати «внутрішню логіку» розвитку і на цьому ґрунті прогнозувати подальші перспективи розвитку.

Проаналізовано складний шлях розвитку практичної психології загалом та психологічної служби ОВС України зокрема за часів СРСР, який здійснювався в контексті становлення та розвитку радянської юридичної психології.

Визначено, що здобуття незалежності Україною стало переломним моментом для розвитку психології в ОВС України. Розпад СРСР до певної міри перешкодив функціонуванню психологічної служби ОВС України як складової загальновідомчої служби. У перші роки (1991–1997 рр.) відбулося використання надбань часів Радянського Союзу.

З'ясовано, що офіційним створенням загальновідомчої служби можна вважати 1997 р., на підставі рішення Колегії МВС «Про затвердження Концепції

психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України» від 3 лютого 1997 р. № 2 КМ/2. Цей нормативний документ чітко визначав загальні напрями роботи, завдання та функціональні обов'язки психологів ОВС України.

Визначено обставини, які пов'язані з гальмуванням розвитку психологічної служби та можливостей її удосконалення.

Констатовано, що якісна трансформація правоохоронної системи (яка триває з 2015 р.), підготовка поліцейських, здатних захистити права та інтереси громадян у сучасних умовах, неможливі без активної участі психологів-професіоналів.

Встановлено, що нормативно-правова база для проведення психологічного забезпечення поліцейських застаріла та не відповідає вимогам практики, тому вкрай актуальним є розроблення низки нормативно-правових документів, які б регламентували діяльність психологічної служби в поліції (положення про психологічну службу Національної поліції України, етичний кодекс тощо).

З метою удосконалення Закону України «Про Національну поліцію» запропоновано внести зміни та доповнення до розділу VII «Загальні засади проходження служби в поліції», розроблено проекти положень «Про психологічне забезпечення в органах і підрозділах Національної поліції України» та «Про кабінет психологічної релаксації в органах і підрозділах Національної поліції України». Ці проекти отримали позитивну оцінку експертів та практичних психологів. Під час їх розроблення особливу увагу приділено психологічній реабілітації особового складу МВС України після виконання діяльності в екстремальних умовах, що зумовлено ситуацією в зоні АТО.

Зазначено, що консерватизм, бюрократичні перешкоди, інертність у реалізації та практичному впровадженні ефективних інноваційних технологій психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності гальмують розвиток й удосконалення методичного забезпечення психологічної служби МВС України.

Ключові слова: практична психологія, психологічна служба, психологічне забезпечення, оперативно-службова діяльність, службово-бойова діяльність, нормативно-правова регламентація психологічного забезпечення.

SUMMARY

Gorbenko D. A. Organizational-legal and methodical principles of improvement of the psychological service of the Ministry of Interior of Ukraine. – Manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of Candidate of Legal Sciences, speciality 19.00.06 – Legal Psychology. – National academy of internal affairs, Kyiv, 2018.

The dissertation is devoted to the complex study of the organizational and legal and methodological principles of the psychological service of the Ministry of Internal of Ukraine. It is determined that today the reform strategy of the Ministry of Internal of Ukraine provides for the replacement of punitive and repressive model of activity with the model of social partnership and servicing of citizens, protection of their rights and legitimate interests. This involves the formation of a new psychology and mentality of workers, proposes increases and specific requirements for the provision of operational, service and military-fighting activities of bodies and subdivisions of the Ministry of Internal of Ukraine.

It is stated that an important role in the above is played by the psychological direction, which belongs to the sphere of competence of the psychological service, which functions in the Ministry of Internal of Ukraine. During its existence, the service has achieved significant success and has won a certain authority. Widely accepted work on professional psychological selection and training of various categories of employees, training programs «Communication – Stress – Safety» in relation to tolerant attitude towards citizens and conflict resolution, methodological recommendations for the implementation of activities in extreme conditions, etc.

From the scientific positions, an analysis of the current state of the psychological service of the Ministry of Internal of Ukraine was conducted, and it was found that the service is characterized by the presence of certain problems, first of all, with the organizational-legal and methodical issues of its activities, personnel provision.

The content and features of practical psychology as one and one of the important spheres of its application – psychological service of the Ministry of Internal of Ukraine

are revealed. It is understood that practical psychology emerged and develops as a system of special psychological services aimed at the organization and provision of direct practical assistance to individuals in solving their psychological problems and preventive work with individuals or groups in order to preserve their mental health and prevent unwanted phenomena in behavior and communication.

Modern practical psychology has no stable structure. Done the conclusion that the structure of practical psychology can be modified and specified in accordance with the industry (military and law enforcement activities, education, medicine, industry, etc.) and the specific issues in which a practical psychologist works.

It is determined that one of the important areas of application of practical psychology in Ukraine is the psychological service of the Ministry of Internal of Ukraine. Throughout the period of existence, the psychological service of the Ministry of Internal of Ukraine improved its activity and accumulated some experience in the basic directions and tasks of the work (psychological support of operational and service activities, psychoprophylactic work with personnel, professional-psychological selection of candidates for service, psychological training of employees).

The factors that hinder effective service work and negatively influence its development are revealed. The recommendations on improving the work of the psychological service of the Ministry of Internal of Ukraine are given, and the priority measures that are advisable to make modern needs of practice and approaching the modern world standards are appropriate for the compliance of the psychological service of the Ministry of Internal of Ukraine.

According to the results of the comparative analysis of the organizational and legal and methodological support of the activities of the psychological services of different ministries and central executive authorities, it is determined that the main unifying feature is the discovery and creation of optimal socio-psychological conditions for the development and work with the person, provision of psychological assistance and psychological support different types of activities.

The organizational-legal and methodical provision of psychological police services in post-Soviet countries (Republic of Belarus, the Russian Federation),

European countries (Great Britain, Germany) and the USA are analyzed. For comparison with the psychological service of NSU, the psychological support services of the four countries included in the military formations of NATO countries (Latvia, Germany, USA, France) and Israel are analyzed. It is established that the main directions of activity of foreign psychologists, regardless of organizational structure and subordination, are psychological training, counteracting professional stress, and ensuring the professional longevity of the police.

It has been determined that the achievement of optimal results of the activity of the NPU involves studying, analyzing and generalizing the experience gained by law enforcement systems from different countries of the world. It is estimated that the results of the analysis of this activity and some approaches, methods and methods, especially in the field of organization of psychological support of the official activity, can be effectively used in the NPU.

The complex historical and legal analysis of the practical-applied branch of legal psychology, which provided an opportunity to avoid mistakes, made it possible to correctly evaluate the possibilities of legal psychology and psychological service of the Ministry of Internal of Ukraine, in particular, to follow the «internal logic» of development and on this basis to predict future prospects of development.

The complex path of development of practical psychology in general and psychological service of the Ministry of Internal of Ukraine in particular during the Soviet times was analyzed, which was carried out in the context of the formation and development of Soviet legal psychology.

It is determined that gaining independence by Ukraine has become a turning point for the development of psychology in the Ministry of Internal of Ukraine. The collapse of the USSR to a certain extent prevented the functioning of the psychological service of the OIC of Ukraine as an integral part of the universal service. In the first years (1991–1997) there was the use of the achievements of the Soviet Union.

It was found out that the official creation of universal service can be considered 1997, on the basis of the decision of the Collegium of the Ministry of Internal «On

Approval of the Concept of Psychological Support of Operational-Service Activity of the Institutions and Divisions of Internal Affairs of Ukraine» of February 3, 1997, №. 2 KM/2.

This normative document clearly defined the general directions of work, tasks and functional responsibilities of psychologists of the Ministry of Internal of Ukraine.

The circumstances, which are connected with inhibition of development of psychological service and possibilities of its improvement, are determined.

It is noted that qualitative transformation of the law-enforcement system (which lasts from 2015), the training of policemen who are able to protect the rights and interests of citizens in modern conditions, are impossible without the active participation of psychologists-professionals.

It has been established that the regulatory framework for conducting psychological support for the police is obsolete and does not meet the requirements of practice, therefore it seems urgent to develop a number of legal documents that would regulate the activities of the psychological service in the police (provisions on the psychological service of the National Police of Ukraine, the Code of Ethics, etc.)

To this end, it was proposed to improve the Law of Ukraine «On the National Police», amendments and additions to section VII «General principles of service in the police», draft regulations «On psychological support in the organs and units of the National Police of Ukraine» and «On the Cabinet of Psychological Relaxation in the organs and units of the National Police of Ukraine» . These projects received a positive assessment of experts and practical psychologists. During their development, special attention was paid to the psychological rehabilitation of the personnel of the Ministry of Internal of Ukraine after carrying out activities under extreme conditions due to the situation in the ATO zone.

It is noted that conservatism, bureaucratic obstacles, inertia in the implementation and practical implementation of effective innovative technologies of psychological support of operative-service activities hinder the development and improvement of methodological provision of psychological service Ministry of Internal of Ukraine.

Key words: practical psychology, psychological service, psychological support, operative-service activity, service-combat activity, legal regulation of psychological support.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Горбенко Д. А. Становлення та розвиток психологічної служби в органах внутрішніх справ України: історико-правовий аспект. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1 (7). С. 156–163.

2. Горбенко Д. А. Особливості психологічної служби в органах внутрішніх справ України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 173–182.

3. Горбенко Д. А. Особливості психопрофілактичної роботи в системі органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1 (94). С. 255–260.

4. Горбенко Д. А. Сучасний стан та особливості функціонування служби психологічного забезпечення МВС України. *Юридична психологія*. 2017. № 1 (20). С. 200–209.

5. Горбенко Д. А. Міжнародний досвід психологічного забезпечення поліції. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип 2. Т. 3. С. 112–117;

статті в наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку, з якого підготовлено дисертацію:

1. Горбенко Д. А. Анализ и пути усовершенствования организационно-правового обеспечения деятельности психологической службы МВД Украины. *Legea si viata*. Chisinau, 2017. № 8/2. С. 38–42;

праці апробаційного характеру:

1. Горбенко Д. А. Основні напрями підготовки психолога в органах внутрішніх справ України. *Актуальні проблеми юридичної психології: матеріали*

III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 квіт. 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 176–178;

2. Горбенко Д. А. Психологічне портретування в діяльності органів досудового слідства. *Процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7 листоп. 2014 р.). Одеса: Одес. нац. ун-т внутр. справ, 2014. С. 154.

3. Горбенко Д. А., Бигу Ж. М. Вдосконалення ведення допиту шляхом застосування методів психологічного впливу. *Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксиологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22–23 квіт. 2015 р.). Одеса: Одес. нац. ун-т внутр. справ, 2015. С. 108–109.

4. Горбенко Д. А. Актуальні проблеми психопрофілактичної роботи в системі органів внутрішніх справ України. *Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 квіт. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 82–84.

5. Горбенко Д. А. Актуальні проблеми психологічної профілактики девіантної поведінки особистості. *Правові, психологічні та педагогічні проблеми профілактики правопорушень*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 жовт. 2016 р.). Одеса: Одес. нац. ун-т внутр. справ, 2016. С. 110–111.

6. Горбенко Д. А. Особливості психологічної служби ОВС України. Тенденції розвитку. *Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів*: матеріали круглого столу (м. Кривий Ріг, 10 лют. 2017 р.). Кривий Ріг: Донец. юрид. ін-т МВС України, 2017. С. 49–53.

7. Горбенко Д. А. Фактори та обставини, які сприяють формуванню особистості неповнолітніх правопорушників. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 берез. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 36–39;

праці, що додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Горбенко Д. А. Соціологія права: навч. посіб. / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. О. Левченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужи. 2-ге вид. перероб. і допов. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 268–276.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ.....	23
1.1. Психологічна служба МВС як організаційна форма застосування практичної психології.....	23
1.2. Порівняльний аналіз організаційно-правового й методичного забезпечення діяльності психологічних служб різних міністерств та центральних органів виконавчої влади.....	50
1.3. Компаративістський аналіз організаційно-правового та методичного забезпечення психологічних служб військових формувань і правоохоронних органів країн ближнього та дальнього зарубіжжя.....	84
Висновки до розділу 1.....	97

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ.....	101
2.1. Становлення психологічної служби ОВС за часів СРСР.....	101
2.2. Розвиток психологічної служби в незалежній Україні.....	125
Висновки до розділу 2.....	153

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ТА ЗАСОБИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ.....	156
3.1. Сучасний стан та особливості функціонування психологічної служби МВС України	156

3.2. Удосконалення організаційно-правового забезпечення діяльності психологічної служби МВС України	169
3.3. Удосконалення методичного забезпечення діяльності психологічної служби МВС України	185
Висновки до розділу 3.....	204
ВИСНОВКИ.....	210
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	220
ДОДАТКИ.....	245

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТО	Антитерористична операція
ДПтС	Державна пенітенціарна служба
ДСНС	Державна служба України з надзвичайних ситуацій
КПР	Кабінет психологічної релаксації
МВС	Міністерство внутрішніх справ
МНС	Міністерство надзвичайних ситуацій
НАТО	Організація Північноатлантичного договору
НГУ	Національна гвардія України
НСПС	Національна соціально-психологічна служба
ОВС	Органи внутрішніх справ
ПТСР	Посттравматичний стресовий розлад
СПС	Соціально-психологічна служба

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Стратегія реформування МВС України передбачає формування відомства європейського зразка, заміну карально-репресивної моделі діяльності на модель соціального партнерства та обслуговування громадян, захисту їх прав і законних інтересів. Це передбачає формування нової психології й менталітету працівників, висуває підвищені та специфічні вимоги до забезпечення оперативно-службової і службово-бойової діяльності органів та підрозділів МВС України.

У системі забезпечення такої діяльності важливе місце посідає психологічний напрям, який покликана здійснювати психологічна служба, що створена (1993 р.) і функціонує в МВС України. За час існування служба досягла значних успіхів і завоювала певний авторитет. Широкого визнання набули розробки щодо професійно-психологічного відбору та підготовки різних категорій працівників, тренінгові програми «комунікація – стрес – безпека» стосовно толерантного ставлення до громадян та розв’язання конфліктних ситуацій, методичні рекомендації щодо здійснення діяльності в екстремальних умовах тощо.

Різні аспекти створення і функціонування психологічної служби МВС України та інших правоохоронних органів досліджено в роботах вітчизняних фахівців Д. О. Александрова, Д. В. Андреєва, В. Г. Андросюка, М. І. Ануфрієва, В. І. Барка, Ю. Б. Ірхіна, В. П. Казміренка, Л. І. Казміренко, І. В. Клименка, Я. Ю. Кондратьєва, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, В. О. Криволапчука, О. І. Кудерміної, В. О. Лефтерова, С. Д. Максименка, Т. М. Малкової, В. С. Медведєва, Л. І. Мороз, Т. Р. Морозової, І. М. Охріменка, О. П. Сєєрова, В. М. Синьова, О. В. Тімченка, О. П. Хохліної, О. М. Цільмак, Г. О. Юхновця, С. І. Яковенка та ін.

Діяльність психологічної служби привертає увагу фахівців країн ближнього і дальнього зарубіжжя, зокрема М. Бентона, Р. Бойди, А. Воллмера, Д. Грина, М. Мескона, Д. Мориссона, Р. Перкінса, В. Е. Петрова, В. А. Познякова, Р. Роберга, М. Свона, Л. Д. Столяренка, Г. Й. Шнайдера та ін.

Сучасний стан психологічної служби МВС України характеризується наявністю певних проблем, пов'язаних, насамперед, з організаційно-правовими і методичними питаннями її діяльності, кадровим забезпеченням. Зазначені проблеми потребують спеціального комплексного дослідження та розроблення на цій підставі відповідних пропозицій. Вищезазначене обумовлює вибір теми, мети, об'єкта, предмета нашого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України, схваленої Кабінетом Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1118; Стратегії розвитку системи МВС України на період до 2020 р., схваленої Кабінетом Міністрів України від 15 листопада 2017 р.; Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 рр., затверджених наказом МВС України від 29 липня 2010 р. № 347; Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр., затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275; Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 р. № 14; планів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2013–2015 рр.; основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр., схвалених рішенням Вченої ради академії (протокол № 28 від 29 жовтня 2013 р.), а також плану науково-дослідної роботи кафедри юридичної психології та психологічної служби НАВС. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол від 24 грудня 2013 р. № 32).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є визначення напрямів, обґрунтування та розроблення рекомендацій щодо удосконалення організаційно-правових і методичних засад діяльності психологічної служби МВС України.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- розкрити зміст й особливості організаційно-правових і методичних засад діяльності психологічної служби МВС України;
- порівняти організаційно-правове та методичне забезпечення діяльності психологічних служб різних центральних органів виконавчої влади, як у силових, так і в цивільних сферах;
- провести компаративістський аналіз організаційно-правового та методичного забезпечення вітчизняної психологічної служби МВС України з урахуванням особливостей функціонування психологічних служб військових формувань і правоохоронних органів країн ближнього та дальнього зарубіжжя;
- в історико-правовому аспекті розкрити становлення та розвиток служби психологічного забезпечення МВС України за часів СРСР та незалежної України;
- охарактеризувати сучасний стан та особливості функціонування психологічної служби МВС України;
- сформулювати пропозиції щодо нормативно-правового та організаційного удосконалення роботи психологічної служби МВС України;
- надати рекомендації щодо напрямів та засобів удосконалення методичного забезпечення психологічної служби МВС України;
- виокремити перспективи розвитку психологічної служби МВС України.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення професійної діяльності психологічної служби МВС України.

Предмет дослідження – організаційно-правові та методичні засади діяльності психологічної служби МВС України.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс методів дослідження: філософські (*діалектичний метод* – під час розгляду вихідних понять дослідження практичної психології та однієї з її організаційних форм – психологічної служби МВС України (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.1); *герменевтичний* – при тлумаченні нормативно-правових актів (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1); *аксіологічний* – для аналізу правових та психологічних джерел,

присвячених досліджуваній проблемі (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2); загальнонаукові (*історико-правовий* – для розкриття генезису основних етапів становлення й розвитку практичної психології взагалі та однієї зі сфер її застосування – психологічної служби МВС України зокрема (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1); *компаративістський (порівняльно-правовий)* – для здійснення порівняльного аналізу організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічних служб різних міністерств і відомств та компаративістського аналізу психологічних служб військових формувань і правоохоронних органів країн ближнього і дальнього зарубіжжя (підрозділи 1.2, 1.3); *системно-структурний підхід* – при проведенні теоретичного аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових джерел із зазначеної проблематики (підрозділи 1.1, 3.1); *контент-аналіз, опитування та бесіда, статистична обробка даних, анкетування* – для аналізу й узагальнення емпіричних даних (підрозділи 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати опитування психологів різних служб та підрозділів НПУ і НГУ з дванадцяти регіонів України та м. Києва, курсантів Навчально-наукового інституту № 3 факультету підготовки фахівців для Національної гвардії України за напрямом підготовки «Психологія», які пройшли практику та стажування на посаді. Загальна кількість учасників дослідження – 203 особи.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням організаційно-правових та методичних засад діяльності служб психологічного забезпечення МВС України, у якому запропоновано напрями та засоби удосконалення функціонування психологічних служб МВС України, зокрема:

вперше:

- надано авторський варіант визначення психологічної служби як організаційної форми застосування практичної психології;
- визначено особливості діяльності психологічної служби МВС за результатами порівняльного аналізу організаційно-правового та методичного

забезпечення психологічних служб різних міністерств і центральних органів виконавчої влади України;

– запропоновано низку заходів щодо взаємодії вітчизняних і зарубіжних психологів та використання передового досвіду за результатами компаративістського аналізу діяльності психологічної служби МВС України й аналогічних служб країн ближнього і дальнього зарубіжжя;

– розроблено змістовно-хронологічну періодизацію становлення і розвитку психологічної служби МВС України за часів СРСР та незалежної України;

– з урахуванням результатів історико-правового аналізу надано узагальнену оцінку сучасного стану функціонування психологічної служби МВС України та визначено обставини, що негативно впливають на її функціонування;

– визначено основні напрями (організаційно-управлінський, матеріально-технічний, кадровий, методично-технологічний) та відповідно до них запропоновано конкретні заходи щодо удосконалення діяльності психологічної служби МВС України;

удосконалено:

– головні завдання діяльності психологів НПУ та НГУ;

– критерії оцінки діяльності служби психологічного забезпечення МВС України;

дістало подальший розвиток:

– уявлення щодо можливостей та сфер застосування практичної психології;

– вимоги щодо підготовки й професійної компетентності практичних психологів НПУ та НГУ;

– положення щодо матеріально-технічного забезпечення й організації діяльності кабінету психологічної релаксації особового складу НПУ та НГУ.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки і пропозиції впроваджено та надалі може бути використано в:

– *законотворчій діяльності* – для внесення змін та доповнень до Закону України «Про Національну поліцію» (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, від 15 березня 2018 р. № 46/12);

– *практичній діяльності* – при проведенні роботи з постійним складом (акти впровадження відділу психологічного забезпечення управління кадрового забезпечення Головного управління Національної поліції а м. Києві від 25 вересня 2017 р., відділу психологічного забезпечення управління кадрового забезпечення Головного управління Національної поліції в Київській області від 29 листопада 2017 р., відділення психологічного забезпечення відділу кадрового забезпечення Національної академії внутрішніх справ від 4 грудня 2017 р.);

– *освітньому процесі* – при підготовці навчальних програм, лекцій, дидактичних матеріалів та викладанні дисциплін «Юридична психологія», «Психологічна служба», «Професійно-психологічна підготовка», «Професійна деформація працівників органів Національної поліції», «Проблеми організаційної психології в органах Національної поліції» (акт впровадження в освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 29 листопада 2017 р.);

– *науково-дослідній роботі* – для подальшого розвитку теорії і практики роботи психологічної служби МВС України, методичних засад та регламентації діяльності фахівця-психолога в правоохоронних органах (акт впровадження в науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ від 8 грудня 2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, викладені положення, що виносяться на захист, розроблені особисто автором. У публікаціях, виданих у співавторстві, авторський внесок становить 50 %. Наукові доробки співавторів за темою дисертації не використовувались.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення, висновки та результати дослідження оприлюднено на всеукраїнських та міжнародних науково-

теоретичних і науково-практичних конференціях: «Основні напрями підготовки психолога в органах внутрішніх справ України» (м. Київ, 25 квітня 2014 р.); «Психологічне портретування в діяльності органів досудового слідства» (м. Одеса, 7 листопада 2014 р.); «Вдосконалення ведення допиту шляхом застосування методів психологічного впливу» (м. Одеса, 22–23 квітня 2015 р.); «Актуальні проблеми психопрофілактичної роботи в системі органів внутрішніх справ України» (м. Київ, 24 квітня 2015 р.); «Актуальні проблеми психологічної профілактики девіантної поведінки особистості» (м. Одеса, 28 жовтня 2016 р.); «Особливості психологічної служби ОВС України. Тенденції розвитку (м. Кривий Ріг, 10 лютого 2017 р.); «Фактори та обставини, які сприяють формуванню особистості неповнолітніх правопорушників» (м. Київ, 24 березня 2017 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (241 найменування – на 25 сторінках), 11 додатків (на 63 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 307 сторінок, загальний обсяг – 205 сторінок. Ілюстративний матеріал наведено в чотирьох таблицях.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ

1.1. Психологічна служба МВС як організаційна форма застосування практичної психології

Останнє півстоліття характеризувалося бурхливим розвитком психології та активним використанням психологічних знань, технологій, рекомендацій у різних сферах життєдіяльності людини та окремих соціальних груп – професійних, освітньо-навчальних, етнокультурних, сімейних та таке ін. Для сучасної України така система набуває додаткової актуальності у зв'язку з глибоким реформуванням суспільства та його інститутів з набуттям і відстоюванням незалежності.

Психологія як самостійна наука сформувалась у кінці XIX ст. Її становлення пов'язане з такими прізвищами, як В. М. Бехтерєв (вивчення механізмів виникнення й розвитку психічних захворювань); В. Вундт (виділення конкретного образу з поля сприйняття); Мюнстерберг Г. (проблеми моделювання процесу трудової діяльності людини та визначення сприятливих і несприятливих її факторів); І. П. Павлов (підхід до вивчення людської психіки через поєднання психічного та фізіологічного) та ін. Виникнення експериментальної психології пов'язане зі створенням у 1879 році першої психологічної лабораторії В. Вундта у Лейпцигу.

Психологія набуває експериментального характеру через висунення і розв'язання конкретних практичних проблем. Початок розвитку практичних галузей психології ознаменувався виникненням експериментальних ділянок соціальної, інженерної, педагогічної та диференціальної психології. Кінець XX ст. позначений бурхливим розвитком практичної психології, таких її напрямів, як

психологія управління, юридична психологія, авіаційна психологія, психологія спорту, психологія реклами, та ін.

Суть практичної психології полягає у вирішенні проблем, які виникають у людини в різноманітних сферах їх життєдіяльності. Практична психологія завжди має справу з реальним об'єктом, в якому є і особистісна структура, і система психічних процесів, властивостей, функцій, і система функціональних та інших психічних станів зі своєю динамікою. І все це практична психологія виконує завдяки інтеграції знань та методів із різноманітних областей психології. У найбільш загальному вигляді практична психологія – це галузь професійної діяльності, яка має на меті визначення психологічних особливостей життєвої ситуації та індивідуальності людини або групи, внесення позитивних змін у процес взаємодії між ними і профілактику небажаних форм поведінки, для найбільш повного розкриття сутнісних сил особистості [133].

Поряд із визначенням практичної психології важливим питанням є з'ясування її структури. Цікавий погляд на структуру практичної психології наводять автори посібника «Практическая психология» під редакцією М. К. Тутушкіної (2001 р.). Зокрема, автори даного посібника вважають, що практична психологія складається з чотирьох частин:

- 1) психології індивідуальності;
- 2) психології взаємовідносин та взаємодії у групі;
- 3) психологія професійної діяльності;
- 4) психологія особистого та побутового життя [146].

Основою даного розподілу є твердження, що в центрі стоїть людина з її неповторною індивідуальністю, і вона повинна знати та розуміти себе та іншу людину. Людина рідко буває одна, зазвичай вона включена у групові відносини, які можуть бути різноманітними, але які мають певні закономірності, знання яких допомагає людині будувати свою поведінку. Дві інші частини практичної психології (за даним поділом), розкривають

можливості та особливості людини в основних сферах її життєдіяльності – професійній, особистій, побутовій.

Існують й інші погляди на структуру практичної психології. Так, Т. В. Дуткевич, О. В. Савицька вважають, що основним принципом виділення структурних компонентів практичної психології виступають сфери соціальної практики, які є специфічними для діяльності практикуючих психологів. У структурі практичної психології виділяють наступні складові [48, с. 36–39]:

1. *Політична психологія*, основними завданнями якої є: а) формування громадської думки засобами психології, ЗМІ; б) передвиборна боротьба; в) створення позитивного іміджу політичного лідера.

2. *Практична психологія економіки й бізнесу*, основними завданнями якої є: а) соціально-психологічне навчання людей для роботи у нових економічних умовах; б) створення найбільш ефективної структури управління підприємством; в) стратегія розвитку соціального партнерства або розв’язання різного роду конфліктних ситуацій.

3. *Практична психологія освіти* спрямована на підвищення ефективності процесів навчання і освіти.

4. *Психологія сім’ї та соціально-психологічного захисту населення* передбачає вирішення наступних завдань: а) забезпечення регуляції подружніх стосунків; б) попередження суїцидів, стабілізація емоційного стану, зняття тривожності; в) прищеплення нових форм поведінки в оточенні та в сім’ї, які б сприяли реабілітації та збереженню психічного здоров’я особи; г) надання допомоги щодо виховання дітей у сім’ї (терапія взаємин).

5. *Клінічна психологія*, основними завданнями якої є: а) реабілітація людей, які перенесли захворювання, мають хронічні та невиліковні хвороби (онкозахворювання, СНІД тощо); б) формування здорового способу життя; в) розробка методик, які враховують особливості соціальних умов їх застосування.

6. *Військова та спортивна психологія* має на меті: а) терапія психічних травм, отриманих внаслідок виконання професійних функцій; б) підготовка до дій в екстремальних умовах; в) прогнозування поведінки людини в умовах змагання та бойових дій; г) відбір на посади, поділ кадрів у команді, підрозділі; д) розробка критеріїв і методів відбору спортсменів.

7. *Юридична психологія* вирішує наступні практичні завдання: а) корекція структури особистості, її окремих рис; б) психологічна реабілітація співробітників правоохоронних органів; в) профвідбір та контроль процесу професійної адаптації; г) аналіз та прогнозування криміногенної ситуації тощо.

8. *Пенітенціарна психологія* займається проблемами перевиховання, виправлення особистості засудженого, його реадаптацією.

9. *Екологічна психологія* віднаходить психологічні можливості зміни способу життя людини в нових умовах довкілля; проводить терапію ускладнень та травм, що виникають у процесі різних змін умов життя (наприклад, відселення із зони Чорнобиля), формує свідому екологічну поведінку особистості.

Також актуальним є погляд на структуру практичної психології, який наводять автори посібника «Введение в профессию «психолог» під редакцією И. Б. Гриншпуна (2002 р.).

На думку авторів, з якої б позиції – допомоги, сприяння, підтримки або супроводу – не розглядати діяльність практичного психолога, в будь-якому випадку можна говорити про п'ять основних напрямів цієї діяльності [25, с. 154–155]:

1) *психопрофілактика*, яка передбачає роботу з попередження дезадаптації (порушень процесу пристосування до середовища) персоналу організації або дітей в освітньому закладі, просвітницьку діяльність, створення сприятливого психологічного перевантаження людей і таке ін.;

2) *психодіагностика*, найважливішою метою якої є збір психологічної інформації про людину або групу, «конкретних знань про конкретну людину, отриманих на основі узагальненої наукової теорії» (Г. С. Абрамова) [1];

3) *психологічна корекція*, розуміється як цілеспрямований вплив на ті чи інші сфери психіки клієнта, орієнтована на приведення її показників у відповідальність з віковою або іншою формою [1];

4) *психологічне консультування*, метою якого є забезпечення людини необхідною інформацією і створення умов – у результаті спілкування з психологом – для подолання життєвих труднощів і продуктивного існування в конкретних обставинах [1];

5) *психотерапія* в рамках психологічної моделі, спрямована на надання допомоги клієнту для продуктивної зміни особистості у випадках серйозних психологічних проблем, які не є проявами психічних захворювань [1].

Перелічені напрями практичної психології розташовані за зростанням ступеня відповідальності психолога за результати своєї професійної діяльності і ускладненням комплексу засобів, що використовуються в процесі роботи. Кожен з напрямів характеризується специфічними завданнями [1].

Неможливо назвати хоча б одну сферу суспільної практики, де практична психологія виявилась би цілком не потрібною. Скрізь, де працює і живе людина, є проблеми, пов'язані з її психікою. Напрями практичної психології нерозривно пов'язані з розв'язуваними в їх рамках завданнями. Перелік завдань, що стоїть перед практичним психологом, вкрай великий і залежить від загального характеру його роботи. Загалом можна прийти до висновку, що загальна структура практичної психології може видозмінюватись і конкретизуватись відповідно до галузі (промисловість, освіта, військова та правоохоронна діяльність, медицина та ін.) та конкретної проблематики в якій працює практичний психолог.

Так, професійна діяльність практичного психолога в промисловості пов'язана з вирішенням таких завдань, як професійний відбір кандидатів на працевлаштування, психологічне супроводження діяльності персоналу та психологічна оцінка працівників підприємств чи фірм. Практична психологія освіти спрямована на підвищення ефективності процесів навчання і виховання.

Практична психологія в медицині спрямована не тільки на розв'язання проблем хворої особистості, а й профілактику психічних розладів, збереження та укріплення психічного здоров'я населення, подовження життя та покращення його якості [53].

Однією з важливих, сфер застосування практичної психології для нашого дослідження є психологічна служба МВС України.

На час створення загальновідомчої психологічної служби МВС України її структура включала чотири складові:

- професійна орієнтація й професійно-психологічний відбір на службу та навчання;
- психопрофілактична робота та психологічне супроводження служби в органах внутрішніх справ;
- психологічне супроводження оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ;
- психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу в навчальних закладах Міністерства внутрішніх справ, здійснення психологічної підготовки та впровадження новітніх психологічних технологій [76].

Надалі в структурі психологічної служби були виокремлені два основні напрями:

- психологічне супроводження оперативно-службової діяльності;
- психопрофілактична робота з персоналом органів внутрішніх справ.

Ці напрями включали більш конкретні завдання практичних психологів ОВС України, які були зазначені в наказі МВС України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 28 липня 2004 р. № 842 [122; 177]:

– консультування керівників оперативних підрозділів із питань психологічного керування особовим складом і справлення психологічного впливу на об'єкти професійної діяльності;

– вивчення, оцінення й прогнозування соціально-психологічного клімату персоналу оперативного підрозділу та налаштованості працівників на успішне

подолання труднощів, розроблення заходів щодо його вдосконалення;

- визначення психологічної сумісності працівників оперативного підрозділу та їх готовності до спільної професійної діяльності у складі спеціальних загонів, груп, екіпажів та ін.;

- роз'яснення і доведення до працівників специфічного психологічного змісту цілей та завдань оперативно-розшукових заходів і основних способів їх вирішення;

- висунення психологічно виправданих варіантів ефективної реалізації оперативно-розшукових заходів;

- надання рекомендацій для психологічно обґрунтованої відмови від неправомірного чи невиправданого використання існуючої тактики проведення оперативно-розшукових заходів або тактичних операцій;

- здійснення психологічного діагностування особистісних якостей і властивостей осіб, які становлять оперативний інтерес;

- допомога в налагодженні контактної взаємодії з різними верствами населення, установленні довірчих відносин та доланні психологічних бар'єрів у спілкуванні з об'єктами оперативної уваги;

- цілеспрямоване застосування засобів психологічного впливу при здійсненні оперативно-розшукових заходів;

- складання психологічних портретів осіб, які становлять оперативний інтерес;

- втілення новітніх психологічних технологій в оперативно-розшукову діяльність, у тому числі із застосуванням комп'ютерної поліграфічної техніки;

- особиста участь психологів у виконанні працівниками оперативно-розшукових завдань і надання їм своєчасної практичної допомоги в екстремальних умовах;

- психологічне забезпечення переговорів зі злочинцями шляхом надання консультативної допомоги працівникам оперативних служб або прийняття безпосередньої участі в їх проведенні;

- психокорекційна та психореабілітаційна робота з працівниками

оперативних підрозділів після їх перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із виконанням завдань оперативно-розшукової діяльності, застосуванням вогнепальної зброї і спецзасобів, отриманням значних психогенних навантажень, зниженням працездатності тощо.

На наш погляд, варто зазначити, що з 2014 року, у зв'язку з проведенням АТО, у структурі психологічної служби МВС України відбулися певні зміни пріоритетів щодо завдань психологічної служби по роботі з особовим складом, порівняно із зазначеними в наказі МВС України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 28 липня 2004 р. № 842. За результатами проведеного за нашою участю експертного опитування фахівців, практичних психологів, науковців, викладачів (всього 43 особи) та членів добровольчого батальйону «Миротворець» (38 осіб) можна вважати, що на сьогодні ключовими завданнями практичної психології є:

1) професійно-психологічна підготовка до виконання конкретних оперативно-службових завдань в екстремальних умовах;

2) мінімізація негативних психологічних наслідків від перебування в зоні АТО (бойові психічні травми, посттравматичні стресові розлади, суїцидальні наміри, соціо професійна реадаптація після повернення із зони АТО і таке ін.).

Конкретні завдання практичної психології визначаються необхідністю психологічного забезпечення оптимального функціонування установ і організацій, праці персоналу й окремих осіб, що передбачає складання спеціальних навчальних програм, створення підручників і навчальних посібників з практичної психології, розробку психологічних рекомендацій і методичних матеріалів, програм підготовки і перепідготовки кадрів, психологічне обґрунтування діяльності служб практичної психології, підготовку нормативних документів такої діяльності [22].

Для реалізації даних напрямів практичний психолог у всіх структурах, де він виконує свої функції, отримує нормативно закріплений статус. У відповідному

положенні (кодексі, наказі та ін.) цілком чітко визначені завдання практичного психолога. Так, наприклад, для практичних психологів системи ОВС одним з таких документів є наказ МВС України від 28 липня 2004 р. № 842 «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» [172].

До основних завдань, як правило, включають [192]:

- виявлення соціально-психічного ресурсу, здоров'я і соціально-психологічних характеристик клієнтів (конкретною людини, сім'ї, колективу);
- вивчення соціально-психологічних труднощів, механізмів їх прояву в житті і діяльності соціальних суб'єктів, а також всебічну допомогу в подоланні їх впливу і усунення причин, умов і факторів таких труднощів;
- соціально-психологічний супровід праці і життя клієнтів відповідно до соціальних цілей і життєвих стратегій;
- надання реальної допомоги клієнту та вироблення рекомендацій для самостійного вирішення ним різних соціальних проблем;
- ведення пропаганди соціально-психолого-педагогічних знань і вдосконалення соціально-психологічної культури;
- оптимізацію системи соціальної роботи та підвищення власної професійної компетентності.

Вирішення цих та інших завдань практичний психолог здійснює за допомогою основних напрямів своєї діяльності, найбільш чітко вони визначені в рамках психологічної служби МВС України.

Незважаючи на відомчу специфіку діяльності практичних психологів МВС України, складність та значення поставлених перед ними завдань, у своїй роботі вони реалізують основні напрями діяльності практичного психолога як такого, а саме: 1. *психодіагностика* є одним з найважливіших видів діяльності практичного психолога МВС України. Психодіагностичне обстеження проводиться при визначенні придатності кандидатів за своїми індивідуально-психологічними особливостями до служби в поліції та до навчання у вищих

навчальних закладах зі специфічними умовами навчання МВС України; при виявленні осіб з асоціальними установками та кримінальною мотивацією, осіб з нервово-психічною нестійкістю та у стані дезадаптації; при вивченні працівників, які призначаються на посади з більшим обсягом робіт та більш високим рівнем відповідальності; при оцінці психологічної готовності працівника до дій в екстремальних ситуаціях та до виконання певних оперативно-службових завдань. Не є секретом те, що виконання деяких завдань, особливо із застосуванням зброї, викликає у працівників сильне психоемоційне напруження. У таких випадках психодіагностичне обстеження проводиться з метою оцінки психічного стану працівника, його особистісних ресурсів до відновлення, для вирішення питання щодо надання реабілітаційної допомоги; 2. *психопрофілактика* в підрозділах МВС України направлена на виявлення працівників з ознаками дезадаптації, на надання допомоги керівникам усіх рівнів з питань зміцнення дисципліни та законності, створення ефективної системи забезпечення психологічної та психофізіологічної надійності персоналу, здійснення заходів щодо оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах, на формування здорового способу життя; 3. *психологічна просвіта і пропаганда* практичних психологів МВС України має за мету формування у працівників знань з профілактики психічних розладів, що пов'язані з психоемоційним перевантаженням, з розв'язання конфліктних ситуацій на роботі та в родині, безпечної поведінки у специфічних ситуаціях оперативно-розшукової діяльності, масових безпорядків та надзвичайних ситуацій. Діяльність працівника поліції та військовослужбовця НГУ пов'язана з різного роду ситуаціями щодо припинення порушень правопорядку та закону. У зв'язку з цим важливим є вміння поводити себе у таких умовах, встановлювати контакт з правопорушниками, оцінювати їх риси особистості за зовнішніми характеристиками поведінки, вести переговори з ними, досягати під час переговорів своєї мети. Психологи також ознайомлюють працівників з новими психологічними методами розслідування злочинів; 4. *психологічне консультування* – це надання психологічної допомоги

працівникам поліції та військовослужбовцям НГУ під час охорони громадського порядку, при забезпеченні переговорної діяльності, керівникам органів та підрозділів внутрішніх справ з оптимізації соціально-психологічного клімату у колективах, членам сімей працівників МВС України з розв'язання побутових конфліктів; *5. психологічна корекція*. Різні аспекти оперативно-службової діяльності здійснюють значний вплив на психічний стан працівників поліції та військовослужбовців НГУ. Успішність виконання професійних дій під час масових безпорядків, ускладнення оперативної обстановки, застосування працівниками вогнепальної зброї, участь у ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та перебування у зонах соціальних конфліктів призводить до психоемоційного перевантаження працівників, до розвитку станів дезадаптації та навіть до тимчасових розладів психіки. У працівників може відмічатися втрата гнучкості поведінки, недостатня оцінка ситуації, підвищена тривожність, стурбованість, стомленість, погіршуються пам'ять та увага, ускладнюється виконання розумових операцій, особливо у ситуаціях вибору. Такі стани, безумовно, потребують обов'язкової корекції [52].

Головна мета практичної психології – психологічна допомога людям. Робота практичних психологів спрямована на пошук шляхів і розробку методів психологічної допомоги особистості у вирішенні життєвих або професійних проблем. Методи практичної психології спрямовані не на вивчення, а саме на психологічну допомогу [68]. Особливої актуальності психологічна допомога набуває стосовно працівників правоохоронних органів, в першу чергу МВС України, діяльність яких (працівників) пов'язана з психологічно ускладненими, напруженими та екстремальними системами. Це може призводити до посттравматичних стресових розладів, психологічних травм, професійного вигорання і деформації та інших негативних наслідків.

За визначенням одного із провідних фахівців у галузі практичної психології О. Ф. Бондаренка, «зміст психологічної допомоги полягає у забезпеченні емоційної, смислової та екзистенційної підтримки

людини або суспільства в ситуаціях ускладнення, які виникають під час їх особистісного та соціального буття». Тобто психологічна допомога є певною реальністю, психосоціальною практикою, полем діяльності якої є сукупність питань, ускладнень та проблем, що стосуються психологічного життя людини [204].

Проблема надання психологічної допомоги особистості є надзвичайно актуальною у сучасному суспільстві. У сьогоdnішньому світі, який характеризується швидкими змінами, неочікуваними ситуаціями, катаклізмами, у значній мірі виникає потреба у підтримці й допомозі людині. Від неї залежить ефективність діяльності людини в надзвичайній ситуації, а також важкість і тривалість психологічних наслідків, що впливають на її власний психологічний стан. Саме тому сьогодні є дуже актуальним питання надання психологічної допомоги людям різного віку з різноманітними проблемами. Ці питання розглядалися, вивчалися і досліджувалися такими зарубіжними психологами, як: А. Адлер, Ю. Е. Альошина, Е. Берн, А. Н. Елізарова, А. Ф. Коп'йова, Р. Мей, Б. Г. Мещерякова, Р. С. Немов, Н. Н. Обозов, К. Роджерс, О. Е. Сапогова, Б. Скінер, З. Фрейд, К. Юнг, А. В. Юпітова та ін. Серед вітчизняних дослідників даної проблеми слід назвати О. Ф. Бондаренка, С. В. Васьківську, І. О. Корнієнка, М. А. Крюкова, А. О. Левенець, В. Г. Панка, О. В. Тімченка, О. М. Цільмак, С. І. Яковенка.

Власне психологічна допомога спрямована на підтримку особистості в процесі її розвитку, становлення і росту, яка здійснюється спеціальними психологічними методами (способами). Ці методи стимулюють прояв здатності кожної людини піклуватися про себе, розкривати і реалізовувати свої внутрішні потенціали, розв'язувати поставлені життям завдання [79].

З урахуванням уже існуючих тлумачень психологічну допомогу можна визначити як спосіб застосування психологічних знань і вмінь, зорієнтованих на розв'язання психологічних (і соціально-психологічних) проблем, що виникають в

окремої людини або групи людей, та на підвищення соціально-психологічної компетентності людей.

Аналізуючи становлення інституту надання психологічної допомоги в історичному контексті, слід звернути увагу на історичні події, які сприяли появі надання психологічної допомоги (за О. Ф. Бондаренком) [14]:

1. Формування гуманного підходу до людей, які страждають на психічні захворювання. О. Бондаренко припускає, що початок цього процесу можна пов'язувати з Ф. Пінелем у 1793 році, який зняв кайдани з пацієнтів психіатричної лікарні.

2. Розвиток психологічного тестування та руху за гігієну розуму (Ф. Гальтон, А. Біне).

3. Виникнення в Бостоні на початку ХХ ст. консультування. Змістом консультативної практики на той час був підбір для людини професії, яка б відповідала здібностям людини. Фактично це було профорієнтаційне консультування.

4. Виникнення «недирективної психотерапії» К. Роджерса в 40-х рр. ХХ ст. Він відмовився від терміну «пацієнт» на користь терміну «клієнт» і, по суті, саме він закріпив у суспільній свідомості поняття про психологічну допомогу.

5. Інститут релігійного опікування та соціальних працівників, який активно розвивався та функціонував в американських традиціях та поширився і в країни Європи.

Слід звернути увагу на те, що особливості інституціоналізації надання психологічної допомоги у вітчизняному соціокультурному просторі були обумовлені тими напрямками, за якими розвивалася психологічна проблематика на початку ХХ сторіччя: медико-біологічним (праці В. М. Бехтерева, П. Б. Ганнушкіна, С. С. Корсакова, І. П. Павлова, А. А. Ухтомського, чії розробки стали основою для вітчизняної психотерапії – В. М. Блейхера, Б. Д. Карвасарського, В. Н. М'ясищева); філософсько-психологічним (осмислення праць класиків

російської філософії М. О. Бердяєва, С. Н. Булгакова, І. А. Ільїна, Н. О. Лоського, П. А. Флоренського та ін.) та творчою спадщиною Л. С. Виготського.

Організаційною формою практичної психології у тій чи іншій сфері суспільного життя є психологічні, соціальні або соціально-психологічні служби. Психологічна служба – це система закладів, установ, штатних одиниць, що забезпечують виконання практичної психосоціальної роботи.

Психологічна служба МВС України є складовою практичної психології, завдання якої сприяти успішній професійній діяльності правоохоронних органів. Згідно з наказом МВС України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 28 липня 2004 р. № 842 під системою психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів системи МВС України слід розуміти сукупну узгоджену діяльність спеціальних підрозділів психологічного забезпечення, науково-дослідних установ, навчальних закладів, практичних органів та внутрішніх військ МВС України, яка спрямована на підвищення ефективності їх оперативно-службової діяльності та боєздатності шляхом цілеспрямованого використання науково обґрунтованих форм, методів і засобів професійної психології [172].

Служба психологічного забезпечення МВС України покликана здійснювати якісне вирішення оперативно-службових завдань і ефективне функціонування всієї системи МВС України; зводити до мінімуму шкоду від впливу на працівників небезпечних для життя і здоров'я психогенних факторів; сприяти збереженню людського потенціалу, підтримувати високий рівень професійної готовності та боєздатності працівників.

Як підкреслюється в Концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України, затвердженій рішенням колегії МВС України № 2 км/2 від 3 лютого 1997 р., психологічне забезпечення має соціально-економічний характер за походженням, сутністю й показниками оцінки ефективності. Заходи психологічного

забезпечення сприяють цілеспрямованому розкриттю і розвитку здібностей людини, зростанню її професіоналізму, працездатності, збереження здоров'я і життя працівників органів та підрозділів внутрішніх справ при виконанні ними оперативно-службових завдань [78].

Мета психологічної служби – підвищення ефективності оперативно-службової діяльності правоохоронних органів. Ефективність діяльності – це досягнення суспільно прийнятного результату з оптимальними витратами. З цієї точки зору такі показники, як низький рівень розкриття злочинів та їх профілактики, а також показники порушення законності, дисципліни, правові проступки та злочини, плинності кадрів, захворюваності, травматизму, загибелі співробітників є критеріями ефективності діяльності психологічної служби.

В основу системи психологічного забезпечення покладено такі принципи:

- науковості;
- комплексності;
- правомірності;
- об'єктивності;
- гуманізму;
- діяльнісного підходу.

Питання психологічної служби в органах внутрішніх справ України досліджувалось широким колом вітчизняних науковців, такими як: В. Андросюк, М. Ануфрієв, О. Бандурка, В. Барко, Л. Казміренко, Я. Кондратьєв, М. Костицький, В. Кривуша, О. Мартиненко, Н. Матюхіна, А. Москаленко, В. Медведєв, О. Морозов, В. Синьов, Г. Радов, І. Рущенко, В. Соколов, А. Стародубцев, В. Щербина, Г. Юхновець, С. Яковенко, О. Ярмиш та ін.

На посади працівників служби психологічного забезпечення призначаються фахівці, які мають вищу психологічну освіту відповідно до затверджених Міністерством внутрішніх справ України кваліфікаційних вимог. Чисельність фахівців структурних підрозділів психологічного забезпечення пропорційно залежить від загальної чисельності особового складу НПУ та НГУ та

встановлюється нормативними актами МВС України, відповідно до рекомендованих норм навантаження.

Структурні підрозділи служби психологічного забезпечення МВС України при штатній чисельності від двох до чотирьох посад психологів формуються у відділення психологічного забезпечення, а при штатній чисельності від п'яти й більше посад психологів у відділенні психологічного забезпечення, за погодженням з відділом психологічного забезпечення Управління соціально-гуманітарної та психологічної роботи Департаменту кадрового забезпечення МВС України, вони мають бути перетворені у відділ психологічного забезпечення [172].

Станом на 2004 рік, відповідно до наказу МВС України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 28 липня 2004 р. № 842 до структурних підрозділів служби психологічного забезпечення включались [172]:

1. Відділ психологічного забезпечення Управління соціально-гуманітарної та психологічної роботи Департаменту кадрового забезпечення МВС України, на який покладено функції управління та координації діяльності всіх підрозділів служби психологічного забезпечення.

2. Відділи (відділення, сектори) психологічного забезпечення управлінь (відділів) кадрового забезпечення головних управлінь, управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті.

3. Окремі посади практичних психологів у міських, районних, лінійних органах, стройових та спеціальних підрозділах внутрішніх справ.

4. Підрозділи психологічного забезпечення та окремі посади психологів Державної служби охорони при МВС України.

5. Підрозділи психологічного забезпечення внутрішніх військ МВС України.

6. Підрозділи психологічного забезпечення відомчих навчальних закладів МВС України.

Невід'ємною складовою, без якої неможливо уявити роботу практичного психолога правоохоронних органів, є теоретичні знання з багатьох галузей психології, які перебувають на різних стадіях формування і пов'язані з різними сферами практики.

Так, наприклад, знання із загальної психології озброює психолога служби психологічного забезпечення МВС України знаннями про методи вивчення особистості, особливості її відчуттів, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, уваги, емоційно-вольової сфери, властивості темпераменту, характеру, здібностей. Без знання і врахування індивідуально-психологічних властивостей працівників усіх структурних підрозділів МВС України ефективна професійна діяльність психолога служби психологічного забезпечення є неможливою. Це, зокрема, стосується визначення ступеня відповідності (невідповідності) психологічних даних кандидата на службу в НПУ та НГУ чи на здобуття різних рівнів освіти вимогам конкретної правоохоронної спеціальності, оцінки можливостей кваліфікаційного зростання і просування по службі працівників МВС України, попередження хронічного психоемоційного перенапруження співробітників [45].

Використання психологами МВС України даних вікової психології, яка вивчає закономірності психічного розвитку людини на різних вікових етапах її життя, дозволяє більш точно диференціювати індивідуально-психологічні особливості працівників залежно від їх віку, правильно організовувати соціально-виховну роботу з молоддю, працівниками передпенсійного і пенсійного віку [45].

Висновки, отримані диференційною психологією, мають важливе значення для вирішення багатьох практичних завдань професійної психологічної роботи в МВС України (відбір і навчання персоналу, діагностика і прогностика розвитку окремих властивостей, здібностей працівників та ін.). Важливим розділом диференційною психології є психологія статевих відмінностей, яка вивчає відмінності між індивідами,

зумовлені або опосередковані їх статевою приналежністю, що має важливе практичне значення для професійного відбору і профорієнтації (наприклад, існують певні обмеження щодо залучення жінок до служби в поліції) [45].

Знання соціальної психології необхідні фахівцям служби психологічного забезпечення МВС України для реалізації завдань, передбачених «Положенням про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності в органах та підрозділах внутрішніх справ України»: психологічна підтримка адаптації працівників до умов служби; вивчення морально-психологічного клімату в органах та підрозділах внутрішніх справ, розробка за його результатами відповідних рекомендацій; психологічне забезпечення комплектування спеціальних загонів, груп, нарядів, екіпажів, з урахуванням психологічної сумісності осіб, що належать до їх складу.

Згідно з наказом МВС України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 28 липня 2004 р. № 842, на практичних психологів органів внутрішніх справ України покладалися такі завдання [172]:

1. Надання допомоги керівникам усіх рівнів з питань зміцнення дисципліни й законності в органах внутрішніх справ України, створення ефективної системи забезпечення психологічної та психофізіологічної надійності персоналу.

2. Здійснення професійної орієнтації й професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в органи внутрішніх справ України та навчання в навчальних закладах МВС України з метою визначення їх психологічної готовності до правоохоронної діяльності в органах внутрішніх справ України. Здійснення психологічного вивчення працівників, які переміщуються на іншу посаду в системі МВС України, з метою визначення їх психологічних характеристик та прогнозування психологічної готовності до виконання ними певних оперативно-службових завдань.

3. Психологічна підготовка працівників органів внутрішніх справ України до виконання своїх функціональних обов'язків як у повсякденних, так і в екстремальних умовах.

4. Проведення психопрофілактичної роботи в органах внутрішніх справ України з персоналом органів та підрозділів внутрішніх справ. Здійснення заходів щодо оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах. Психологічне консультування керівників органів внутрішніх справ України, а також працівників органів внутрішніх справ України та членів їх сімей.

5. Психологічне супроводження оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України.

6. Упровадження досягнень сучасної психології в процес розкриття та розслідування злочинів.

7. Надання психологічної допомоги працівникам органів внутрішніх справ України під час охорони громадського порядку та при забезпеченні переговорної діяльності.

8. Розроблення та впровадження новітніх психологічних технологій в оперативно-службову діяльність, у тому числі із застосуванням комп'ютерної поліграфної техніки.

9. Психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу в навчальних закладах МВС України, здійснення психологічної підготовки працівників органів внутрішніх справ України, надання психологічної допомоги особам, прийнятим на службу, в адаптації до умов оперативно-службової діяльності.

10. Упровадження тренінгових технологій формування в працівників органів внутрішніх справ України відповідних професійно важливих психологічних якостей, психологічної стійкості, навичок безпечної поведінки, уміння розв'язувати свої психологічні проблеми та управляти конфліктними ситуаціями з урахуванням особливостей несення служби та категорій працівників органів і підрозділів внутрішніх справ.

11. Виявлення за допомогою психологічних та соціологічних методів чинників, що сприяють виникненню соціально-психологічних проблем в оперативно-службовій діяльності органів внутрішніх справ України.

Психологами органів та підрозділів МВС України повинні проводитися учбові заняття та інструктажі, основними темами яких є:

- саморегуляція психічного стану працівників в екстремальних умовах;
- профілактика травматизму й загибелі працівників;
- підтримання на високому рівні стану психологічної готовності до дій в складних та екстремальних ситуаціях службової діяльності;
- тренінг професійно важливих психологічних якостей у працівників та вироблення навичок безконфліктного спілкування з громадянами;
- формування психологічної спрацьованості працівників у різних ситуаціях службової діяльності тощо [31].

Ще одним з важливих завдань психологів в МВС України є підтримання соціально-психологічного клімату. У ході вивчення, що здійснюється здебільшого соціометричними методами (анкетування, інтерв'ювання тощо) і проведенням психодіагностичного обстеження працівників за допомогою тестових методик, визначається:

- авторитет керівництва;
- спрацьованість членів колективу;
- рівень конфліктності в колективі;
- здатність колективу вирішувати складні службові завдання та ін. [31].

За підсумками проведеної роботи психологами оцінюється стан психологічного клімату в колективі, за результатами складаються прогнози успішності подальшого функціонування колективу, виявляються проблеми, що мають місце серед працівників, намічаються шляхи їх рішення, у тому числі шляхом певних кадрових перестановок. Рекомендації за підсумками вивчення надаються керівництву апаратів

по роботі з особовим складом Головного управління МВС України, вищих навчальних закладів [31].

Функції служби психологічного забезпечення:

I. За напрямом організації та проведення професійної орієнтації і професійно-психологічного відбору: 1. здійснення психологічного діагностування, вивчення особистісних, інтелектуальних якостей кандидатів на службу в правоохоронних органах (у тому числі до складу спеціальних миротворчих підрозділів), навчання в вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання МВС України, працівників поліції, що висуваються на керівні посади або переміщуються на інші посади в системі МВС України; 2. підготовка висновків щодо наявності необхідних професійно важливих якостей, ступеня інтелектуально-мотиваційної, психологічної готовності та придатності кандидатів до служби в Національній поліції України (у тому числі до складу спеціальних миротворчих підрозділів), навчання в навчальних закладах МВС України, працівників правоохоронних органів, що висуваються на керівні посади або переміщуються на інші посади в системі МВС України, а також щодо здатності виконання ними оперативно-службових завдань у різних умовах службової діяльності; 3. розроблення професіограм на ґрунті вивчення особливостей професійної діяльності працівників правоохоронних органів з метою вдосконалення методів і критеріїв професійно-психологічного відбору кандидатів, прогнозування їх здатності до навчання та виконання оперативно-службових завдань [172];

II. За напрямом здійснення психопрофілактичної роботи та психологічного супроводження служби: 1. проведення психодіагностики з метою виявлення в працівників правоохоронних органів станів емоційно-психологічної напруженості, перевтоми, інших негативних психологічних станів; 2. організація та проведення психопрофілактичної роботи з працівниками правоохоронних органів. Здійснення корекції психологічної напруженості, перевтоми та інших негативних психологічних станів, організація та забезпечення роботи кабінетів психологічної корекції та регуляції; 3. здійснення індивідуально-психологічного

консультування керівників органів і підрозділів внутрішніх справ, працівників правоохоронних органів та членів їх сімей під час розв'язання їх психологічних та сімейних проблем, а також надання психологічної допомоги молодим працівникам правоохоронних органів в процесі їх адаптації до умов службової діяльності; 4. участь у службових розслідуваннях надзвичайних подій, пов'язаних із загибеллю та самоушкодженнями працівників правоохоронних органів, у тому числі із самогубствами; 5. надання психологічної допомоги працівникам правоохоронних органів після їх перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із виконанням оперативно-службових завдань, застосуванням вогнепальної зброї і спецзасобів, отриманням значних психогенних навантажень, зниженням працездатності тощо; 6. у разі застосування працівниками правоохоронних органів вогнепальної зброї на поразку, а також після їх перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із загибеллю людей, або в разі виявлення в працівника негативного психоемоційного чи психофізіологічного стану за результатами психологічної експрес-діагностики працівники служби психологічного забезпечення мають право тимчасово (терміном до 3 діб) усувати працівників правоохоронних органів від виконання службових обов'язків зі збереженням заробітної плати для надання невідкладної психологічної допомоги та здійснення заходів первинної психопрофілактики з подальшим вирішенням питання про їх допуск до самостійного несення служби; 7. обґрунтоване рішення про усунення працівників правоохоронних органів від виконання ними службових обов'язків оформляється психологом у письмовому вигляді та надається керівництву органу, підрозділу внутрішніх справ з обов'язковим ознайомленням даних працівників правоохоронних органів під особистий підпис; 8. аналіз причин і умов психологічного травматизму, тілесних ушкоджень чи загибелі працівників правоохоронних органів під час виконання ними службових обов'язків та поза службою, підготовка методичних рекомендацій щодо їх попередження; 9. вивчення соціально-психологічного клімату в колективах, надання

рекомендацій щодо його поліпшення, а також профілактика та вирішення конфліктних ситуацій; 10. надання рекомендацій з питань раціонального розподілу кадрів у колективах з урахуванням індивідуально-психологічних характеристик працівників правоохоронних органів, їх психологічної сумісності з метою ефективного виконання ними оперативно-службових завдань, зміцнення дисципліни і законності; 11. участь у роботі атестаційних комісій МВС України, формуванні резерву кадрів на висунення, проведенні психологічного вивчення працівників правоохоронних органів під час їх переміщення на керівні посади; 12. вивчення психологічної сумісності працівників правоохоронних органів та їх готовності до спільної професійної діяльності в складі спеціальних загонів, груп, нарядів, екіпажів тощо. Надання рекомендацій щодо комплектування цих загонів, груп, нарядів, екіпажів; 13. розроблення рекомендацій з питань використання в роботі з працівниками правоохоронних органів методів соціально-психологічного, індивідуально-психологічного та реабілітаційного характеру для керівників органів і підрозділів внутрішніх справ та апаратів роботи з персоналом; 14. сприяння оптимізації соціально-психологічного клімату в органах і підрозділах внутрішніх справ, надання психологічної допомоги керівництву в процесі розроблення та виконання управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності діяльності та зміцнення дисципліни; 15. участь у службових розслідуваннях надзвичайних подій, порушень працівниками правоохоронних органів дисципліни і законності; 16. надання консультативної та практичної допомоги працівникам правоохоронних органів в питаннях взаємодії з різними верствами населення, а також представниками засобів масової інформації [172];

III. *За напрямом психологічного супроводження оперативно-службової діяльності МВС України:* 1. консультування працівників МВС України з психологічних аспектів оперативно-службової діяльності; 2. психологічне забезпечення переговорів зі злочинцями шляхом надання консультативної допомоги працівникам оперативних служб або прийняття безпосередньої участі в

їх проведенні; 3. складання психологічних портретів осіб, які підозрюються в скоєнні злочинів; 4. проведення психологічних експертиз та поліграфічних досліджень; 5. вивчення потреб МВС України в психологічних технологіях для різних видів оперативно-службової діяльності, формування замовлень на їх розроблення відповідним навчальним закладам і науковим установам та подальше їх упровадження в практику [172];

IV. За напрямом психолого-педагогічного супроводження навчально-виховного процесу в навчальних закладах зі специфічними умовами навчання МВС України, здійснення психологічної підготовки та впровадження новітніх психологічних технологій: 1. проведення занять у системі службової підготовки працівників МВС України з психологічної тематики, спрямованих на розвиток професійно значущих психологічних якостей, підвищення психологічної стійкості під час виконання оперативно-службових завдань, особистої дисциплінованості, культури спілкування та чуйного ставлення до громадян; 2. консультування керівників МВС України з питань використання психологічних технологій у роботі з кадрами, прогнозування психологічного стану працівників правоохоронних органів та організації діяльності колективів в екстремальних умовах; 3. організація заходів щодо формування в працівників правоохоронних органів психологічної готовності до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях, відповідального ставлення до дотримання правил безпеки в службовій діяльності, передбачливості; 4. участь у підборі наставників та надання їм рекомендацій щодо оптимальної адаптації молодих працівників правоохоронних органів до умов службової діяльності відповідно до їх індивідуальних особливостей, психологічне супроводження цього процесу, у разі необхідності, надання індивідуальної психокорекційної допомоги, аналіз та узагальнення результатів адаптації до умов служби, розроблення пропозицій та рекомендацій; 5. запровадження тренінгових психологічних технологій підготовки працівників правоохоронних органів до умов службової діяльності [172].

Виділять три основні критерії оцінки ефективності психологічної служби МВС України:

1. Стан розвитку психологічної служби.

2. Робота з персоналом МВС України, зокрема: а) часткою обстежених працівників; б) обсягом психокорекційної роботи з розрахунку на одного психолога; в) кількістю занять з професійної психологічної підготовки з розрахунку на один підрозділ; г) кількістю проведених соціально-психологічних обстежень в колективі з розрахунку на одного психолога; ґ) кількістю працівників поставлених на облік з розрахунку на одного психолога; д) кількістю самогубств серед працівників з розрахунку на 1000 осіб; е) кількістю звільнених працівників на першому році служби; є) кількістю працівників, які допустили порушення службової дисципліни з розрахунку на 1000 осіб.

3. Психологічне супроводження оперативно службової діяльності: а) кількість складених психологічних портретів; б) прогнози можливих дій правопорушників (злочинців); в) кількість підготовлених психологічних обґрунтувань планів оперативно-службових заходів; г) участь у проведенні оперативно-розшукових та слідчих дій, у здійсненні психологічного впливу на правопорушників (злочинців), переговорній діяльності тощо; ґ) кількість заходів щодо роботи з підозрюваними, свідками тощо [70].

Аналізуючи критерії оцінки ефективності психологічної служби МВС України, ми приходимо до висновку, що оцінка здійснюється з урахуванням кількості психологів, які спеціалізуються по роботі з персоналом. Слід відмітити, що деякі показники залежать від економічних, політичних та інших факторів. Разом з тим, забезпечення психологічної надійності персоналу покладається на Центри практичної психології.

Стрімкий розвиток служби психологічного забезпечення передбачає й інші критерії ефективності діяльності. Наприклад, використання поліграфа зумовлює оцінки кількісних та якісних показників таких напрямів даної роботи:

- скринінг (різновид методу поліграфної перевірки, що застосовується в роботі з працівниками поліції) кандидатів, які приймаються на службу до правоохоронних органів, у разі висунення працівників поліції на посаду з більшим обсягом роботи;
- кадрові та службові перевірки;
- діагностика рівня стресу, верифікація постстресових розладів;
- контроль ефективності психокорекційного впливу;
- перевірка отриманих свідчень щодо їх вірогідності;
- проведення кадрових перевірок (скринінгів) осіб, які поступають на службу до НПУ, працівників поліції, висунутих на вищі службові посади (резерв на висування);
- та при переміщеннях по службі;
- здійснення планових перевірок працівників МВС України, які тривалий час контактують із кримінально небезпечним контингентом;
- проведення службових розслідувань надзвичайних подій [152].

Спостерігається позитивна кореляція рейтингової оцінки функціонування психологічної служби з загальним рейтингом оперативно-службової і виробничо-господарської діяльності, що підтверджує адекватність обраного підходу

У якості висновку можна зазначити таке:

Сучасна практична психологія не має сталої структури, але можна виокремити декілька напрямів, які, на нашу думку, утворюють основні компоненти її структури. Це політична психологія, практична психологія, психологія економіки й бізнесу, практична психологія освіти,

психологія сім'ї та соціально-психологічного захисту населення, клінічна психологія, військова та спортивна психологія, юридична психологія, пенітенціарна психологія та екологічна психологія. Загалом можна прийти до висновку, що загальна структура практичної психології може видозмінюватись і конкретизуватись відповідно до галузі (промисловість, освіта, військова та правоохоронна діяльність, медицина та ін.) та конкретної проблематики, в якій працює практичний психолог.

Однією з важливих сфер застосування практичної психології є психологічна служба МВС України (раніше – ОВС України). Як загальновідомча служба, вона створена на підставі рішення Колегії МВС України «Про затвердження Концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України» від 3 лютого 1997 р. № 2 КМ/2. Психологічна служба здійснює діяльність у двох основних напрямках: 1) психологічне супроводження оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ; 2) психопрофілактична робота з особовим складом ОВС.

Існують певні труднощі, пов'язані з використанням наявного кадрового та наукового потенціалу служби, що досі не відповідає сучасним потребам системи МВС України та діючим міжнародним стандартам. Зокрема, проблеми, що наявні у сфері адміністративно-правового регулювання розвитку служби психологічного забезпечення МВС України, негативно впливають на ефективність діяльності та імідж Національної поліції України та Національної гвардії України у суспільстві. Вирішення зазначених проблем вимагає застосування науково обґрунтованих підходів, а також використання відповідного досвіду роботи, що напрацьований у поліцейських системах зарубіжних держав.

1.2. Порівняльний аналіз організаційно-правового й методичного забезпечення діяльності психологічних служб різних міністерств та центральних органів виконавчої влади

Ідея створення загальнодержавної соціально-психологічної служби як єдиної системи охорони й підтримки психічного здоров'я населення виникла досить давно. Ці питання обговорювались в 1979–1982 рр. на сторінках журналу «Вопросы психологии». Особливої актуальності набула ця проблема зі створенням служб практичної психології у різних відомствах.

Національна соціально-психологічна служба (НСПС) об'єднує державні органи й організації, що виконують практичні роботи у галузі соціальної педагогіки, прикладної соціології та психології. До неї входять: психологічні та соціологічні підрозділи й служби, які функціонують у різних відомствах; соціально-психологічні служби державної адміністрації; територіальні (муніципальні) структури (об'єднання), що надають соціально-психологічні послуги населенню. НСПС є основою загальнодержавної системи охорони психічного здоров'я населення України [122].

Становлення цієї системи розпочалося у 1992 році прийняттям Ухвали про створення Концепції державної системи психологічної служби. У березні 1992 року було підготовлено та подано на адресу Комісії Верховної Ради України з питань науки і народної освіти листи: «Про створення державної системи психологічної служби України» і «Про кадрове забезпечення державної психологічної служби України», які поклали початок роботі з практичного вирішення проблеми створення мережі психологічних та соціально-психологічних служб в Україні [173]. У 1993 році Інститутом психології ім. Г. С. Костюка АПН України була розроблена і схвалена Кабінетом Міністрів України «Концепція державної системи психологічної служби». Ця Концепція не є законодавчим актом, проте становить змістову основу для їх розробки. Основною метою НСПС є забезпечення необхідних соціально-психологічних

умов підвищення ефективності діяльності людини в усіх сферах суспільного життя (від політики й управління державою до сімейних стосунків та міжособистісних взаємодій) і водночас – підтримка розвитку і захист психічного здоров'я особистості громадян України [48].

Основними завданнями НСПС є: 1) надання допомоги органам управління у розробці та реалізації державної політики на основі вивчення стану масової свідомості, прогнозування та активного впливу на соціально-психологічні процеси у суспільстві; 2) виконання консультативних, дорадчих та експертних функцій у сфері управління державою, в економіці, в інших галузях науки і культури, в органах законодавчої, виконавчої та судової справи; 3) забезпечення соціально-психологічного захисту і підтримки індивідуального розвитку громадян України з урахуванням їх здібностей, особливостей життя та праці; 4) участь у розробці та практичному застосуванні нових технологій та практик навчання і виховання, розвитку і перевиховання дітей та молоді, впливу ЗМІ на людей; 5) здійснення психометричного нагляду. Контроль за дотриманням професійної етики; 6) участь у ліцензуванні навчальних закладів і в атестації спеціалістів відповідно до державних і міжнародних стандартів; 7) координація прикладних психологічних, соціологічних та педагогічних досліджень у практичній діяльності; підтримка пріоритетних науково-методичних і практичних програм щодо роботи з сім'єю та молоддю, в галузях педагогічної, юридичної, військової, медичної та політичної психології, соціології, педагогіки. Створення єдиної інформаційної системи соціально-психологічної служби [48].

НСПС України створюється на основі зазначеної Концепції. Перш за все, слід відзначити, що цей процес далекий від завершення. Не досягнуто поки що узгодженості між соціально-психологічними та психологічними службами різних установ та відомств. Це створює певну складність у їх діяльності, у моніторингу основних напрямів їх діяльності тощо [48].

Одна з перших галузей, де відчувається гостра потреба у практичній психології, є система освіти. Тут відбуваються бурхливі процеси становлення нової педагогіки, яка неможлива без ґрунтового знання про індивідуальність вихованця (учня).

Нормативно-правові документи, які регламентують діяльність психологічної служби в системі освіти (їх наявність є обов'язковою в кабінеті практичного психолога) це Етичний кодекс практичного психолога, Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. № 1060-ХП [153], Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII [151], Закон України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 р. № 651-XIV[150], Закон України «Про дошкільну освіту від 11 липня 2001 р. № 2628-ІП [149], Закон України «Про позашкільну освіту від 22 червня 2000 р. № 1841-ІІІ [155], наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про психологічну службу системи освіти України» від 3 травня 1999 р. № 127 [133], наказ Міністерства освіти і науки України «Про внесення змін до Положення про психологічну службу системи освіти України» від 7 червня 2001 р. № 439 [162], наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про психологічну службу системи освіти України» від 2 липня 2009 р. № 616 [131].

Законом України «Про освіту» встановлено основні принципи освіти, і для їх реалізації (особливо гуманізму, пріоритетності загальнолюдських цінностей над політичними та класовими, гнучкості і прогностичності; єдності і наступності) необхідна обов'язкова участь психологів, і не випадково. В статті 8 Закону України «Про освіту» окремо сказано про шкільну психологічну службу: «У системі освіти діє державна психологічна служба. Психологічне забезпечення навчально-виховного процесу в закладах освіти здійснюють практичні психологи, які за своїм статусом належать до педагогічних працівників» [48; 153]. Законом України «Про загальну середню освіту України» визначено мету діяльності школи: «Формування і розвиток

соціально активної і гуманістичної спрямованої особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, системою наукового знання про природу, людину, суспільство, почуттям національної самосвідомості, готової до професійного самовизначення» [48; 150].

Концепцією середньої загальноосвітньої школи України визначено мету діяльності практичного психолога: організація навчально-виховного процесу на основі максимального врахування та розвитку індивідуальних здібностей, нахилів, обдарованості дітей; орієнтація виховної діяльності школи на розвиток сутнісних сил особистості, здібностей, талантів, рис, якостей, відносин [48].

Як система заходів на виконання Закону України «Про освіту» Міністерством освіти і науки України було заплановано формування цільової комплексної програми з практичної психології, створення Всеукраїнського та обласних постійно діючих міжвідомчих медико-психолого-педагогічних консультацій, створення науково-методичного центру допомоги дітям і підліткам з відхиленнями у психічному розвитку та поведінці [48].

Психологічна служба в структурі системи освіти (згідно положення про психологічну службу системи освіти України) є складовою частиною державної системи охорони фізичного і психічного здоров'я молодих громадян України і діє з метою психологічного забезпечення та підвищення ефективності педагогічного процесу, захисту психічного здоров'я і соціального благополуччя усіх його учасників: вихованців, учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників [131].

На дану службу покладається забезпечення своєчасного і систематичного вивчення психофізичного розвитку дитини, мотивів її поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, статевих та інших індивідуальних особливостей, створення умов для саморозвитку та самовиховання, сприяє виконанню освітніх і виховних завдань навчальних закладів [125].

Усі професійні дії працівників психологічної служби у системі освіти спрямовані на реконструкцію життєвої ситуації особи, визначення основної проблематики та умов, за яких вона виникла, на реконструкцію життєвого шляху особистості, розробку можливих варіантів вирішення проблеми і розв'язання життєвої ситуації, здійснення коригуючого впливу на людину (зокрема на учня/студента).

Структура психологічної служби системи освіти в Україні поєднує дві моделі її організації: психологічна служба навчально-виховного закладу; центри практичної психології відповідного рівня (районного, обласного, державного) [186].

Психологічна служба, яка діє в закладах і установах системи освіти України, підпорядковується адміністративно керівникові закладу; методично – керівникові психологічної служби відповідного рівня (головному психологові). Психологічна служба навчального закладу включає посади психологів, соціальних педагогів, дефектологів, консультантів, логопедів та інших спеціалістів залежно від профілю навчального закладу. Очолює психологічну службу навчально-виховного закладу психолог [186].

Регіональні та обласні центри практичної психології є головними методичними та адміністративними закладами психологічної служби на даному рівні. Вони мають права юридичної особи. Як правило, вони виконують усі види діяльності психологічної служби, надають психологічну допомогу населенню, контролюють діяльність психологічних служб, які їм підпорядковані, надають методичну, практичну та інформаційну підтримку діяльності психологічним службам [186].

Завданнями шкільної психологічної служби є:

- виявлення резервів психічного розвитку дитини, їх реалізація в навчанні та вихованні (мова йде і про обдарованих, і про дітей із фізичними вадами та затримкою психічного розвитку);
- конструювання змісту навчання;

- створення різноманітних програм для шкіл різного типу;
- визначення відповідності програм цілям виховання і навчання,
- прогнозування запитів суспільства та їх відображення в навчальних програмах;
- розв'язання проблеми послідовності вивчення різних предметів;
- з'ясування відповідності матеріалу віковим можливостям учнів;
- відображення у навчальних програмах завдань розвитку здібностей учнів до самостійного пошуку, відбору, застосуванню знань відповідно до нових потреб і ситуацій;
- аналіз та експертиза методів, які використовуються в навчально-виховному процесі;
- вирішення проблем контролю знань – екзаменів, колоквіумів, тестів, конкурсів, які ще не дають повної картини про розвиток учнів;
- вивчення причин низької успішності учнів;
- контроль за процесом навчання і виховання дітей з метою підвищення якості навчання і виховання (йдеться про необхідність побудови цих процесів відповідно до закономірностей психічного розвитку та формування особистості; про відповідність основним положенням психологічної теорії виховання і навчання);
- практичний вплив психологів на безпосередніх учасників педагогічного процесу: дітей, вчителів, батьків і керівництво (йдеться про надання прямої психологічної допомоги всім учасникам навчально-виховного процесу);
- профорієнтаційна робота та розробка рекомендацій щодо вибору професії (через вивчення нахилів учнів, їх здібностей, розробку індивідуальних програм навчання);
- профілактика та корекція девіантної поведінки дітей;
- розв'язання спільно з представниками інших спеціальностей, педагогами, дефектологами, соціологами, юристами, лікарями тощо, різноманітних питань, що стосуються долі дітей, які потребують специфічних умов для задоволення своїх потреб (у випадку аномального розвитку, інвалідизації тощо);

- відбір до спеціальних закладів розумово відсталих дітей, дітей-інвалідів;
- робота з малими контактними групами (вирішення комплексу соціально-психологічних проблем) [48].

Особливості організації шкільної психологічної служби:

- застосування специфічних методів і прийомів впливу на поведінку людини, що потребують високого професіоналізму;
- висока відповідальність спеціалістів за результати діагностично-корекційної роботи і за ті поради, які вони дають;
- анонімність у роботі та необхідність обережного надання інформації фахівцям різного профілю, батькам, дітям;
- врахування індивідуальних, специфічних потреб кожного клієнта, оскільки робота з людьми, що перебувають у складній життєвій ситуації, у стані депресії, стресу, внутрішньоособистісного або міжособистісного конфлікту, мають певні органічні чи психічні захворювання, відрізняються від інших нестандартними формами поведінки [48].

Згідно до наказ Міністерства освіти України «Про затвердження Положення про психологічну службу системи освіти України» від 3 травня 1999 р. № 127, шкільні психологи реалізують дані завдання за допомогою таких основних видів професійної діяльності:

- діагностика – психологічне обстеження вихованців, учнів, студентів, їхніх груп та колективів, моніторинг змісту і умов індивідуального розвитку вихованців, учнів, студентів, визначення причин, що ускладнюють їх розвиток та навчання;
- корекція – здійснення психолого-медико-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та інтелектуальному розвитку і поведінці, схильності до залежностей та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки, формування соціально корисної життєвої перспективи;

- реабілітація – надання психолого-педагогічної допомоги вихованцям, учням, студентам, які перебувають у кризовій ситуації (постраждали від соціальних, техногенних, природних катастроф, перенесли тяжкі хвороби, стреси, переселення, зазнали насильства тощо), з метою адаптації до умов навчання і життєдіяльності;
- профілактика – своєчасне попередження відхилень у психофізичному розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі тощо;
- прогностика – розробка, апробація і застосування моделей поведінки групи та особистості у різних умовах, проектування змісту і напрямів індивідуального розвитку дитини та складання на цій основі життєвих планів, визначення тенденцій розвитку груп, міжгрупових взаємин та освітньої ситуації у регіоні;
- психологічна експертиза: визначення психічних якостей, здібностей та перспектив розвитку особистості, структури та змісту спілкування в колективі у відповідь на запити різних органів управління системи освіти, оцінка психолого-педагогічної ефективності нових технологій навчання та виховання тощо;
- консультативно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу з питань навчання та виховання, розвитку дітей та допомога органам державного управління освіти в оцінці професійної придатності педагогічних та управлінських кадрів;
- психологічна просвіта: підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу, роз'яснення змісту, завдань психологічної служби тощо [133].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що пріоритетним завданням психологічної служби системи освіти України є виявлення і створення оптимальних умов для розвитку особистості дитини.

Ще однією важливою сферою застосування практичної психології є система охорони здоров'я. Медична практика, пов'язана з попередженням, діагностикою та лікуванням різних захворювань, напевно, ще раніше, ніж освіта,

виявилася дуже тісно пов'язаною з використанням психологічних знань. Всесвітня Організація Охорони Здоров'я дала таке визначення здоров'я людини: «Здоров'я – це не тільки відсутність хвороб, але стан фізичного, соціального і духовного благополуччя».

Медична психологія – це галузь знань, яка в рівній мірі належить як медицині, так і психології. Для розробки проблем медичної психології поєднуються зусилля психологів, фізіологів і лікарів [17].

Значення психології у медицині людьми усвідомлено досить давно. Ще у XVIII ст. великий реформатор в галузі психіатричної допомоги людям у Франції Пінель [17; 69] у своєму «Трактаті про душевні хвороби» писав, що психіатричною лікарнею повинні керувати лікар, адміністратор і психолог. Причому він вважав, що найбільш доцільним є випадок, коли лікар має високий рівень компетентності у психології. З XVIII ст. відомі дослідження австрійських лікарів Франца Галля і Франца Месмера [17; 69], які довели наявність у мозку особливих магнітних флюїдів, тобто психологічних факторів, дія яких призводить до зцілення людей. Їх наукові висновки були покладені в основу розробки методів гіпнозу в медицині, які широко стали використовуватися у медичній практиці [17; 202, с. 605–606].

Практична робота психологів у медицині була спрямована на розробку і застосування методів психодіагностики (з метою медико-психологічної експертизи), а також методів психотерапії. Основними методами медико-психологічного вивчення хворого були клінічна бесіда і експериментально-психологічне дослідження душевнохворих. Герман Роршах (1884–1922 рр.) розробив проєктивну методику психодіагностики. Основними методами психотерапії були сугестивні (методи впливу під гіпнозом), психологічні (тобто методи, пов'язані з вихованням та трудотерапією) [17].

Систематизація знань з медичної психології почалася на початку XX ст. Цією роботою займався Н. А. Бернштейн, В. М. Бехтерєв, Ф. Г. Рибоков та ін. Пізніше були створені спеціальні дослідницькі лабораторії в Москві

С. С. Корсаковим, в Казані В. М. Бехтеревим, в Києві І. А. Сікорським, В. Н. Мясіщевим в Ленінграді та ін. До 40-х рр. XX ст. в Радянському Союзі, був накопичений значний досвід в галузі медичної психології. У цей період виходить цілий ряд важливих праць з експериментального дослідження мовлення, мислення, пам'яті, емоційно-вольової сфери впливу на працездатність, ставлення до праці нервово-психічних хворих (Л. С. Виготський, А. Г. Іванов-Смоленський, М. С. Лебединський, А. Р. Лурія, В. Н. Мясіщев та ін. [97].

Психологічна допомога в медичній практиці – це клініко-психологічне дослідження й оцінка стану пацієнта, аналіз психологічних і психосоматичних аспектів хвороби та психологічна допомога із застосуванням сучасних аспектів психотерапії, психопрофілактики, психогігієни [44].

Важливе значення медичного психолога в лікувальному процесі полягає в тому, що він сприяє кращому розумінню психологічних причин і проявів хвороби людини. Багато психічних хвороб мають психологічні причини: конфлікти, психічні травми, навіювання, самонавіювання, закріпленні патогенні реакції та стани. Таким чином, психолог відіграє значну роль при складанні історії хвороби [69, с. 85–87].

Медичні психологи досліджують індивідуальні якості клієнтів, визначають вплив умов лікування на психіку і поведінку клієнтів, аналізують процеси лікування й психологічний стан людини під час лікування й реабілітації, проводять психодіагностику при різних соматичних і психічних захворюваннях [44].

У структурі медико-психологічної та психотерапевтичної допомоги населенню основними формами є:

- самотійні медичні психологи в структурі різних відділень і установ (в тому числі недержавної форми власності);
- консультативні медико-психологічні кабінети;
- медико-психологічні та психотерапевтичні відділення в структурі спеціалізованих і багатопрофільних лікарень;

- медико-психологічні та психотерапевтичні центри;
- кабінети психологічного розвантаження (релаксації);
- кабінет соціально-психологічної допомоги;
- телефонне консультування [58, с. 617].

Основними завданнями психологів психологічної служби в сфері охорони здоров'я є [187]:

1. *Діагностичні*. Допомога лікарю в діагностиці при незрозумілих картинах захворювання. Контроль ефективності проведених лікувальних процедур (проводять фонову психодіагностику (наприклад, в доопераційний період), а потім повторно з використанням тих самих методик (в післяопераційний, відновлювальний період))

Етапи діагностики:

- а) встановлення контакту з пацієнтом, виявлення його інтересів, потреб та ін.;
- б) проведення діагностичного обстеження;
- в) завершення обстеження, уточнення первинних даних;
- г) аналіз отриманих результатів, їх узагальнення та підготовка висновку;
- д) написання психологічного висновку, обговорення його з пацієнтом (його родичами), лікуючим лікарем.

2. *Експертні*. Експертизи: лікарсько-трудова, військово-медична, судово-психіатрична, змішана психолого-психіатрична, медико-психолого-педагогічна та ін. Результатом експертизи є виявлення ступеня придатності до певної діяльності, працездатності.

3. *Психокорекційні*. Психокорекція спрямована на «виправлення» стійких аномальних рис психіки, що обумовлюють підвищений ризик захворюваності чи рецидиву тієї чи іншої конкретної хвороби або ускладнюють соціально-трудова адаптацію (після хвороби, при хронічних тривалих захворюваннях і т.д.).

4. *Реабілітаційні*. Коло завдань дуже значне: від адаптації, трудової та соціальної реабілітації кардіологічних хворих до відновлення порушення

вищих психічних функцій при осередкової патології мозку і соціально-трудової реабілітації хронічних хворих на шизофренію. Основне завдання полягає в зниженні і запобіганні інвалідності величезного числа хворих людей, відновлення зміненої психічної діяльності, повернення хворій людині її соціального статусу [187].

Аналізуючи вищевикладене, хотілося б зазначити основні принципи організації такої допомоги за Б. Д. Карвасарским:

- принцип наближення психологічної та психотерапевтичної допомоги до населення (створення медико-психологічних кабінетів різного профілю в спеціалізованих центрах, багатопрофільних лікарнях і т.д.);
- принцип ступінчастості – створення системи підрозділів і установ, які здійснюють медико-психологічну та психотерапевтичну допомогу на різних рівнях з певним об'ємом;
- принцип спадкоємності – взаємної доповнюваності підрозділів і установ на різних рівнях психологічної допомоги [67].

Медичний психолог займається [43]:

- дослідженнями індивідуальних якостей клієнтів, визначенням впливу умов лікування на психіку і поведінку клієнтів, аналізом процесів лікування й психологічного стану людини під час лікування й реабілітації, психодіагностикою при різних соматичних і психічних захворюваннях;
- підготовкою рекомендацій і пропозицій щодо впровадження результатів медико-психологічних досліджень у практику медичних закладів, визначенням впливу середовища на нервово-психічне здоров'я клієнтів, здійсненням заходів клінічної та соціальної адаптації клієнтів;
- встановленням раціональних режимів праці та відпочинку медичних працівників, покращанням соціально-психологічного клімату, умов праці у клініках і лікарнях, контролем їх виконання, наданням рекомендацій щодо умов оптимального використання особистих трудових можливостей досліджуваних з

урахуванням перспектив розвитку професійних здібностей; проведенням трудової адаптації медичних працівників;

- консультуванням керівників і спеціалістів з соціально-психологічних проблем управління і організації професійної діяльності;
- забезпеченням проведення досліджень у галузі психології, підготовкою науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності лікування і реабілітації, проведенням наукової і педагогічної роботи в галузі психології;
- вивченням та узагальненням досягнень вітчизняної і зарубіжної теорії і практики в галузі психології, соціології і медичної психології;
- проведенням професійного відбору, професійної орієнтації призовників і військово-психологічної експертизи;
- проведенням судово-психологічних експертиз; судових психолого-психіатричних експертиз, психологічного слідчого експерименту [43].

Важливим напрямом діяльності медичних психологів також є реабілітаційна робота з хворими (психологічна та соціальна).

Реабілітація хворих потрібна під час таких випадків, коли людина довго перебувала в лікарні і втратила здатність до попереднього виду діяльності, за рахунок чого з'являється підвищена тривожність, психологічна напруга. В якості психопрофілактичного і реабілітаційного засобу може бути використане санаторно-курортне лікування, де застосовуються не тільки фактори природи – сприятливий клімат, мінеральні води, лікувальні грязі, а й фізіотерапія, лікувальна фізкультура, масаж та ін. [17].

Реабілітаційна робота медичного психолога регламентується низкою нормативних документів, а саме: наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків чорнобильської катастрофи «Про затвердження Положення про медико-психологічну реабілітацію рятувальників аварійно-рятувальних служб та осіб, що постраждали внаслідок надзвичайних

ситуацій техногенного та природного характеру і Положення про центри медико-психологічної реабілітації» № 180/115 від 14 травня 2001 р. [132], наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про створення центрів медико-психологічної реабілітації для рятувальників аварійно-рятувальних служб та населення, постраждалого внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» від 12 липня 2001 р. № 284 [176], наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження переліку санаторно-курортних закладів, при яких створюються центри медико-психологічної реабілітації» від 26 травня 2010 р. № 435 [162], наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про створення міжвідомчої комісії і робочої групи з питань утворення та функціонування центрів медико-психологічної реабілітації» від 16 травня 2013 р. № 390/231 [174].

Реабілітаційна робота медичного психолога відіграє значну роль в допомозі інвалідам дитинства, які стали такими в результаті травм і тяжких захворювань. Ця категорія людей потребує одночасно психологічної і соціальної реабілітації та адаптації до умов життя в тому середовищі, де вони проживають. Психологічні наслідки, які пов'язані з одержанням інвалідності, проблеми їх соціально-психологічної адаптації потребують більш детального та досконалого вивчення [17].

Робота психологів в медицині пов'язана перш за все з розробкою і застосуванням методів психодіагностики. Психологічна діагностика відноситься до числа основних видів діяльності медичного психолога. Мета діагностики в клінічній практиці полягає в тому, щоб за допомогою різних методів обстеження виявити досить повну картину психологічних особливостей людини. В процесі діагностики виявляються причини конкретного психологічного явища (або його порушення), знання яких необхідно для надання допомоги. Дослідження певних психічних функцій хворого і його особистості в значній мірі полегшує постановку діагнозу захворюваному.

Основними методами медико-психологічного дослідження хворого є клінічна бесіда, спостереження і тестування.

Пріоритетними сферами роботи медичних психологів є:

- 1) область охорони материнства і дитинства;
- 2) область екстремальної медицини (допомога людям, що потрапили в стихійні лиха, різні катастрофи);
- 3) служби, пов'язані з наданням медичної допомоги в соматичних відділеннях лікарень;
- 4) робота медичних психологів в онкологічних, психоневрологічних диспансерах [69].

Незважаючи на актуальність професійної психологічної роботи в медичній сфері, проблеми конструктивної взаємодії психології і медицини в процесі повсякденної лікарської практики все ще до кінця не вирішені і викликають суперечності. Незважаючи на те, що більшість лікарів визнають важливість ролі психології для медицини, формування професії медичного психолога та психологічної служби в системі охорони здоров'я відбувається повільно [69].

Застосування практичної психології в цивільних сферах дуже поширене та інтенсивно розвивається. Практична психологія в цивільних сферах значно відрізняється від так званих відомчих психологічних служб, хоч вони працюють за одним принципом – практичного використання психології для вирішення комплексних завдань. Психологічні служби, які функціонують в відомчих силових структурах, мають свої специфічні умови розвитку та притаманні тільки їм вимоги, сукупність принципів, функцій та завдань, але вони, в свою чергу, тісно пов'язані з більш загальними параметрами конкретної установи в залежності від її специфічних умов праці та поставленої мети. Більш детально психологічні служби у відомчих структурах ми розглянемо далі.

Однією з сфер застосування практичної психології у відомчих структурах є військова діяльність. Найбільш загальною її організаційною формою та управлінською структурою є Збройні сили України.

Військова психологія – прикладна галузь психологічної науки, яка вивчає закономірності та механізми функціонування психіки людини, зумовлені його включеністю у військову діяльність (навчально-бойову та бойову), а також психологічні закономірності становлення конкретних видів військової діяльності [20, с. 26].

Будучи тісно пов'язаною з багатьма іншими галузями психологічної науки, вона плідно використовує з метою підвищення ефективності діяльності військових колективів дані загальної, педагогічної, інженерної та соціальної психології. Головною метою досліджень військової психології протягом всього часу свого існування була і залишається розробка практичних рекомендацій і узагальнень, які допомагають офіцерам в навчанні, вихованні та керівництві підлеглими [203].

Військове будівництво в Україні включало створення Соціально-психологічної служби (СПС) Міністерства оборони України. Вперше ідея СПС Збройних сил України була проголошена в лютому 1988 р. на конференції дискусійних клубів у Тернополі [77].

З метою створення ефективної структури органів виховної роботи був розроблений проект «Концепції соціально-психологічної служби Збройних сил України», який був прийнятий комісіями Верховної Ради України та затверджений Міністерством оборони України 13 грудня 1992 р. [78].

Головними завданнями діяльності соціально-психологічної служби були визначені: соціальне забезпечення функціонування та розвитку Збройних сил України; психологічне забезпечення бойової та мобілізаційної готовності військових формувань; гуманітарна підготовка особового складу, організація та проведення дозвілля, культурно-виховна та духовно-просвітницька робота;

соціально-психологічне забезпечення військової дисципліни серед військовослужбовців [78].

До основних структурних підрозділів соціально-психологічної служби належали: соціально-психологічне управління Міністерства оборони України; управління соціально-психологічної служби військових округів, видів Збройних сил, відділів соціально-психологічної служби об'єднань, з'єднань (навчальних центрів і закладів); відділення та групи соціально-психологічної служби частин і підрозділів; соціально-психологічне управління військової освіти та військових навчальних закладів, інших управлінь, служб і установ Збройних сил України; відділи, відділення, групи, соціально-психологічні служби військових комісаріатів усіх рівнів.

Основними нормативно-правовими документами, які регламентують роботу військових психологів, є:

1. Наказ Міноборони України «Про затвердження Інструкції про порядок оцінки морально-психологічного стану особового складу в Міністерстві оборони України та Збройних силах України» від 21 травня 2013 р. № 335. Ця Інструкція визначає організацію, зміст вивчення та оцінку морально-психологічного стану особового складу, а також порядок визначення ступеня відповідності морально-психологічного стану особового складу завданням повсякденної діяльності військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій, підпорядкованих Міноборони України, органів військового управління, об'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних сил України [58].

2. Наказ Міноборони України «Про затвердження Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних силах України» від 15 травня 2012 р. № 325. Наказ визначає професійно-психологічний відбір у Збройних силах України як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення відбору громадян, які приймаються на військову службу, і військовослужбовців з професійно важливими якостями, що відповідають

вимогам військово-професійної діяльності. Професійно-психологічний відбір є початковим етапом соціально-психологічного супроводу військової служби у Збройних силах України [54].

Актуальними сферами роботи військового психолога є:

- психологічна адаптація військовослужбовців до різних умов навчання і служби (в мирний час, і в умовах бойової діяльності);
- психологічна реабілітація військовослужбовців із ПТСР;
- психологічний супровід військовослужбовців, що виконують місії в особливих умовах;
- підготовка і психологічна готовність до військової діяльності і її специфічних різновидів;
- психодіагностика і психологічні аспекти професійного відбору у військово-професійній сфері та інші [203].

Важливий напрям роботи військових психологів – соціально-психологічне забезпечення боєздатності підрозділів. Шляхом соціально-психологічного обстеження виявляється оптимальний склад та розподіл функцій між членами екіпажу або підрозділу.

Також одним з важливих завдань практичного психолога в середовищі армійського підрозділу – це відбір кандидатів на ту чи іншу посаду або кандидатів на навчання. Психолог відповідає за прогнозування поведінки військовослужбовців під час бойових дій, у визначенні надійності та психічної стійкості військовослужбовців. Отже, психологія має тут не тільки активізувати усі особистісні ресурси для досягнення поставлених завдань, а й забезпечити збереження й захист психічного здоров'я професійних вояків.

У кожній бригаді, батальйоні (дивізіоні) введена посада психолога. Стало нагальною потребою створення штатної психологічної служби Міноборони України, що дозволяє планувати і проводити дієві заходи психологічної допомоги та реабілітації з охопленням до 75 % військовослужбовців Збройних сил України. Разом з тим слід зазначити,

що на місцях не завжди є розуміння необхідності даних посад, тому іноді на ці посади призначаються не фахівці з військової психології [203].

Сьогодні психологічним забезпеченням завдань, що вирішуються військами, займається Головне управління виховної та соціально-психологічної роботи, заступники командирів з виховної та соціально-психологічної роботи, військові психологи, цивільні фахівці. На одного військового психолога в Збройних силах України в середньому припадає понад 50 військовослужбовців, а в частинах постійної готовності – від 60 до 75 військовослужбовців [140; 203].

Військовим психологам необхідно активніше працювати в навчально-методичному об'єднанні вищих навчальних закладів України з психології, активно брати участь в наукових, науково-практичних конференціях, симпозіумах, семінарах різних рівнів. Військові психологи повинні активно взаємодіяти, обмінюватися досвідом роботи з психологічними структурами армій як НАТО, так і країн СІД. Разом від короточасних контактів в рамках наукової взаємодії необхідно прагнути переходити до здійснення великих спільних проектів. Потребує уточнення ряд методологічних позицій військової психології. Досить актуальним стоїть питання про реалізацію сучасних психологічних технологій в підготовці офіцерських кадрів, як майбутніх керівників, лідерів, здатних першими надавати психологічну допомогу [203].

З 2014 року в Міноборони триває процес формування повноцінної психологічної служби, яка буде займатися підготовкою та реабілітацією військовослужбовців, задіяних в зоні АТО. Нова служба створюється на основі тих офіцерів-психологів і офіцерів по роботі з особовим складом, які зараз вже набули відповідного досвіду цієї роботи в зоні АТО [27].

Головною метою роботи військових психологів з питань психологічного забезпечення військ ЗСУ має стати підтримка психологічної стійкості і готовності особового складу до виконання завдань за призначенням в різних умовах.

Заслужують на увагу особливості психологічної служби в Державній службі України з надзвичайних ситуацій (ДСНС). У 2012 році Міністерство надзвичайних ситуацій України (МНС) було перетворено на Державну службу України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), яка спочатку підпорядковувалась Міністерству оборони, а з 25 квітня 2014 р. діяльність служби спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ.

Як зазначається в Положенні ДСНС України (затвердженого постановою Кабінетом Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1052) в п. 4.15 ДСНС відповідно до покладених на неї завдань організовує та здійснює заходи з професійної підготовки особового складу органів і підрозділів цивільного захисту та психологічного захисту населення у разі загрози виникнення і виникнення надзвичайних ситуацій [127]. А в Положенні Управління ДСНС України у Сумській області (затвердженого наказом ДСНС України від 4 лютого 2013 р. № 3) в п. 4.47, п. 4.102, п. 4.103 зазначається, що управління відповідно до покладених на нього завдань на відповідній території: проводить роботу із психологічного забезпечення особового складу органів і підрозділів цивільного захисту та психологічного захисту населення у разі загрози і виникнення надзвичайних ситуацій; виховує в особового складу високі морально-психологічні якості, патріотизм та високу відповідальність за виконання вимог Присяги, статутів, інших нормативно-правових актів; організовує проведення культурно-масової, просвітницької, виховної та соціальної роботи, психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності в Управлінні і підпорядкованих підрозділах, вживає заходів до її вдосконалення, аналізує та узагальнює стан справ з цих питань [138; 163].

Зазначимо основні нормативно-правові акти, які стосуються діяльності психологів у цій структурі:

1. Наказ МНС України «Про затвердження Інструкції з організації психологічного забезпечення службової діяльності аварійно-рятувальних служб»

від 23 лютого 2004 р. № 89. Наказ видано з метою вдосконалення системи психологічного забезпечення діяльності апаратів та підрозділів МНС України. Інструкція відповідно до вимог Конституції України (254к/96-ВР), Законів України «Про аварійно-рятувальну службу» (1281-14) (ст. 16), «Про освіту» (1060-12) (ст. 21), «Про охорону праці» (2694-12) (ст. 5), інших нормативно-правових актів визначає основні завдання, організацію і порядок здійснення психологічного забезпечення службової діяльності аварійно-рятувальних служб та навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів системи МНС України, професійно-психологічного відбору на службу та навчання до вищих навчальних закладів системи МНС України, забезпечує на основі єдиного методологічного підходу скоординовану діяльність усіх суб'єктів психологічного забезпечення в системі МНС України з метою вдосконалення організації цього напрямку роботи [55].

2. Наказ Міністерства охорони здоров'я «Порядок надання психологічної підтримки постраждалим при надзвичайній ситуації» від 16 червня 2014 р. № 398. Цей Порядок визначає механізм надання психологічної підтримки постраждалим у надзвичайній ситуації немедичними працівниками [142].

Основними напрямами роботи психологічної служби в системі Державної служби з надзвичайних ситуацій України є:

- здійснення професійного психологічного відбору;
- здійснення професійно-психологічної підготовки працівників оперативно-рятувальних служб;
- впровадження заходів з підтримання належного морально-психологічного клімату в колективі;
- індивідуальна психологічна допомога;
- первинна психопрофілактика відхилень у поведінці працівників;
- психологічне супроводження по службі та ін.;
- організація надання психологічної допомоги постраждалому населенню.

Орієнтуючись на особливості діяльності працівників підрозділів ДСНС України, стає зрозумілим, що при виконанні своїх професійних обов'язків їм доводиться досить часто зустрічатись (серед населення) з великою кількістю психологічних травм. В свою чергу не до кінця відпрацьовані посттравматичні стресові розлади постраждалих у надзвичайних подіях виливаються у подальшому небезпечними соціальними та матеріальними наслідками для суспільства.

Відсутність системного підходу до надання психологічної допомоги потерпілим веде до невідворотних психосоматичних та неврологічних захворювань, які потребують тривалого медичного втручання. Така закономірність вимагає впровадження на рівні відомчих та регіональних органів управління чіткої системи комплексних організаційних, психологічних, соціальних та медичних заходів з надання допомоги потерпілим від наслідків надзвичайних ситуацій.

Психологія екстремальних ситуацій – це ще зовсім новий науковий напрям роботи, що потребує постійного поглиблення знань та узагальнення раціонального практичного досвіду.

Проблеми «людського фактора» спільні як для рятувальників, так і для інших категорій громадян. Рятувальник, як і правоохоронець – не механізм, а людина зі своїми перевагами та слабостями, і тому вимагає уваги турботи та допомоги. Було запропоновано розробити та впровадити спеціальні напрямки психологічних тренінгів щодо зняття можливих негативних психоемоційних станів у співробітників підрозділів ДСНС України.

Потрібно розуміти, що в психіці людини, що пережила катастрофу, відбуваються суттєві зміни. Навіть якщо зовні людина неущкоджена – психіка значно постраждала і ця психічна травма може супроводжувати людину через все життя. У результаті страшних подій можуть розвинутиися різноманітні фобії, люди змінюються, стають роздратованими, агресивними, часто втрачають інтерес до життя, стають

замкненими, навіть неадекватними. Але найстрашнішим з наслідків психічного травмування є суїцид. Розвиваються й фізичні порушення: це головні болі, підвищений тиск, проблеми з серцем, шлунком тощо.

Зрозуміло, що психологічна підготовка особового складу має перш за все допомагати персоналу ДСНС України у вирішенні таких основних питань, як вміння керувати своїм психічним станом, особливо під час перебування в ситуації загрози здоров'ю чи життю, спілкування з потерпілими під час ліквідації надзвичайних ситуацій, коли потерпілий перебуває в стані емоційної напруги, вміння бути постійно готовим до виконання несподіваних завдань. У зв'язку з цим, був створений спільний наказ Міністерства охорони здоров'я та МНС України «Про затвердження Положення про медико-психологічну реабілітацію рятувальників аварійно-рятувальних служб та осіб, що постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру і Положення про центри медико-психологічної реабілітації» від 14 травня 2001 р. № 180/115 [132].

Важливим є питання психологічного забезпечення діяльності підрозділів ДСНС України. Сьогодення вимагає готувати кадри для даної структури на найвищому рівні конкурентоспроможності.

Психологічна служба Національного університету цивільного захисту (провідний вищий навчальний заклад ДСНС України в м. Харкові) бере свій початок з 2003 р. коли наказом МНС України від 12 серпня 2003 р. № 276 відділення виховної та соціально-психологічної роботи Академії пожежної безпеки України реорганізовано у два відділення: відділення психологічного забезпечення та відділення виховної роботи. А у 2009 році відділення психологічного забезпечення реорганізовано в сектор психологічного забезпечення. Сектор психологічного забезпечення є самостійним управлінським підрозділом університету. Сектор здійснює психологічне забезпечення службової діяльності та навчально-виховного процесу в університеті, професійно-психологічний відбір на службу та навчання та ін. Психологи сектору

психологічного забезпечення входять до позаштатної мобільної групи екстреної психологічної допомоги ДСНС України, основними завданнями якої є робота з постраждалим населенням та рятувальниками у кризових та надзвичайних ситуаціях [194].

Основними напрямками діяльності сектору психологічного забезпечення є:

- надання допомоги керівникам усіх рівнів щодо створення ефективної системи забезпечення психологічної надійності особового складу;
- сприяння поліпшенню кадрового потенціалу підрозділів університету шляхом професійної орієнтації кандидатів на службу і навчання до університету та їх професійно-психологічного відбору на підставі вивчення комплексу знань, умінь і особистісних якостей, систем потреб та мотивації, необхідних для виконання професійної діяльності;
- сприяння покращенню якісного складу керівної ланки університету шляхом психологічного вивчення кандидатів на керівні посади за такими поведінковими характеристиками як професіоналізм, лідерство, доступність, самоконтроль, інтелект;
- проведення тренінгових занять, направлених на формування у курсантів відповідних професійно-важливих психологічних якостей, психологічної стійкості, навичок безпечної поведінки, уміння вирішувати свої психологічні проблеми та управляти конфліктними ситуаціями з урахуванням особливостей несення служби, а саме: при гасінні пожеж, рятуванні людей, наданні допомоги в ліквідації наслідків аварій та катастроф і стихійного лиха;
- вивчення соціально-психологічного клімату в колективах з метою визначення основних чинників, які мають вплив на діяльність кожного його члена та надання консультативної допомоги керівникам усіх рівнів у формуванні необхідного рівня сприятливості соціально-психологічного клімату шляхом створення умов високої вимогливості й взаємодопомоги;

- проведення психопрофілактичної роботи, спрямованої на зміцнення й відновлення соціально-психологічного благополуччя працівників, попередження виникнення соціально-психологічної та особистісної дезадаптації;
- здійснення організаційних і методичних заходів щодо посилення впливу психологічного забезпечення на досягнення позитивних результатів службової діяльності, застосовуючи психологічні знання у вирішенні службових завдань;
- психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу в університеті [194].

Говорячи про становлення та розвиток практичної психології в МВС України, потрібно розглянути також, на якому рівні розвитку знаходиться психологічне забезпечення, тепер вже окремого відомства – ДПтС України.

На відміну від більшості практичних психологів, які працюють у галузях освіти, політики, сімейно-родинних стосунків і мають певну спеціалізацію, діяльність пенітенціарного психолога носить більш універсальний характер. Це обумовлює підвищені вимоги до компетентності, життєвого досвіду, інтуїції, методичної оснащеності пенітенціарного психолога [189, с. 7].

Сферою його діяльності виступають людські стосунки, регламентовані правом, перш за все кримінально-виконавчим. Головною метою діяльності пенітенціарного психолога відносно засуджених є спонукання їх до щиросердечного каяття за вчинений злочин, надання підтримки у збереженні себе як особистості, сприяння ресоціалізації. А метою діяльності пенітенціарного психолога відносно пенітенціарного персоналу є підвищення психологічної компетентності та захищеності співробітників до рівня, що забезпечує ефективне виконання функціональних обов'язків, сприяння професійному і загальноособистісному розвитку [190, с. 7].

В Положенні про Державну пенітенціарну службу України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 225, зазначається, що ДПтС України відповідно до покладених на неї завдань організовує проведення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, залучає

до її проведення представників релігійних і благодійних організацій, громадських об'єднань, творчих спілок, фізичних осіб [126].

На сьогодні чинними відомчими нормативними документами передбачено, що психолог ДПтС України є складовою частиною соціально-психологічної служби установи, на нього покладаються завдання щодо вивчення засуджених та осіб, узятих під варту, а також зменшення негативного впливу на особистість від перебування в умовах ізоляції від суспільства. Основною організаційною ланкою, що здійснює організаційно-методичне забезпечення діяльності психологів ДПтС, є відділ організації психологічної роботи із засудженими, що входить до складу управління соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими департаменту ДПтС України [217].

Як зазначає стаття 124 Науково-практичного коментаря до Кримінального виконавчого кодексу психолог ДПтС України має широке коло обов'язків, зокрема:

- вивчає засуджених, які щойно прибули, використовуючи сучасні психологічні методики;
- розробляє рекомендації начальникам загонів щодо організації індивідуальної виховної роботи з конкретними засудженими;
- виявляє осіб з підвищеною психологічною напруженістю, схильних до проявів внутрішньої та зовнішньої агресії;
- сприяє психіатру у виявленні засуджених з відхиленнями психічного розвитку;
- вивчає соціально-психологічні особливості серед засуджених, які впливають на оперативну обстановку в УВП (малі групи, їх структуру, соціальні ролі, психологічні особливості лідерів, традиції та звичаї, настрої, мікроклімат);
- надає рекомендації персоналу щодо профілактики міжособових та міжгрупових конфліктів серед засуджених;
- проводить індивідуальні та групові заняття з психологічної корекції психотравмуючих реакцій засуджених;

- бере участь у роботі щодо підготовки засуджених до життя на волі, організує психологічну підготовку засуджених, які звільняються;
- взаємодіє з виробничими службами в добиранні засуджених на посади та професії, пов'язані з підвищеними вимогами до особи та ділових якостей;
- проводить заняття щодо підвищення психологічної компетенції співробітників установ, консультує їх з окремих психологічних питань службового та сімейно-побутового характеру, займається профілактикою психотравмуючого стану співробітників;
- аналізує та узагальнює отримані результати з основних напрямів діяльності, координує свою діяльність з керівниками установ та іншими співробітниками [118].

Основними функціями психолога установи визначено такі:

- психодіагностична – вивчення й узагальнення особистісних та групових характеристик засуджених та осіб, узятих під варту, спрямовані на визначення індивідуально-психологічних особливостей їхньої поведінки та встановлення наявності у них тих чи інших психологічних якостей, виявлення серед засуджених та осіб, узятих під варту, тих, які потребують підвищеного контролю з боку персоналу ДПтС України;
- прогностична – оцінка перспектив розвитку особи, прогнозування можливої індивідуальної і групової поведінки засуджених та осіб, узятих під варту, на основі виявлених особистісних, характерологічних якостей та наявної соціально-психологічної обстановки;
- профілактична – виявлення, усунення та попередження особистісних і групових негативних психологічних явищ, що виникають внаслідок перебування особи в ізоляції від суспільства, надання психологічної допомоги засудженим та особам, узятим під варту, а також у разі необхідності – персоналу ДПтС України;
- корекційна – цілеспрямоване досягнення позитивних змін психічних станів, особливостей поведінки та особистості засуджених та осіб, узятих під варту;

- консультативна – надання рекомендацій персоналу ДПтС України щодо роботи з групами та окремими особами, попередження негативних явищ та формування позитивного соціально-психологічного клімату в середовищі засуджених та осіб, узятих під варту;
- просвітницька – поширення психологічних знань серед персоналу ДПтС України, засуджених та осіб, узятих під варту, підвищення рівня їх психологічної культури;
- дослідницька – сприяння у проведенні наукових досліджень у галузі психології і педагогіки та впровадженні їх результатів у практичну діяльність [217].

Принципи роботи психолога ДПтС опираються на положення міжнародних професійних стандартів та Етичного кодексу психолога України та включають: компетентність; конфіденційність; об'єктивність; доцільність втручання у життя засуджених і пенітенціарного персоналу; співпартнерство [217, с. 13].

В залежності від результатів попередньої бесіди та спостережень за поведінкою засудженого, психолог колонії обирає такі психодіагностичні методики, які дозволяють уточнити попередній діагноз та дозволять скласти об'єктивний соціально-психологічний портрет засудженого [189, с. 31–34].

Дослідження, які узагальнюють досвід роботи даної служби, показують її досить високу ефективність. В установах виконання покарання створені кімнати психоемоційного розвантаження, розробляються спеціальні програми, нові методики вивчення особистості засудженого, надаються конкретні рекомендації щодо вдосконалення виховного процесу для засуджених, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі [217].

Станом на 1 вересня 2016 р. у сфері управління Державної пенітенціарної служби України перебуває 148 установ та 589 підрозділів кримінально-виконавчої інспекції [51]. Відповідно до постанов Кабінету Міністрів України «Деякі питання оптимізації діяльності

центральных органів виконавчої влади системи юстиції» від 18 травня 2016 р. № 343 [42] та постанови Кабінету Міністрів України «Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції» від 18 травня 2016 р. № 348 [157] відбуваються заходи з реформування Державної кримінально-виконавчої служби України.

За період незалежності України Державна прикордонна служба України декілька разів змінювала свій статус. На сьогодні проектом Концепції розвитку МВС України передбачено її включення як автономної служби до складу МВС України.

Як зазначається в Положенні про організацію психологічного забезпечення діяльності Державної прикордонної служби України, затвердженого наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України від 6 жовтня 2008 р. № 829, під психологічним забезпеченням в Державній прикордонній службі України розуміється сукупна узгоджена діяльність її суб'єктів, спрямованих на досягнення психологічної готовності та оптимальної працездатності військовослужбовців, державних службовців та працівників за трудовим договором Державної прикордонної служби України до виконання завдань з охорони державного кордону, підвищення ефективності оперативно-службової діяльності персоналу, формування, зміцнення та відновлення його оптимального психологічного стану, забезпечення соціально-психологічного благополуччя та збереження психічного здоров'я персоналу, запобігання виникненню професійної деформації персоналу шляхом цілеспрямованого використання науково обґрунтованих форм, методів і засобів психологічної науки [139].

Основними напрямками діяльності психологічної служби Державної прикордонної служби України є [139]: *діагностика* – соціальне, психолого-педагогічне та професійно-психологічне обстеження персоналу,

моніторинг психогенних чинників оперативно-службової діяльності персоналу, змісту та умов індивідуального розвитку персоналу та службової діяльності колективів підрозділів, визначення психологічної інформації, умов більш ефективного застосування персоналу, виявлення причин, що ускладнюють службову реалізацію персоналу; *профілактика* – систематична робота, спрямована на своєчасне запобігання негативним психогенним впливам на психологічний стан персоналу та якість оперативно-службової діяльності, професійним деформаціям, дисциплінарним порушенням, виникненню конфліктів та проблем у колективах підрозділів, створенню конфліктних ситуацій під час виконання завдань за призначенням; *психологічна експертиза* – моніторинг, аналіз та оцінка впливу чинників оперативно-службової діяльності персоналу, чинників, пов'язаних з індивідуальними психологічними характеристиками персоналу, структури й змісту взаємодії у колективах підрозділів, соціально-психологічними характеристиками управлінської діяльності посадових осіб органів та підрозділів, побутових, соціальних та інших чинників на психологічний стан персоналу та ефективність охорони державного кордону; *психологічна прогностика* – розроблення, апробація та застосування моделей індивідуальної поведінки посадових осіб, групової динаміки колективу підрозділу в різних умовах оперативно-службової діяльності, проектування змісту і напрямів індивідуального професійного розвитку персоналу та складання на цій основі моделей поведінки персоналу під час охорони державного кордону, визначення тенденцій розвитку групової динаміки в підрозділах; *соціально-психологічна реабілітація* – надання соціально-психологічної допомоги посадовим особами, що постраждали внаслідок виконання завдань за призначенням, мають професійну деформацію, перенесли тяжкі хвороби, гострі стреси, перебувають у кризовій життєвій

ситуації тощо з метою адаптації до реальних умов професійної діяльності; *психологічно-педагогічна корекція* – здійснення психолого-педагогічних заходів для усунення відхилень в індивідуальному професійному розвитку та поведінці персоналу під час виконання службових завдань, запобігання негативним змінам групової динаміки у підрозділах, формування адекватних умов та завдань професійної діяльності персоналу моделей індивідуальної та групової поведінки, запобігання розвитку в персоналу професійних деформацій, подолання розвитку суїцидальних ситуацій, девіантної поведінки, алкоголізму, наркоманії; *консультативно-методична допомога* – здійснення інформаційної підтримки всіх суб'єктів психологічного забезпечення в інтересах забезпечення високої ефективності охорони державного кордону, навчання, виховання, професійного та особистісного розвитку персоналу, допомога керівному складу органів та підрозділів у оцінці психологічного стану та службово-професійної придатності персоналу; консультативна допомога посадовим особам з питань, не пов'язаних з їх професійною діяльністю; *психологічна просвіта* – формування та розвиток професійно важливих психологічних знань, умінь та навичок персоналу з метою забезпечення його психологічної готовності до виконання завдань з охорони державного кордону, оптимальної працездатності та психологічної стійкості до негативного впливу психогенних чинників оперативно-службової діяльності; навчання керівного складу форм і методів психолого-педагогічного впливу на підлеглих в інтересах охорони державного кордону, підвищення загальної психологічної культури персоналу [139].

Складовими психологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України визначаються: 1. психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності персоналу органів та підрозділів; 2. психопрофілактична робота з персоналом Державної прикордонної служби

України (психологічне забезпечення правопорядку та дисципліни, запобігання розвитку професійної деформації персоналу, психогігієна умов діяльності персоналу); 3. психологічне забезпечення роботи з кадрами в Держприкордонслужби (професійна орієнтація кандидатів для проходження військової служби за контрактом (навчання), професійно-психологічний відбір та психологічне забезпечення управлінської діяльності керівного складу органів (підрозділів); 4. професійно-психологічна підготовка персоналу Держприкордонслужби; 5. психологічна просвіта та консультативна допомога персоналу Держприкордонслужби з питань, не пов'язаних з професійною діяльністю [139].

Отже, аналізуючи вищевикладене можна прийти до висновку, що складові завдання служби психологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України майже ідентичні з завданнями психологічних служб Національної поліції України та Національної гвардії України. Це обумовлено, по-перше схожими цілями служб психологічного забезпечення в цих силових відомствах, по-друге специфічним видом діяльності особового складу спрямованого на захист прав та законних інтересів громадян та держави, що пов'язано з ризиком для життя і здоров'я особового складу, стресовими та кризовими станами. Робота в силових структурах та правоохоронних органах має особливий професійно-службовий статус, пов'язаний з наявністю військового чи спеціального звання, підпорядкуванням та субординацією, що також обумовлює специфічність функцій практичного психолога, який працює з прикордонниками, поліцейськими та військовослужбовцями

Якщо говорити про науково-методичне забезпечення діяльності суб'єктів психологічного забезпечення Державної прикордонної служби України, то потрібно зазначити, що воно спрямовується на: проведення заходів психологічного забезпечення; розроблення

методологічних і теоретичних основ організації та проведення психологічного забезпечення, програм, рекомендацій, форм, методів і засобів психологічного забезпечення, їх експертну оцінку; проведення досліджень з проблем психологічного забезпечення діяльності персоналу органів; підготовку навчальних і методичних посібників, інформаційно-довідкових матеріалів з психологічного забезпечення діяльності персоналу органів; обґрунтування перспектив розвитку психологічного забезпечення [139].

Щодо загальної організації та проведення заходів психологічного забезпечення в Держприкордонслужбі, то можна зазначити, що психологічне забезпечення є складовою частиною роботи з персоналом, яке здійснюється начальниками органів (підрозділів), заступниками начальників органів (підрозділів) по роботі з особовим складом, іншими посадовими особами, які мають у підпорядкуванні підлеглих. До організаційної структури психологічної служби входять: підрозділ психологічного забезпечення Департаменту по роботі з особовим складом Адміністрації Держприкордонслужби; посадові особи психологічного фаху (психологи) підрозділів по роботі з персоналом регіональних управлінь Держприкордонслужби; посадові особи психологічного фаху (психологи) підрозділів по роботі з персоналом органів; посадові особи психологічного фаху (психологи) відділів прикордонної служби [139].

За організацію, проведення та ефективність психологічного забезпечення відповідають: в Адміністрації Держприкордонслужби заступник директора Департаменту по роботі з особовим складом – начальник управління по роботі з персоналом; у регіональному управлінні Держприкордонслужби заступник начальника регіонального управління по роботі з особовим складом; в органі заступник начальника органу по роботі з особовим складом [139].

Комплектування посад психологів Державної прикордонної служби України здійснюється за рахунок випускників вищих навчальних закладів Міністерства оборони України, Міністерства освіти і науки України, за рахунок службового переміщення посадових осіб Державної прикордонної служби України, які мають відповідну фахову підготовку та кваліфікацію.

Чисельність психологів структур по роботі з персоналом органу визначається виходячи із супроводження одним психологом не більше ніж п'ятсот посадових осіб органу. Професійна підготовка психологів Державної прикордонної служби України проводиться в системі професійної підготовки офіцерського складу (працівників) Державної прикордонної служби України.

Завершуючи порівняльний аналіз організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічних служб окремих міністерств та центральних органів виконавчої влади, зазначимо таке:

В сучасній Україні практична психологія набула найбільшого поширення в таких цивільних сферах, як освіта та медицина. Спільним у діяльності психологічних служб у зазначених сферах є сприяння розвитку кожної особистості, розкриття її потенціалу та надання їй психологічної допомоги зазвичай у формі діагностики, консультування, психотерапії та психокорекції.

Особливості діяльності психологічних служб у зазначених сферах обумовлені відповідною метою та видом праці, в яких вони функціонують. Так, діяльність психологічної служби освіти спрямована на діагностику особливостей особистісного та інтелектуального розвитку учнів, психологічних причин порушень в навчанні й вихованні та на профілактику й усунення таких порушень. В свою чергу клінічні психологи, які працюють переважно в медичних установах, вивчають причини різних відхилень у поведінці людей, психосоматичних розладів і захворювань, інтелектуальних та емоційних дефектів і дискомфорту, індивідуальних та соціальних дисфункцій і проводять з ними психокорекційну та реабілітаційну роботу,

розробляють спільно з іншими фахівцями (педагог, психіатр, соціальний працівник) різні розвиваючі програми [196].

У силових відомствах та правоохоронних органах України практична психологія у формі психологічної служби досягла найбільших успіхів в ОВС (тепер МВС), Збройних силах України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, Державній пенітенціарній службі України, Державній прикордонній службі України та в Національній гвардії України, яка нині підпорядковується МВС України. Її діяльність буде розглянуто в наступному розділі.

На відміну від більшості практичних психологів, які працюють у галузях освіти, медицини, сімейно-родинних стосунків і мають певну спеціалізацію, діяльність практичних психологів у відомчих силових структурах носить більш універсальний характер. Це обумовлює підвищені вимоги до компетентності, життєвого досвіду, інтуїції та методичної оснащеності практичних психологів у відомчих силових структурах. Практичний психолог у відомчих силових структурах має особливий професійний статус, його діяльність, гуманістична за сутністю, прикладна за методами і завданнями, здійснюється у специфічних умовах. Саме це обумовлює поєднання в їх діяльності типових ознак цивільних психологічних служб та особливих ознак, обумовлені метою та видом праці у відомчих силових структурах.

1.3. Компаративістський аналіз організаційно-правового та методичного забезпечення психологічних служб військових формувань і правоохоронних органів країн ближнього та дальнього зарубіжжя

Незаперечним досягненням сучасної психологічної служби МВС України є її відносна нормативна регламентованість, організаційна структурованість, наукова і методична забезпеченість. Проте, питання удосконалення функціонування психологічної служби МВС України залишається досить актуальним у зв'язку з тим, що на сьогодні нормативно-правова база служби

досить застаріла та не відповідає потребам практики. Для надання пропозицій щодо вирішення питань організаційно-правового та методичного забезпечення, вважаємо доцільним звернутись до досвіду роботи правоохоронних органів країн ближнього та дальнього зарубіжжя.

Наразі психологічні служби працюють в поліціях усіх розвинутих країн. Закордоном психологічній роботі з поліцейськими та військовослужбовцями надають велике значення. Елементи психологічної підготовки в навчанні поліцейських та військовослужбовців мали місце з самого початку введення обов'язкової професійної підготовки для особового складу, що було пов'язано з професійною необхідністю: проведення оперативно-службових та службово-бойових завдань, ефективність яких, прямо залежать від психологічних знань особового складу та прийняття важливих управлінських рішень.

Заслужують на увагу такі особливості в організації психологічного забезпечення поліції зарубіжних країн [199]:

- наявність різноманіття моделей психологічного забезпечення діяльності поліції є умовою багатопланового і багаторівневого розвитку, надаючи свободу вибору найбільш адекватних психологічних методів роботи психолога в конкретних службах поліції;
- виділення загальнонаціональних пріоритетів в роботі і їх організаційне проведення в життя через створення і функціонування спеціальних психологічних підрозділів (зокрема, «підрозділ поведінкової науки» в ФБР США);
- диференціація професійних функцій і спеціалізація психологів за окремими напрямками психологічного забезпечення діяльності поліції;
- створення умов для повноцінного обміну досвідом щодо психологічного забезпечення з колегами, що сприяє взаємному поширенню і розвитку нових підходів, в тому числі шляхом проведення спільних досліджень, розробки нових цільових програм і інструментарію психологічної практики;

- широко розповсюджено залучення позаштатних (цивільних) професійних психологів при проведенні досліджень з психологічної тематики, які виконуються на замовлення правоохоронних органів [199].

У Російській Федерації особливу увагу в відомчих нормативно-правових актах приділяють вдосконаленню правового статусу підрозділів психологічного забезпечення та організаційно-штатному проектуванню в ОВС.

Професійний психологічний відбір громадян на службу в ОВС Російської Федерації, є складовою частиною системи психологічної роботи. Професійно-психологічний відбір кандидатів на службу проводять дуже ретельного, враховуючи їх психологічні якості і здібності, стан психічного здоров'я та особливо увагу приділяють стресостійкості. На основі аналізу інформації, протоколу бесіди, листа результатів тестування (психологічне тестування проводиться за допомогою автоматизованого психодіагностичного комплексу «Мультипсихометр»), матеріалів тестування та інших документів визначається професійна придатність кандидата на службу.

Важливим напрямом роботи психологів системи МВС Російської Федерації є психологічний супровід та надання психологічної допомоги співробітникам. Психологами МВС Росії проводиться значна кількість індивідуально-психологічних та відновлювальних заходів із співробітниками і членами їх сімей. Також є практика направлення співробітників на лікування, або поглиблене обстеження, до медичних закладів з метою запобігання нервово-психічних зривів, надзвичайних подій й конфліктів серед особового складу. Із співробітниками, схильним до дезадаптованих форм поведінки проводиться психокорекційна робота.

Варто зазначити, що в Російській Федерації значна увага приділяється розробці спеціальних програм, спрямованих на здійснення психопрофілактичної роботи з особовим складом. Практикуються такі напрями психопрофілактичної роботи: допомога у визначенні короткострокових та довгострокових цілей; навчання використанню «тайм-аутів», періодів відпочинку в робочий час;

вироблення навичок саморегуляції; забезпечення стратегії й тактики професійного розвитку та самовдосконалення; опрацювання можливостей уникнення непотрібної конкуренції; насичення позитивними емоціями, вироблення навичок саморефлексії; планування заходів з підтримання хорошої фізичної форми тощо [215].

Значна увага в Росії приділяється психологічному супроводу керівників поліції. При цьому враховуються такі принципи: 1) психологічний супровід здійснюється планомірно й системно, починаючи з моменту, коли працівника уперше призначають на керівну посаду, що забезпечує надання своєчасної допомоги в разі виникнення складнощів в управлінській діяльності; 2) робота проводиться цілеспрямовано, з орієнтацією на позитивний результат – розвиток особистості в цілому й управлінської компетентності зокрема; 3) психологічна робота проводиться з урахуванням динаміки ситуації та розвитку професійно важливих якостей керівника, що виявляються в процесі моніторингу професійно-управлінського становлення. Заходи психолого-педагогічного впливу орієнтуються на успішність у реалізації управлінських повноважень, а також на зону найближчого особистісного та професійного розвитку керівника [141].

Цікавим для нашого дослідження є той факт, що Центр психологічного забезпечення Республіки Білорусь є самостійним структурним підрозділом Міністерства внутрішніх справ, та безпосередньо підпорядковується заступнику Міністра внутрішніх справ з ідеологічної роботи і кадрового забезпечення.

Психологічні підрозділи виконують покладені на них завдання у взаємодії з психофізіологічними лабораторіями при військово-лікарських комісіях ОВС, відділом психолого-технічного забезпечення розкриття злочинів Міністерства внутрішніх справ Республіки Білорусь, іншими підрозділами ОВС, а також державними органами і громадськими об'єднаннями [123].

При здійсненні попереднього професійного відбору кандидати можуть направлятися на комплексне психодіагностичне обстеження в психофізіологічну

лабораторію при військово-лікарській комісії ОВС. Для проведення психологічної роботи використовуються лише ті наукові методи і методики психологічної діагностики та впливу, які пройшли достатню апробацію в рамках сучасної психологічної науки і не є небезпечними для життя і здоров'я [123].

В Німеччині перед психологічною службою стоять завдання формування психологічної готовності поліцейських до діяльності, профілактики суїцидів, допомоги службовцям у разі стресових ситуацій, виникнення депресії та страхів, консультування поліцейських, коучинг для керівників, проведення лекцій, семінарів та тренінгів.

Історія психологічної служби Баварії налічує 40 років. Її створення стало цілком закономірним наслідком розвитку суспільства в післявоєнні часи. У 50-ті і на початку 60-х років минулого століття мешканці Мюнхена дедалі більше усвідомлювали свої демократичні права. Гострі конфлікти з громадянами проявлялися як у повсякденній діяльності поліції, так і під час акцій протесту й демонстрацій. Мюнхенська поліція з її уявленнями лише про каральні функції не відповідала рівню демократичного розвитку суспільства. Вона була, як зазначив у доповіді в поліцейському інституті Хільтруп у 1970 році один із керівників поліції Франц Хаймерль, схильна до однобічного мислення, яке досягало найвищої точки, наприклад, у тезі: «Заборонено все, що не дозволено» [233].

До основних завдань психологічної служби поліції Німеччини належать:

- організаційний розвиток поліції та робота з персоналом (вивчення проблем, що виникають у діяльності поліції, розробка психологічної концепції поліпшення іміджу поліції в очах громадськості, діагностика робочого клімату в колективах, добір кандидатів на вищі керівні посади в поліції за допомогою ассесмент-центрів, розробка принципів і методів атестації персоналу);
- підтримка оперативної поліцейської діяльності, допомога в розслідуванні тяжких і резонансних злочинів (складання психологічного портрета

злочинця, психологічна допомога в розробці тактики ведення допиту, участь в огляді місця злочину, психологічна експертиза);

- консультування поліцейських службовців, профілактика постстресових розладів, співробітництво з клініками, психотерапевтами, медичною поліцейською службою, духівниками, профспілками та іншими інститутами поліції, які відповідають за психофізіологічне здоров'я персоналу;

- освіта й підвищення кваліфікації поліцейських у галузі прикладної та юридичної психології [233].

Діяльність психологів в галузі освіти і підвищення кваліфікації приділяється особлива увага і робота Центральної психологічної служби поліції Баварії, на наш погляд, є найбільш показовою в цьому питанні. Уже в процесі вступних іспитів в школах поліції Баварії (Німеччина) передбачено використання елементів психологічного тренінгу, які дозволяють психологам, обов'язково входять до складу приймальної комісії, вивчити стиль спілкування абітурієнтів, їх комунікативні навички, соціальну компетенцію, психологічну готовність до служби в поліції, тобто наявність відповідних особистісних і психологічних якостей. Такий принцип відбору абітурієнтів гарантує високу внутрішню мотивацію отримання професії поліцейського [12].

Власне психологічний супровід служби та використання тренінгів у Баварії починається вже в навчальних закладах поліції з вивченням предмета «Професійна комунікація, конфліктологія». Принципом навчання є ідея про те, що сучасний поліцейський повинен не тільки здобути в процесі освіти професійні правові та тактичні знання, а й мати психологічну підготовку для кваліфікованої роботи з населенням. Поліцейський, окрім набутих комунікативних навичок, має бути психологічно компетентним під час вирішення конфліктних ситуацій. Мета викладання предмета — навчити поліцейського адекватно реагувати на проблеми, щоб для їх

розв'язання застосовувати насамперед психологічні та комунікативні засоби, а не владні повноваження. Такі навички дають знання основ практичної психології, методики постановки питань, прийомів аргументації, закономірностей поведінки громадян у соціумі [12; 96].

Після закінчення навчального закладу (школи чи інституту поліції) для всіх службовців є обов'язковим проходження психологічних тренінгів як підвищення кваліфікації мінімум один раз на три роки. З цією метою співробітниками Інституту підвищення кваліфікації поліції Баварії розроблено тренінг «ПАКЕТ» – поліцейський антистресовий комунікативний тренінг, який проводиться протягом двох тижнів і має на меті не тільки оптимізувати психологічне вміння й навички, а й «лікувати душу». Таку концепцію проведення тренінгу обґрунтовують провідні фахівці Центральної психологічної служби поліції Баварії, які вважають, що службовці силових структур потребують психологічної допомоги та терапії більшою мірою, ніж працівники інших професій [239].

Крім того, психологічна служба поліції Баварії приймає участь у підвищенні кваліфікації службовців з питань загальної та прикладної психології; семінари по організаційній структурі поліції; заняття з педагогіки і дидактики для початківців викладачів; діяльність медіаторів у вирішенні конфліктів, що виникають в підрозділах поліції; семінари з юридичної психології; тренінг для тренерів; тренінги з риторики для прес-офіцерів; семінари і тренінги по роботі з пресою для керівників підрозділів і прес-офіцерів; персональний коучинг для керівників [12].

Визначальним принципом роботи психологічної служби поліції Баварії є швидке і гнучке реагування на актуальні потреби практичних підрозділів. Жодне планування великих заходів або акцій не обходиться без участі психологів у робочій групі або оперативному штабі поліцейських [12].

У поліції США активно ведеться психологічна підготовка поліцейських. Різноманітність її видів залежить від величини, місцезнаходження, специфіки

діяльності поліцейського органу і пов'язане з фінансовими можливостями, характером завдань та проблем. Психологічна підготовка американських поліцейських поділяється на два основних види: а) заняття з розвитку компетенції в сфері комунікації та людських відносин; б) заняття, консультації з підготовки до протидії професійному стресу. Ці види підготовки націлені на формування в поліцейських установки на комунікативні відносини, розвиток їх як особистостей здатних вирішувати проблеми з позицій інтересів суспільства. Навчання націлене на освоєння поліцейськими ефективних тактик і технік професійної поведінки з різними категоріями населення в кризових ситуаціях [232].

Також приділяється увага програмам втручання поліції в сімейні конфлікти у кризових ситуаціях, професійному спілкуванню з наркоманами, потерпілими, терористами, людьми похилого віку, душевнохворими. Поліцейських вчать маніпулювати вербальними і невербальними методами спілкування таким чином, щоб поліпшити контроль над громадянами і знизити небажану ескалацію сили. Особлива увага приділяється вмінню слухати і техніці опитування [232].

В поліції США законодавчо закріплено тривалі процедури професійного відбору кандидатів, під час яких вивчається психологічна готовність до роботи в поліції. Американські вимоги були взяті за основу в багатьох країнах світу, наразі їх можна об'єднати в чотири групи: 1) інтелект і освіта; 2) особистість і міжособистісні стосунки; 3) темперамент і характер; 4) здатність до професійного й особистісного розвитку [195, с. 25].

Варто зазначити, що в поліції США значна увага приділяється профайлінгу (сукупність психологічних методів і методик оцінки та прогнозування поведінки людини на основі аналізу найбільш інформативних особистих ознак, характеристик зовнішності, невербальної та вербальної поведінки).

В Англії особлива увага приділяється психологічним аспектам підготовки. При цьому в курсантів навчальних закладів поліції

формуються: вміння співпереживати і допомагати громадянам; вміння усвідомлювати потреби громадян; вміння управляти конфліктами; вміння приймати рішення (вольові прояви психіки поліцейського); вміння міжособистісної взаємодії; пізнавальні вміння; вміння здійснювати оцінку внутрішніх станів громадян та ін. У методиці навчання переважають рольові та імітаційні ігри, аналіз і програвання ситуацій, відеотренінги, досвід міжособистісного спілкування, експериментальні навчальні вправи, самонавчання і самоконтроль, письмові прогресивні тести і таке ін.

Також в поліціях зарубіжних країн широко застосовується технологія соціально-психологічного тренінгу. Основними її цілями є: а) розкриття особистісного потенціалу й перспектив професійного росту поліцейських; б) виявлення здібностей і можливостей; допомога у протидії кризовим явищам, стресам і емоційному вигоранню; в) розвиток комунікативних навичок; г) допомога у плануванні життя й службової кар'єри.

Для реалізації завдань нашого дослідження також варто звернути увагу на організаційно-правові та методичні засади психологічних служб військових формувань країн НАТО для порівняння із психологічною службою Національної гвардії України.

Військове керівництво провідних країн світу вважає проблему підтримки високого морально-психологічного стану збройних сил однією з пріоритетних у сфері забезпечення національної безпеки. Психологічна підготовка військовослужбовців в країнах НАТО, покликана забезпечити стійкість особового складу до зовнішніх подразників. Вона здійснюється комплексно, інтенсивно і безперервно в умовах повсякденної діяльності, на навчаннях і на спеціальних зборах. Головними цілями психологічної підготовки є: вироблення психологічної стійкості військовослужбовців до дій в бойовій обстановці; формування психологічної згуртованості; зниження психогенних втрат; проведення заходів з надання психологічної допомоги та

проведення психологічної реабілітації [47; 49].

До основних напрямів і способів психологічної підготовки особового складу зарубіжні експерти відносять: моделювання реалістичного образу, тактики дій, бойових можливостей ймовірного противника; підготовка військовослужбовців до дій в природно-географічних і погодно-кліматичних умовах регіону майбутніх бойових дій; моделювання реалістичної багатовимірної картини сучасного бою; створення в процесі бойового навчання фізичних і психічних навантажень, характерних для сучасного бою; згуртування військових підрозділів, формування в них відносин взаємодопомоги; навчання військовослужбовців подоланню в бойових умовах імовірних стресів, за рахунок освоєння ними прийомів саморегуляції [47; 49].

Ґрунтуючись на наявному досвіді і сучасних напрацюваннях, Пентагон (США) в ході планування операції проти Іраку в 2003 році прийняв рішення про включення до складу бойових частин спецпідрозділів психіатрів і психологів. Зроблено це було для того, щоб військовослужбовці могли в короткі терміни, без відправки їх в тил, пройти психологічну реабілітацію і повернутися до несення служби [114].

Організаційно-штатна структура органів психологічної допомоги військовослужбовцям, у складі американських військ, включає в кожній дивізії щонайменше трьох штатних спеціалістів-професіоналів: психіатр, психолог і його помічник.

У Німеччині завданнями служби психологічного забезпечення військовослужбовців є:

- проведення професійного відбору громадян на військову службу;
- надання військовослужбовцям спеціалізованої допомоги в соціальній адаптації, самореалізації в повсякденній діяльності, а також у подоланні складних психотравмуючих ситуацій в ході і після бойових дій;

- надання практичної допомоги командирам підрозділів в питаннях індивідуальної та колективної роботи з особовим складом.

Всього в бундесвері налічується 450 штатних посад для представників психологічної служби (200 психологів та 250 асистентів, в середньому один фахівець на 770 військовослужбовців і цивільних службовців), силами яких щорічно проводиться більше 200 тис. комплексних психологічних досліджень [113].

Одним з основних завдань німецьких психологів є виявлення осіб, які мають психологічні протипоказання до проходження військової служби. З цією метою широко використовують спеціально розроблені методики комп'ютерного тестування (CAT – Computer-Assisted Testing). Ще однією важливою функцією, яка покладена на військових психологів Німеччини є створення і підтримка здорового психологічного клімату в підрозділах, а також у виявленні на ранніх стадіях випадків, коли потрібна складна психологічна або медикаментозна корекція військовослужбовцям [113].

Основним завданням психологічної допомоги військовослужбовцям у Франції є здійснення комплексу заходів з психологічного забезпечення службово-бойової діяльності підрозділів у складі мобільних груп щодо підвищення ефективності їх діяльності (гнучкий графік, інтенсивність виїздів, робота на гарячій телефонній лінії).

До кваліфікаційних вимог психологів Національної Жандармерії Франції висуваються:

- мінімальний досвід психологічної роботи – 3 роки;
- досвід з індивідуального та групового клінічного консультування;
- знання психології травми і скринінгу бойової втоми.

Психологічна служба Національних Збройних Сил Латвії складається з трьох рівнів:

1. Головний психолог (група управління і є радником командувача) – здійснює загальну координацію, керує і контролює діяльність психологів.

2. Психолог Національної гвардії (психолог включений до штату групи управління) – здійснює психологічний супровід діяльності військ згідно зони супроводу.

3. Психологи регулярних військ, підпорядкованих підрозділів (психолог підрозділу спеціального призначення, психолог підрозділу логістики та навчального центру, психолог центру підготовки управлінських кадрів і резервний кадровий облік (психологи відділу психодіагностики), психолог сухопутних військ, психолог військово-морських сил, психолог повітряних сил) – здійснюють психологічний супровід діяльності військ згідно зони супроводу.

Армійська система охорони психічного здоров'я Ізраїлю складається з двох систем:

1. Система діагностики, профілізації та профорієнтації (первинна психологічна оцінка; посткризове тестування; діагностика пост травматичних стресових розладів).

2. Система психологічної підтримки військовослужбовців (поточна психологічна допомога для формування і підтримки стійкості особового складу; психологічна підготовка військовослужбовців для виконання бойових завдань; допомога військовослужбовцям та членам їх сімей, які зазнали впливу екстремальних факторів службово-бойової діяльності).

Варто зазначити, що під час військових операцій психологічна служба Ізраїлю входить до складу військово-медичної служби, у III ешелоні розгортаються Центри психологічної допомоги. Досвід показує, що 80 % військовослужбовців, які їх відвідували, зокрема після 8-годинного курсу психологічної допомоги повернулися до своїх частин.

Особливостями використання досягнень організаційно-правових та методичних основ психологічного забезпечення поліцій далекого і ближнього зарубіжжя, вбачаємо:

а) постійний обмін досвідом з питань психологічного забезпечення правоохоронної діяльності;

б) взаємне збагачення і розвиток інтеграційних підходів за рахунок проведення спільних досліджень, розробки комплексних програм та інструментарію психологічної практики;

в) створення та розширення професійних співтовариств поліцейських психологів, що забезпечуватиме безперервне вдосконалення професійно-етичних стандартів і гарантію високої якості надання послуг психологами правоохоронним органам [199].

Для удосконалення організаційно-правового та методичного забезпечення психологічної служби МВС України вбачаємо за необхідне запозичення та адаптування актуальних для нашої країни іноземних психотехнологій для подальшого вдосконалення методичного інструментарію для ефективного функціонування психологічної служби МВС України.

Висновки до розділу 1

Україна рухається в напрямі євроінтеграції, де законність та етичність професійної діяльності є найважливішими пріоритетами сучасного фахівця й ознакою високого професіоналізму. Така тенденція присутня і в силових структурах, а саме в потребі кваліфікованих психологів для роботи з особовим складом, що обумовлено, впершу чергу, ситуацією на сході країни, а саме участю НПУ та НГУ в зоні АТО.

Практична психологія – напрям у психологічній науці, що вивчає особистість з її проблемами, запитами та потребами в конкретних обставинах її життя, способи впливу на неї з метою надання їй допомоги.

Психологічна служба – це система спеціальних установ у різних соціальних галузях (правоохоронні органи, освіта, медицина, спорт, виробництво, культура), що покликаних надавати кваліфіковану психологічну допомогу особам, які її потребують.

Встановлено, що сучасна практична психологія не має сталої структури. Зроблено висновок, що структура практичної психології може видозмінюватись і конкретизуватись відповідно до галузі (військова та правоохоронна діяльність, освіта, медицина, промисловість та ін.) й конкретної проблематики, в якій працює практичний психолог.

Зазначено, що в сучасній Україні практична психологія набула найбільшого поширення в таких цивільних сферах, як освіта й медицина. Спільним у діяльності психологічних служб у зазначених сферах є сприяння розвитку кожної особистості, розкриття її потенціалу та надання їй психологічної допомоги зазвичай у формі діагностики, консультування, психотерапії та психокорекції.

Особливості діяльності психологічних служб у зазначених сферах обумовлені відповідною метою та видом праці, в яких вони функціонують. Так, діяльність психологічної служби освіти спрямована на діагностику

особливостей особистісного та інтелектуального розвитку учнів, психологічних причин порушень у навчанні й вихованні та на профілактику й усунення таких порушень. Клінічні психологи, які працюють переважно в медичних установах, вивчають причини різних відхилень поведінки осіб, психосоматичних розладів і захворювань, інтелектуальних та емоційних дефектів і дискомфорту, індивідуальних та соціальних дисфункцій і проводять з ними психокорекційну та реабілітаційну роботу, розробляють спільно з іншими фахівцями (педагогами, психіатрами, соціальними працівниками) різні програми, що сприяють їх розвитку.

Основними спільними функціями практичних психологів у цивільних сферах є: діагностична; дослідницька; прогностична; конструктивно-проектувальна; навчально-методична; експертна; консультативна; корекційно-розвивальна.

У силових структурах та правоохоронних органах України практична психологія у формі психологічної служби досягла значних успіхів в ОВС України, Збройних силах України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, Державній пенітенціарній службі України, Державній прикордонній службі України та в НГУ, яка нині підпорядковується МВС України.

Психологічна служба як організаційна форма практичної психології в силових структурах та правоохоронних органах України досягла помітних успіхів у здійсненні професійної орієнтації і професійно-психологічного відбору кандидатів на службу з метою визначення їх психологічної готовності до специфічної сфери діяльності; у профілактиці та корекції негативних станів і явищ, які виникають у працівників під час проходження служби (посттравматичні стресові розлади, депресія, професійна деформація, суїцидальні наміри та ін.); у психологічній підтримці та відновленні працівників, які побували в екстремальних ситуаціях, отримали психічні травми та тілесні ушкодження; у професійно-психологічній підготовці.

Незважаючи на відомчу специфіку діяльності практичних психологів силових структур та правоохоронних органів України, складність та відповідальність поставлених перед ними завдань, у своїй роботі вони використовують загальновизнані види діяльності практичного психолога, а саме: психодіагностику, психопрофілактику, просвітницьку діяльність, психологічне консультування та психологічну корекцію.

На відміну від більшості практичних психологів, які працюють у галузях освіти, медицини, сімейно-родинних стосунків і мають певну спеціалізацію, діяльність практичних психологів у силових структурах має більш універсальний характер, що зумовлює підвищені вимоги до їх компетентності, життєвого досвіду, інтуїції та методичної оснащеності. Практичний психолог у силових структурах та правоохоронних органах має особливий професійно-службовий статус, пов'язаний з наявністю військового чи спеціального звання, підпорядкуванням та субординацією. Його діяльність, гуманістична за сутністю, прикладна за методами і завданнями, здійснюється у специфічних умовах. Саме це обумовлює поєднання в їх діяльності типових ознак цивільних психологічних служб та ознак, обумовлених специфічною метою і видом праці у силових структурах і правоохоронних органах України.

Проаналізовано організаційно-правове та методичне забезпечення психологічних служб поліції в пострадянських країнах (Республіці Білорусь, Російській Федерації), країн Європи (Великій Британії, Німеччині) та США. Для порівняння з психологічною службою НГУ проаналізовано служби психологічного забезпечення чотирьох країн, що входять до військових формувань країн НАТО (Латвія, Німеччина, США, Франція) та Ізраїлю. Встановлено, що провідними напрямками діяльності зарубіжних психологів, незалежно від організаційно-штатної структури та підпорядкування, є психологічна підготовка, протидія професійному стресу, забезпечення професійного довголіття поліцейських.

За результатами компаративістського аналізу запропоновано:

- а) здійснювати постійний обмін досвідом із зарубіжними колегами щодо питань психологічного забезпечення правоохоронної діяльності;
- б) розроблювати комплексні програми та інструментарій психологічної практики для взаємного збагачення й розвитку інтеграційних підходів у результаті проведення спільних досліджень;
- в) розширювати професійні співтовариства поліцейських психологів, що сприятиме удосконаленню професійно-етичних стандартів і забезпечить високу якість надання послуг психологами правоохоронним органам.

Проведений аналіз певних іноземних моделей функціонування психологічних служб силових структур країн ближнього та дальнього зарубіжжя, методів надання психологічної допомоги особовому складу, окремі психотехнології та підходи роботи, як з поліцейськими та із військовослужбовцями, можуть бути адаптовані та впровадженні в практичну діяльність психологічної служби МВС України для її більш ефективного функціонування та розвитку.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ

2.1. Становлення психологічної служби ОВС за часів СРСР

Практична психологія в цілому та психологічна служба ОВС зокрема за часів СРСР пройшли складний шлях розвитку. Становлення психологічної служби ОВС здійснювалося у контексті становлення та розвитку радянської юридичної психології. Остання створювалася та функціонувала завдяки зусиллям (інколи автономним і нескоординованим) юристів та психологів. Юристи визначали коло власне юридичних питань, які гостро потребували психологічного забезпечення. Психологи, зі свого боку, намагалися віднайти та розробити психологічні інструменти (технології, опитувальники тощо) такого забезпечення. Спільним підґрунтям діяльності юристів і психологів повинна була стати марксистсько-ленінська методологія пізнання, пояснення і прогнозування різноманітних соціальних та індивідуальних фактів у правовому полі.

У контексті нашої роботи аналіз історії практично-прикладної гілки юридичної психології дозволить уникнути помилок, надасть змогу вірно оцінити можливості юридичної психології та психологічної служби ОВС (тепер – НПУ) зокрема, прослідкувати «внутрішню логіку» розвитку і на цьому ґрунті прогнозувати подальші перспективи розвитку.

Розглядаючи становлення психологічної служби за часів СРСР, умовно можна виділити три основні етапи її виникнення та розвитку:

I етап – зародження юридичної психології та елементів практичної психології. Орієнтовні хронологічні рамки складають 20-і – 30-і рр. XX ст.

Характерною рисою цього етапу був перехід від інтуїтивних, життєвих спостережень до власне наукових, зокрема, експериментальних досліджень, використання окремих зарубіжних досліджень у галузі психотехніки і психодіагностики, значна зацікавленість проблемами юридичної психології не тільки юристів, а й психологів. Юридична психологія в основному сформувалася як галузь психології і містила в собі кримінальну та судову психологію.

II етап – партійно-ідеологічного. Орієнтовні хронологічні рамки – з 1931 р. до 60-х рр. XX ст.

Характерною рисою цього етапу був жорсткий вплив партійно-ідеологічних установок та політичної волі, поява певної кількості наукових публікацій та практичних розробок з юридичної психології (1936 р.). Сумнозвісна постанова ЦК ВКП (б) «Про педологічні збочення у системі Наркомпросів» завдала нищівного удару по юридичній психології, передусім її практично-прикладній гілці. Майже 30 років психологія була ізольована від розроблення юридичної проблематики.

III етап – становлення юридичної психології як наукової та практично-прикладної галузі. Орієнтовні хронологічні рамки – середина 60-х рр. – 1991 р. XX ст. (тобто до часу розпаду СРСР).

Характерною рисою цього етапу є фактично друге народження юридичної психології, яке дало змогу остаточно сформуватись їй як галузі психології. На цьому етапі група українських та російських фахівців під керівництвом О. М. Столяренка надала пропозиції щодо створення загальновідомчої психологічної служби в межах МВС СРСР, що були оприлюднені на Всесоюзній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми морально-психологічної підготовки особового складу ОВС» (Москва, 1991 р.) й отримали підтримку керівництва МВС СРСР та УРСР. У результаті цього в Україні було створено першу кафедру психологічної підготовки у складі Київської вищої школи МВС СРСР, що стала визнаним центром розроблення практично-прикладної проблематики

юридичної психології та одним з осередків провідної на сьогодні Київської наукової школи юридичної психології.

Психологія стала самостійною наукою наприкінці XIX ст. Експериментальна фізіологія, що швидко розвивалася в той час, вимушена була визнати, що існують певні явища, які хоча й пов'язані з функціонуванням тілесних органів, проте мають бути віднесені до розряду «душевних». Було з'ясовано, що той чи інший вплив на органи чуття викликає зміну не лише в нервовій системі, а й у сфері відчуттів – слухових, зорових, тактильних та ін., тобто у психічній сфері. Проте, будь-які спроби «об'єктивно» вивчати психічне тими ж способами і за тими ж принципами, що й фізіологічне, виявилися марними [120].

У перші п'ятнадцять років радянської влади, в силу соціального замовлення та створення організаційно-інституційних умов для прикладних досліджень, виникли сприятливі умови для розвитку практично всіх напрямів юридичної психології. У 1925 році в Москві був створений Державний інститут з вивчення злочинності і злочинця, це забезпечило значний приріст психолого-юридичних знань, були розроблені різнопланові засоби дослідження особистості правопорушників і впливу на них. Серед найбільш значних монографічних робіт того періоду можна відзначити праці К. І. Сотоніна «Нариси кримінальної психології» (1925 р.), С. В. Познишева «Кримінальна психологія: Злочинні типи» (1926 р.), М. Н. Гернета «У в'язниці. Нариси тюремної психології» (1927 р.), Ю. Ю. Бехтерева «Вивчення особистості ув'язненого» (1928 р.), О. Р. Лурія «Експериментальна психологія в судово-слідчій справі» (1928 р.), А. Е. Брусиловського «Судово-психологічна експертиза» (1929 р.) [19, с. 43].

Одним з перших завдань, яке усвідомлено радянськими психологами, була проблема участі психології в корінній перебудові народної освіти. Психологія, у результаті її практичного використання у сфері

навчання та виховання – *de facto*, увійшла в коло педагогічних наук і стала займати місце наукової дисципліни, яка обґрунтовувала педагогіку.

Інша область практичного використання психології мала за предмет людську працю. Однією з практичних реалізацій даного напрямку стала діяльність радянських психологів в області психотехніки та психофізіології праці, яка здійснювалась на той час головним чином в рамках Наукової організації праці. Дослідницька робота з психології праці розпочалась з перевірки прийнятих за кордоном методів випробовування професійної придатності, в ході якої багато з них були розкритиковані. Разом з тим в теоретичному і практичному плані був поставлений цілий комплекс питань, пов'язаних з основною проблемою симптоматичної і прогностичної цінності психотехнічних випробувань як таких.

Серед психотехнічних робіт значна кількість була присвячена питанням професіографії, відбору представників різних професіональних груп, вивченню втомлюваності та вправності.

Істотно вплинула на розвиток уявлень про природу психічного, що склалися в радянській психології, діяльність таких видатних психологів, як В. М. Бехтерев, П. П. Блонський, Л. С. Виготський, В. В. Зеньківський, К. М. Корнілов, М. М. Лаге, І. П. Павлов, І. М. Сеченов, О. О. Ухтомський, К. Д. Ушинський, Г. І. Челпанов та ін [120].

Вивчення фізіологічних механізмів психіки, її матеріального субстрату було пов'язане з ім'ям і школою І. П. Павлова. У постійних намаганнях її представників установити контакт фізіології з психологією виникла ідея: відшукати і визначити таке елементарне психічне явище, яке водночас можна вважати і чистим фізіологічним явищем, що дало б можливість дослідним шляхом одержати об'єктивну картину роботи головного мозку. Це явище, на думку Павлова, і було тим, що тепер означає термін «умовний рефлекс» – тимчасовий нервовий зв'язок, який є найуніверсальнішим фізіологічним явищем у тварин і в нас самих.

А водночас воно є і психічним явищем, тим, що психологи називають асоціацією [120].

Великий внесок у розробку ідеї об'єктивної психології зробив В. М. Бехтерєв, намагаючись довести можливість поширення на психічні і соціально-психологічні явища законів природи, фізичних законів.

Г. І. Челпанов, роз'яснюючи свою позицію щодо марксизму, зазначав, що у філософії він є прихильником метафізичних побудов, у гносеології – прихильником критичного реалізму і противником усіх видів гносеологічного ідеалізму, у психології ж проводив різку розмежувальну лінію між філософією та емпіричною психологією. Емпірична психологія, яка, на його думку, визнає внутрішній досвід вихідним пунктом свого вчення і яка такою ж мірою застосовує об'єктивні вивчення душевних явищ, перебуває у «погодженні з марксизмом» [72].

У перші післяреволюційні роки (1917–1922 рр.) гостро відчувалась необхідність у корінній реформі психології і, навіть розуміючи загальний напрям даної реформи та реорганізації науки, передові науковці не бачили тоді конкретних шляхів діалектично-матеріалістичної перебудови психології.

У результаті виникла ситуація, коли стара умоглядна психологія втратила свої пануючі позиції разом з падінням того державного устрою, який її зберігав та підтримував, а нова система поглядів на предмет і завдань психології в цілому та її практично-прикладної гілки зокрема тільки передчувалась. Отже, єдине, що могло відбутися в цей період, – це перегрупування сил у психології.

Методологічною основою дослідження психіки в радянській психологічній науці мала стати діалектико-матеріалістична орієнтація, насамперед лєнінська теорія відображення. Проте, не зважаючи на ідеологічний тиск, єдиний підхід до вивчення психіки виробити не вдалося. У конкретних дослідженнях за часів СРСР інколи прямо, а в більшості випадків замасковано використовувалися положення праць психологів різних

зарубіжних напрямів і шкіл, що стало свідченням творчого використання здобутків світової психологічної науки [6].

Наприкінці XIX ст. – початку XX ст. у Західній Європі починають розробляти і застосовувати методи психологічної діагностики складу злочину (асоціативний експеримент), за допомогою яких встановлювалася причетність осіб до даного злочину (М. Вертгеймер, К. Юнг). Вітчизняні юристи негативно ставилися навіть до самої можливості застосування подібних методів. Спроб застосовувати ж на практиці метод психологічної діагностики не здійснювалось [46].

Набуває певного поширення література щодо можливостей використання заради потреб правосуддя й інших «новітніх» напрямів у психології і психофізіології, де широко пропагувалися різні способи пізнання особистості людини через її зовнішність, фізіологічні й анатомічні особливості. З'являється література з графології (пізнання характеру людини за почерком), фізіогноміки (пізнання особистості людини за зовнішніми рисами обличчя), хіромантії (пізнання особистості людини за лініями на долонях рук) тощо. Нарешті, вийшли друком роботи, що висвітлювали можливості застосування гіпнозу в інтересах правосуддя. Однак у практиці судових і слідчих органів усі ці нові напрями не застосовувалися [46].

Поряд з ознайомленням із судово-психологічною літературою інших країн вітчизняні юристи почали розробляти і ряд самостійних напрямів застосування психології в контексті правосуддя. Так, пропонувалося ретельно вивчити психологію осіб, що проходять перед слідчим і судом; робилися спроби на підставі узагальнення судового досвіду створити певну психологічну класифікацію таких осіб [46].

Вчені-юристи почали самостійно розробляти психологію слідства та судочинства. Психологічний аналіз великої кількості справ, розглянутих у судах, власний досвід судової роботи дозволяли прогресивним юристам виявляти багато слабких сторін суду присяжних.

Велика зацікавленість юристами психологічними знаннями привела до появи в юриспруденції нової експертизи – «художньої», яку в принципі можна віднести до зароджуючихся психологічних експертиз, які мали на меті встановлення рівня щирості особи та правдивості показань потерпілих, обвинувачуваних, свідків та інших учасників процесу. У зв'язку із відсутністю професіональних психологів та специфічністю такої експертизи, її проводили художники, які звісно не мали практичних психологічних знань, а лише констатували свої суб'єктивні враження та переживання. Незважаючи на яву недостовірність, отриманні данні використовувались для формування висноків.

Суть судово-психологічних пошуків, раннього періоду радянської держави відомий радянський психолог А. Петровський характеризував як авторитетну й обширну галузь науки, яка має за предмет вивчення психологічні передумови злочину, побут і психологію різних груп злочинців, психологію показань свідків і судово-психологічну експертизу, психологію ув'язненого (тюремна психологія) тощо [124; 185].

Значний внесок у розвиток практично-прикладної гілки юридичної психології зробив А. Ф. Коні. Узагальнивши свій практичний досвід, він висловив багато цікавих положень і порад із психології судової діяльності та психології судді як головної фігури в кримінальному процесі, про психологію прокурора і адвоката. У праці «Достоевський як криміналіст» А. Ф. Коні розкрив важливе значення для слідства і суду вивчення внутрішнього світу злочинця. Він читав курс лекцій «Про злочинні типи», закликав ввести на юридичному факультеті Петербурзького університету курси психології і психопатології [11; 185].

Термін і відповідне поняття «судова психологія» з'явилися у більш розгорнутому вигляді у роботі А. Е. Брусиловського. Останній визначав судову психологію як «сукупність науково-психологічних знань, спрямованих на висвітлення, постановку й експериментальну перевірку процесуальних психологічних проблем» [18; 19]. На його думку, до судової

психології повинні увійти психологія свідчень свідків, психологія обвинувачуваного, потім психологія всіх учасників карного процесу (обвинувачів, захисників, експертів, секретарів, цивільних позивачів тощо), психологія самого суду і суддівської роботи, а потім – цілий ряд проблем різних презумпцій і їхньої ролі [10; 185].

Питання, які в цей період, з'явилися щодо предмету судової психології, на жаль не могли охопити всі пролемні аспекти, а все ж таки значно удосконалили та значно розширили поле інтересів судової психології та сприяло її подальшому розвитку та дослідженню.

Судово-психологічні дослідження проводилися, в основному, в інститутах і кабінетах із вивчення особистості злочинця і злочинності, що почали організовуватися із 1923 р. Такий кабінет було, насамперед, створено у Москві, спочатку при адміністративному відділі Москміськвиконкому. Кабінет займався всебічним вивченням особистості правопорушника. Діяльність кабінету охоплювала і цілий ряд судово-психологічних проблем, однак у процесі досліджень працівники кабінету не завжди виходили із правильних методологічних основ. Переважала думка, що злочинці, як правило, є психічно неповноцінними, і що вони мають розглядатися як психопатологічні особистості. У Києві відповідні дослідження проводилися у секції кримінально-психологічних і психопатологічних досліджень інституту науково-судової експертизи. У кабінетах та інститутах із вивчення злочинності робилися досить цікаві спроби вивчення психології окремих видів злочинів, проводилася також робота і з експериментального розвитку судово-психологічних досліджень [185].

Значну зацікавленість в цьому відношенні становить діяльність лабораторії експериментальної психології, створеної у 1927 р. при Московській губернській прокуратурі. У цій лабораторії почав проводити серйозні дослідження із метою з'ясування можливостей застосування методів експериментальної психології

для потреб розслідування злочинів психолог О. Р. Лурія. Учений пропонував на підставі методів експериментальної психології вивчати причетність до злочину, вплив обстановки судового розгляду і наслідку для свідка, досліджувати психологію судді, слідчого тощо. О. Р. Лурія досліджував можливості використання методів експериментальної психології для розкриття злочинів і сформулював принципи роботи приладу, який в подальшому отримав назву «лай-детектор» (детектор брехні) [185].

Також проводилося вивчення психології ув'язнених. Так, зокрема, у 1925 р. професор М. Н. Гернет опублікував роботу, що містила узагальнення значного матеріалу щодо в'язниці, але, на жаль, досить глибокого наукового аналізу особливостей психіки ув'язнених зроблено не було. Низка статей про теорію і практику перевиховання злочинців у місцях позбавлення волі, про контроль за їх поведінкою після звільнення з-під варти, про ті або інші психологічні особливості осіб, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі, про окремі виховні прийоми публікувався у журналі «Адміністративний вісник». Розпочалося і систематичне дослідження особистості ув'язнених: вивчалися їхні особові справи, проводилося опитування і заповнювалися анкети, вивчалася їх художня творчість, велися щоденники спостережень за окремими ув'язненими [185].

Аналізуючи вищезазначене, можна сказати, що значна зацікавленість юристів до використання психологічних знань у судовому процесі, призвела до значного стрибка у розвитку юридичну психологію та давало підстави для появи нових досліджень, які можна було б використовувати на практиці в судочинстві.

В основу радянського законодавства декларативно був покладений гуманістичний принцип – в особі злочинця треба бачити людину. Це суттєво вплинуло на регулювання питань доказування що, посилювало зацікавленість до психологічних особливостей людей, задіяних в кримінальному судочинстві, вводило психологію в коло проблем, дослідження яких було важливим для успішного розслідування злочинів.

17 грудня 1928 р. А. С. Тагер виступив на раді Психологічного інституту з доповіддю «Про підсумки та перспективи вивчення судової психології». На проведеному в 1930 р. I Загальносоюзному з'їзді по вивченню поведінки людини юридична психологія вже визначається прикладною наукою, відзначаються заслуги вчених в розробці кримінальної, судової та пенітенціарної психології (А. Е. Брусиловський, С. Г. Геллерштейн, М. Н. Гернет, А. С. Тагер та ін.). З'їзд мав спеціальну секцію по судовій психології, де обговорювались різноманітні питання вивчення психологічних проблем, які відносилися до боротьби зі злочинністю.

Цікавими були роботи К. І. Сотоніна, в яких висвітлювались психологічні аспекти діяльності слідчого та судді, питання отримання правдивих показів свідків, методи виявлення в них не мимовільної брехні.

У роботах вітчизняних науковців того періоду активно досліджувалась особистість злочинця. Це мало свої позитивні сторони, так як дозволяло точно та правильно класифікувати здійснені злочини, враховуючи усі об'єктивні та суб'єктивні моменти. Але з іншої сторони, висуваючи претензії на установку достовірності показів учасників судово-слідчого процесу, експерт брав на себе завдання визначення, наскільки правдиві ці покази.

Стан психологічної науки, на той період, ще не зовсім відповідав потребам практики, та деякі дії психологів були зовсім неправомірними, такі як признання вини обвинуваченого, що явно виходило за межі компетенції психолога.

На рубежі 30-х рр. у Радянському Союзі відбулися значні політичні зміни, була розгорнута кампанія боротьби з «ворогами народу» і «лженауками», що призвело до того, що юриспруденція була сильно деформована, а ряд галузей психології (соціальна, юридична, праці) були просто репресовані. Така ситуація продовжувалась до 60-х років.

На другому етапі – з 1931 р. до 60-х рр. ХХ ст. – становлення та розвитку психологічної служби за часів СРСР психологічні дослідження на стику з юриспруденцією майже не велися з політичних причин.

Трагічною для розвитку психологічної служби ОВС є постанова ЦК ВКП (б) «Про педологічні збочення у системі Наркомпросів» (1936 р.). Хоч вона завдала удару по практичній психології, юридичній психології, ряду інших психологічних галузей, але під час дії цієї постанови здійснена перша спроба започаткувати професійно-психологічний відбір на службу в ОВС (тоді – Народного комісаріату внутрішніх справ). З 21 грудня 1938 р. під грифом «цілком таємно» почала діяти інструкція щодо медичного огляду, спеціальної перевірки та психофізіологічного обстеження кандидатів на службу.

Мета полягала у виявленні та відсіві осіб, неповноцінних за автономічними, фізіологічними, психічними ознаками дегенерації. Інструкція представляла собою конгломерат наукових положень, історичних, побутових узагальнень з елементами дискримінації за статевими, національними та іншими ознаками. Показове у цьому відношенні визначення однієї з восьми головних ознак дегенерації: «Особое внимание обращать на национальное происхождение кандидата. Очень опасными в социальном плане по своей психологической сущности являются люди, произошедшие в результате смешанных браков. Для кадрового отбора в НКВД важно отсекасть в основном лиц, у которых присутствует еврейская кровь» [63].

Цікавим, на нашу думку, є той факт, що навіть при співбесіді з кандидатом робились категоричні, нічим необґрунтовані, висновки по відношенню до кандидата: «При собеседовании с кандидатом следует расспросить его о семейном положении, условиях быта и жизни родителей. Если они разведены, то это, как правило, означает, что или отец, или мать ненормальные. У их детей тоже будут разводы. Это своего рода печать проклятия, которая передается из поколения в поколение. Если родители жили счастливо, то их дети тоже будут счастливы и психически здоровыми. ...Пристальное внимание обращать на

многодетные семьи. У дегенеративных матерей часто случается так, что чем больше они грешат, тем больше плодят детей. Это в свою очередь, отображается на детях, а хуже всех бывает последний ребенок» [63].

Дана інструкція наводить ряд основних очевидних ознак дегенерації, які, на нашу думку, не мають наукового підґрунтя: «Основные видимые признаки дегенерации:

1. Нервный тик или судороги лица. Обычно это концентрируется вокруг рта. Дергается рот, губы, нос, шея.

2. Косоглазие и прочие деформации глаз. ...В эту категорию людей с «дурным глазом» следует отнести не только косых, но так же: горбунов карликов, необычайно уродливых людей. ...Шепелявость, картавость, заикание. Все это связано с нервными, наследственными психическими болезнями.

3. Хронические мигрени. Сильные головные боли вплоть до тошноты или рвоты. Как правило, это заболевание наследственное. Если им страдает кто-то из близких родственников, то наверняка, это передалось по наследству кандидату, поступающему на службу.

4. Лошадиные зубы... ..Иные признаки указывающие на уродство лица, непропорциональность размеров головы по отношению к туловищу, необычайно большая голова, выступающий лоб и т.п. Любые видимые диспропорции тела которые могут показаться отвратительными.

5. Родимые пятна. При медицинском обследовании следует выявлять большие родимые пятна, черного или красноватого, темно-желтого, бурого цвета, и возможно, других оттенков, которые в середине века официально назывались печатью дьявола или меткой ведьмы.

6. Особое внимание обращать на национальное происхождение кандидата. Очень опасными, в социальном плане по своей психогенетической сущности являются люди, произошедшие в результате смешанных браков. ...Были ли в роду евреи. Все остальные межрасовые браки следует считать позитивными.

7. Самоубийцы. Важно знать были ли среди близких родственников, те которые покончили жизнь самоубийством, независимо от обстоятельств, сложившихся при жизни покойного. Исследования показывают, что склонность к самоубийству это наследственное заболевание, передающееся из поколения в поколение» [63].

Вищевикладене свідчить про те, що на той час за основу при відборі кандидатів в НКВС СРСР бралися не достовірні наукові факти, а факти, які склалися історично і не є доведеними. І на основі даних фактів робили категоричні висновки про людину.

Розглянута нами інструкція НКВС СРСР стала тим документом, який ставив клеймо дегенерата на людині, аналізуючи її з різних сторін, в тому числі й фізіологічно: «Физиологические признаки вырождения и дегенерации:

1. Функциональная диссимметрия двух половин тела. Сюда можно отнести часто наблюдающуюся у дегенератов одностороннюю потливость — явление, состоящее в том, что потение, наступающее под влиянием душевных волнений, умственной работы или иногда под влиянием физического напряжения, происходит гораздо в большей степени на одной стороне тела или лица, чем на другой. При этом одна сторона является ненормально чувствительной в этом отношении и в пределах такого различия точно совпадает с срединной линией любой части тела (лица, носа, лба и т.д.). Подобная односторонность замечается и в трофических функциях, например, поседение или пигментация точно совпадают с пределами разных половин тела и различных сегментов туловища.

2. Наклонность к мозговым гиперемиям и зависящему от этого возбуждения мозговой (особенно психической) деятельности. В основе этого болезненного явления лежит ненормальная возбудимость вазомоторных аппаратов в центре или периферии. Такая физиологическая особенность замечается у детей и потомков многих, душевно больных или дегенеративных субъектов. Это резко выражено в ближайшем поколении пьяниц

(алкоголиков). ...Наследственное действие алкоголя выражается в том, что вазомоторная система у потомков алкоголика является болезненно возбудимой ко всякого рода воздействиям, будто паралич сосудов, приобретенный алкоголиком, передался сполна к потомкам в качестве прирожденного физиологического недостатка. ...Поэтому задачей медицинского обследования при прохождении комиссии является выявление у кандидатов близких родственников, страдающих хроническим алкоголизмом.

3. Неспособность управлять некоторыми, хорошо подчиненными воле, сложными рефлекторными актами. Например, ночное недержание мочи, которое, согласно неопубликованным исследованиям, может быть отнесено к физиологическим признакам вырождения и дегенерации. Оно встречается гораздо чаще у тех людей, у которых наблюдаются и другие бесспорные признаки вырождения и дегенерации. ...К этому разряду явлений относиться наблюдаемое явление тошноты и моты от ожидания. Сюда же следует отнести неудержимое покраснение и боязнь покраснения.

4. Идиосинкразии. Представляют собой физиологическую особенность, в силу которой некоторые субъекты совершенно исключительно или свойственным им образом воспринимают действие агентов, способных возбудить их органы, нервные центры. В силу такой способности подобные субъекты оказываются нечувствительными к некоторым средствам, то наоборот, отличаются чрезмерной чувствительностью к малейшим возбуждениям известного рода (к пищевым средствам, лекарствам и т.д.).

5. Болезни речи. Некоторые болезни речи несут на себе характерный отпечаток признаков дегенерации. Сюда следует отнести такие болезненные недостатки речи как заикание, шепелявость, картавость. Не следует относить к дегенеративным признакам картавость, если это не врожденный, а приобретенный признак. ...Недостатки произношения — одна из самых характерных черт дегенеративных болезней, подобно идиотизму так, что природа и значение недостатков речи этим и выясняется.

6. Наконец, к физиологическим (функциональным) признакам дегенерации можно отнести некоторые общие биологические особенности, отличающие семьи и роды от здоровых:

- а) больше бесплодных браков, чем здоровых, в пропорции 1:7;
- б) большая рождаемость и многочисленность ближайшего потомства;
- в) большая смертность детей;
- г) жизнеспособность понижается с каждым поколением;
- д) число преступников, выходящих из их среды, больше чем из среды здоровых семейств» [63].

Що стосується власне психічних ознак дегенерації, то до них були віднесені статеві «перверсії та аномалії, фобії, демонічні риси». Комплекс останніх складала багатомовність, схильність до суперечок, стихійний гнів та злість, моральна слабкість. «Психические признаки вырождения и дегенерации [63]:

1. Душевные качества: в гермафродитизме, феминизме, маскулизме, инфантилизме и сенилизме... ..Во всех перечисленных состояниях душевные качества идут большей частью рука об руку с физическими.

2. Мимика и физиогномика как признаки дегенерации и вырождения. Многочисленные научные свидетельства о глубокой древности – со времен Аристотеля и Адамантия – установили с несомненностью факт, что мимика и физиогномика могут являться частями или частными проявлениями сложных симптомов вырождения... ..Они указывали при этом на такие черты, которые являются постоянными, а не временными симптомами... ..сам факт не оставляет в себе сомнений дегенерации.

3. Половые аномалии. Принадлежит к самым характерным знакам вырождения. Они представляются то в форме неврастеничных ощущений, то в виде бесчисленных аномалий, сведения о которых собраны в рамках судебной медицины и судебной психологии. Крайним выражением является некрофилия. Относительная часть этих психических аномалий у дегенератов подтверждает их патологическую природу. Наиболее частыми и известными с отдаленных времен

аномалиями являются: эротомания или сатиризм у мужчин, нимфомания женщин, а также извращения известные под именем педерастии (в основном в пассивной форме), содомии, некрофилии (физическая любовь к трупам), зоофилии (половое влечение к животным) и прочее.

4. Obsessiones или фобии, то навязчивые и насильственные душевные состояния (мысли и чувства, волевые акты), относятся к числу наиболее бесспорных патогномических знаков вырождения.

5. Демонические черты. Олицетворенное зло. Признаки проявляются с раннего возраста по нарастающей, где процесс вырождения становится вполне очевидным: а) в отношении ума....Основными чертами ума демонических натур являются: многоречивость, наклонность к спору, к софизмам и диалектике, сухая логика и умственный формализм, пытающийся стать выше чувств, совести и намеков нравственного такта; б) в отношении чувства – на первом плане стоит всегда развитое чувство гнева и органическая стихийная гневность, которая часто достигает размеров страсти и поэтому с трудом поддается обузданию. Чувства гнева, таким образом становятся неустрашимыми, постоянно тлеющей чертой характера, которая предает роковую печать всего душевного состояния. Очень легко переходит в злобу, злопамятство, мстительность; в) по отношению к воле. Внутренняя дисгармония в соединении со слабым развитием нравственной жизни делает для дегенерата как индивидуальное усовершенствование, так и достижение высших целей жизни. От того нравственная жизнь дегенерата с течением времени движется не вперед, как бы следовало, а назад. Это естественным образом приводит к разочарованию, к утрате радости в жизни, к моральному одряхлению, и такая нравственная метаморфоза происходит тем и больших размерах, чем слабее развиты эти чувства. Распадается весь план жизни. Жизнь превращается в нравственную случайность. К такому положению дегенерат приходит неминуемо, что влечет за собой последствия самоубийства, свойственного дегенератам вообще.

В заключении следует обращать внимание на то что процесс вырождения и дегенерации с его этапами, проявлениями, направлениями и исходами может быть весьма нередко прослежен не только психологически и физиологически, но и анатомически: физическое сходство предшествующих и последующих поколений, передача каких-либо отменных физиологических особенностей (привычек, идиосинкразий, странностей и пр.) указывают в каких нисходящих от дегенератов ветвях и поколениях процесс сказался, и какие наоборот, избежали его действия. В этом широком вопросе, как и во всякой научной задаче, касающейся человека, необходимо руководствоваться всею сложностью физиологических, физических и психических данных» [63].

Проаналізувавши цю інструкцію і не зважаючи на те, що вона заснована на партійно-ідеологічних викривленнях та не має наукового підґрунтя, можна зробити висновок про те, що це цікава спроба введення елементів психологічного відбору, яку можна оцінити позитивно. У подальшому психологічний відбір було замінено на психіатричний, який здійснювався через військово-лікарняні комісії [104, с. 31–35].

Психологів ізолювали від питань слідчої й судової діяльності. Їх вилучили навіть з криміналістики, що розвивалася за допомогою психології. Щоб оправитися після ударів, нанесених по психології й кримінології в 30-ті роки, необхідно була зміна соціальних умов, політичної й ідеологічної обстановки в країні. Це відбулося тільки на початку 60-х рр. Тоді й виникла необхідність розвитку соціальних наук, насамперед психології, соціології, і не заради їх самих, а для аналізу й оцінки процесів, що відбуваються в країні [228].

З початком 60-х рр. розпочався третій період розвитку психологічної служби (з середини 60-х рр. до 1991 р.) відновилися дослідження в галузі юридичної психології. Найбільша активність була проявлена у відновленні науково-предметного статусу і проведення дослідження з судової психології [228].

В 1964 р. була прийнята спеціальна Постанова ЦК КПРС «Про подальший розвиток юридичної науки й поліпшення юридичної

освіти в країні», відповідно до якої вже в наступному навчальному році в програму підготовки юристів у вищих навчальних закладах був уведений курс «Психологія (загальна й судова)». Були розгорнуті прикладні психологічні дослідження для забезпечення цілей правоохоронної, правозастосовної й профілактичної діяльності [228].

В постанові пленуму Верховного суду СРСР. «Про судову практику в справах про злочини неповнолітніх» від 3 липня 1963 р. № 6 вказувалось на доцільність проведення судово-психологічної експертизи при вивченні здатності неповнолітніх повністю усвідомлювати значення своїх дій і визначенні міри їх можливості керувати своїми діями. З цієї постанови розпочинається активне використання психологічних знань в слідчій та судовій практиці [69].

В 1965–1966 рр. розпочалося викладання спеціальних курсів юридичної психології в юридичних вузах Москви, Ленінграду, Мінська та деяких інших містах. В 1966 р. Міністерством вищої та середньої освіти СРСР був проведений Всесоюзний семінар з питань викладання юридичної психології та основних проблем цієї науки [69].

У другій половині 60-х рр. А. Д. Глотчкіним, А. Г. Ковальовим, В. Ф. Пирожковим була обґрунтована необхідність автономного розвитку виправно-трудової психології [147, с. 44].

Реальна активність вітчизняних вчених призвела до того, що в 1971 р. Держкомітетом з науки і техніки при Раді Міністрів СРСР було прийнято рішення про введення в реєстр наукових спеціальностей під номером 19.00.06 нової спеціальності – «юридична психологія» [147, с. 44].

Розбудова психологічної служби ОВС СРСР в середині 70-х кінці 80-х рр. пов'язане з відкриттям психофізіологічних лабораторій (ПФЛ) при обласних медичних управліннях МВС, а також появою штатних психологів у пенітенціарних установах окремих видів (виховно-трудових колоніях для неповнолітніх та слідчих ізоляторах). Цим подіям передували перші офіційні зібрання юридичних психологів СРСР, включаючи і представників України, які

відбулися у 1971 р. на конференції із судової психології (Москва) та аналогічному симпозіумі IV з'їзду психологів (Тбілісі).

Необхідність створення ПФЛ обумовлювалася підвищеними вимогами до психічного здоров'я кандидатів на службу й працівників ОВС, які не забезпечувалися традиційними військово-лікарняними комісіями. Передбачалося, що психодіагностичне обстеження за допомогою ряду методик (тест М. Люшера, матриці Дж. Равена, Мінесотський багатопрофільний опитувальник) дозволить своєчасно виявити осіб із прихованою психічною патологією, початковими формами психічних захворювань. Для науково-методичного керівництва ПФЛ було створено Центральну науково-дослідну психофізіологічну лабораторію, яка проіснувала до 1990 р.

Ефективність ПФЛ переконливо виявилася при відборі працівників ОВС СРСР для забезпечення заходів Олімпіади-80 у Москві та Києві. Попередньо відібрані кандидати, які не перебували на психіатричному обліку, пройшли психофізіологічне освідчення. За його результатами середній відсів склав 5,8 %, а по окремим, найбільш відповідальним підрозділам досягав 27 %. В одному з таких таємних наказів МВС СРСР зазначено, що «следствием такого тщательного отбора стала высокая эффективность деятельности и отсутствие чрезвычайных событий, связанных с психоемоциональной неустойчивостью» [25, с. 71].

Ефективний відбір для забезпечення заходів Олімпіади-80 та позитивні результати поточної роботи ПФЛ дозволили висунути ідею створення єдиної психопрофілактичної служби ОВС. Її головні завдання було визначено таким чином:

- 1) відбір кандидатів на службу за результатами психодіагностичного і психіатричного свідчення з рекомендаціями щодо доцільного виду оперативно-службової діяльності;
- 2) розробка та застосування методів підвищення психофізіологічної стійкості особового складу;

3) щорічні психопрофілактичні огляди з метою раннього виявлення можливої нервово-психічної патології;

4) медико-психологічна реабілітація працівників, які перенесли примежові нервово-психічні розлади, психосоматичні захворювання, отримали тілесні ушкодження.

Створення психопрофілактичної служби, на жаль, не вийшло за межі початкової стадії. Не вдалося задовільно вирішити питання фахового комплектування, матеріально-технічного та методичного забезпечення. Підпорядкованість служби Медичному управлінню і, як наслідок, переважно медико-психіатрична спрямованість її діяльності не забезпечили достатніх професійних зв'язків із психологічною громадськістю.

Уже на початковій стадії психопрофілактична служба виявилася фактично ізольованою від споріднених служб, які існували у багатьох галузях і знаходилися на достатньо високому рівні розвитку. Так, наприклад, тільки на підприємствах України на середину 80-х рр. функціонувало майже 150 лабораторій, бюро, груп, а всього по республіці їх нараховувалося близько 300. Загальносоюзного визнання набули психологічні служби виробничих об'єднань «Завод Арсенал» ім. Ленінського комсомолу (Київ), «Електрон» (Львів), «Дніпрошина» (Дніпропетровськ) та ін.

Досвід їх роботи було схвалено і підтримано не тільки відповідними міністерствами а й вищими державними, партійними органами республіки.

Офіційна державна підтримка та наявність загальносоюзного нормативного документа сприяли розвитку психологічних служб, хоча в окремих випадках це супроводжувалося їх певною переорієнтацією на соціологічні завдання, відсутністю синхронності у побудові всієї «піраміди» служби, коли їй бракувало або керівної, або виконавчої ланки.

Як уже зазначалося вище, характерною рисою третього етапу розбудови психологічної служби ОВС була поява штатних психологів у пенітенціарних установах. Узагальнення досвіду роботи психологів в установах Чернігівської,

Харківської, Полтавської областей України, Саратовської, Рязанської, Пермської областей Росії дозволило створити у 1988 р. перші штатні лабораторії. Їх діяльність здійснювалася у двох головних напрямках:

- 1) вивчення особистості прибулих в установу засуджених і підготовка рекомендацій щодо їх розподілу в загони та виховної роботи;
- 2) корекція негативних психічних станів, поведінки в цілому на основному етапі відбування покарання.

У подальшому з'явився третій напрям, пов'язаний з психолого-педагогічною підготовкою засуджених до звільнення й життя на волі. Персонал пенітенціарних установ як об'єкт діяльності психологів у цей період не розглядався. Робота з ним проводилася на ініціативній основі і мала просвітницький характер.

Оцінюючи підсумки третього етапу розбудови психологічної служби ОВС СРСР, констатуємо наступне. Створені психофізіологічні лабораторії виявилися достатньо ефективними для свого часу й можливостей. Спроба трансформувати їх у єдину психопрофілактичну службу залишилася незавершеною. Позитивні результати діяльності психологів пенітенціарних установ дозволили впритул підійти до питання про створення психологічної служби на рівні пенітенціарної системи України і СРСР у цілому.

Відправним пунктом рішення про створення психологічної служби правоохоронних органів, в першу чергу ОВС, можна вважати VII з'їзд психологів СРСР, який відбувся в березні 1989 р. З'їзд констатував суттєвий відрив психології як переважно теоретично-дослідницької науки від актуальних запитів практики і визнав за доцільне перебудувати та якісно зміцнити психологічні служби правоохоронних органів.

За результатами обговорень, були визначені пріоритетні завдання психологічних служб правоохоронних органів. На з'їзді було визначено, що необхідно розробити психологічні засади і методичні процедури різних видів судово-психологічної експертизи; удосконалення діяльності

пенітенціарних установ та системи соціального патрунування; суттєво збільшити обсяг психологічної підготовки співробітників правоохоронних органів, які закінчують вищі та середні спеціальні школи міліції, юридичні факультети університетів; включити викладання психології у підготовку молодшого начальницького складу.

Проаналізувавши результати роботи VII з'їзду психологів СРСР, ми прийшли до висновку, що резолюція з'їзду не охопила всі актуальні питання діяльності психологічної служби ОВС. Але головна заслуга VII з'їзду полягала, на нашу думку, в тому, що він дозволив на новому рівні повернутися до ідеї психологічної служби як такої, стимулював розробку концептуальних та прикладних засад її діяльності.

Ще однією важливою подією стала поява у центральному апараті МВС СРСР групи фахівців, запрошених з Інституту авіаційної та космічної медицини Міністерства оборони. Групою було налагоджено співпрацю з кафедрами психології Академії МВС СРСР та Київської вищої школи міліції, та рядом авторитетних юридичних психологів.

Одним із наслідків цього стала поява наказу МВС СРСР «Про поетапне створення служби психофізіологічного та соціально-психологічного забезпечення роботи з кадрами ОВС» від 15 серпня 1989 р. Наказом передбачалася переорієнтація діяльності психофізіологічних лабораторій, створення первинної практичної ланки у вигляді кабінетів (груп) психофізіологічного та соціально-психологічного забезпечення міськрайлінорганів, навчальних закладів та центрів. Головні завдання новоствореної служби полягали у наступному [171]:

- 1) психодіагностика професійної придатності кандидатів на службу та навчання в закладах МВС України;

- 2) розробка й упровадження рекомендацій щодо вдосконалення змісту, організації, засобів та умов службової діяльності;

3) динамічне психофізіологічне й психологічне спостереження за співробітниками у процесі службової діяльності;

4) профілактика несприятливих функціональних станів співробітників, підтримка їх працездатності у штатних та екстремальних умовах;

5) професійно-психологічна реабілітація на базі лікувально-профілактичних та спортивно-оздоровчих закладів.

Наведений перелік свідчить, що діяльність новоствореної служби (у порівнянні з психопрофілактикою) переорієнтовувалася на власне психологічні аспекти. Така переорієнтація була хоча і позитивною, але недостатньою, бо, зокрема, соціально-психологічні аспекти знайшли своє «представництво» тільки у назві служби. Корекції даної ситуації до певної міри сприяла науково теоретична конференція «Актуальні проблеми морально-психологічної підготовки особового складу органів внутрішніх справ» (Москва, травень 1991 р.), тон на якій задавали професійні психологи. Конференція визнала за доцільне користуватися надалі поняттям «служба психологічного забезпечення діяльності ОВС», а її головні завдання доповнити наступним:

- організація та проведення психологічної підготовки особового складу;
- формування психологічної сумісності співробітників та здорового морально-психологічного клімату у службових колективах;
- забезпечення ділових взаємовідносин із населенням і громадськістю, позитивної громадської думки щодо діяльності ОВС [105].

Зі створенням та розвитком на початку 90-х рр. в правоохоронних органах психологічної служби була розширена практична діяльність юридичних психологів, набуваючи насамперед риси комплексного підходу до розробки проблем психологічного забезпечення юридичної праці.

У якості висновку можна зазначити таке:

Своєрідність психологічної служби ОВС пов'язана принаймні з трьома основними чинниками. По-перше, психологічна служба ОВС є складовою частиною практичної психології, зокрема, напряму, покликаного

здійснювати психологічне забезпечення професійної діяльності. По-друге, вона представляє практично-прикладну гілку юридичної психології. По-третє, у її надрах тривалий час діяла відносно автономна психологічна служба кримінально-виконавчої (пенітенціарної) системи, яка вирішувала специфічні завдання.

Становлення та розвиток практичної психології в СРСР проходило при постійній зміні своїх напрямів та орієнтацій, головною причиною цього була підвищена залежність від політичної ситуації в державі.

Якщо говорити про використання психології в правоохоронній діяльності СРСР, то її початок можна пов'язати з використанням юридичної та судової психології для розслідування злочинів і прийняттям щодо них судових рішень.

Звичайно, використання психології при розслідуванні злочинів на той час мало значну кількість недоліків у зв'язку з відсутністю чіткої методологічної бази і мало суб'єктивний характер.

Можна припустити, що, якби у 30-х рр. не відбулося жорсткого тиску на психологічну думку і враховувався б значний науковий потенціал з питань психології у правоохоронній діяльності, то в 70–80-х рр. XX ст. практична психологія мала б чітку методологічну базу з використання психологічних знань при розслідуванні злочинів. А це, в свою чергу, впливало б на внутрішню соціальну ситуацію в країні.

Оцінюючи підсумки розбудови психологічної служби ОВС СРСР, неможливо не сказати про створення психофізіологічних лабораторій при ОВС СРСР, які виявилися достатньо ефективними для свого часу й можливостей. Спроба трансформувати їх у єдину психопрофілактичну службу не досягла своєї мети.

Після розпаду СРСР психологічна служба ОВС починає розвиватися на теренах новостворених суверенних держав.

2.2. Розвиток психологічної служби в незалежній Україні

Бурхливі події, пов'язані з розпадом СРСР і проголошенням України суверенною державою, на деякий час відсунули питання розгортання психологічної служби на другий план. Серед фахівців (К. Г. Делікатний, М. В. Костицький, В. С. Медведєв, О. П. Сєверов, В. М. Синьов, О. В. Шаповалов та ін.) назрівало розуміння необхідності виваженого, суто професійного осмислення ролі та завдань служби у нових умовах.

За змістовно-хронологічними ознаками у розвитку психологічної служби в період незалежності України умовно можна виділити три етапи:

I етап – пострадянський період (1991–1996 рр.) – використання надбаного за часів Радянського Союзу та відсутність єдиного бачення на систему психологічного забезпечення ОВС України;

II етап – становлення психологічної служби ОВС України (1997–2005 рр.) – значний розвиток практичної психології в ОВС України завдяки рішенням колегії МВС України «Про затвердження Концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України» від 3 лютого 1997 р. № 2 КМ/2, у якому визначено такі основні напрями діяльності психологічної служби, як: професійний психологічний відбір; професійне супроводження проходження служби; професійно-психологічна підготовка; психологічне супроводження оперативно-службової діяльності. Важливою віхою розвитку служби під час другого етапу було затвердження наказу МВС України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 28 липня 2004 р. № 842;

III етап – розвиток психологічної служби ОВС України (2006–2013 рр.) – збільшення штатної чисельності психологів, поява нових напрямів використання психології в діяльності ОВС України (психологічне портретування, психологія переговорної діяльності, професійно-психологічний тренінг та ін.).

Важливе значення мало прийняття Програми психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ України на 2008–2012 рр. Водночас на діяльності психологічної служби негативно позначилася неодноразова зміна керівництва МВС України та намагання використання психологів як одного з інструментів кадрових реформаций. Уперше призупинено підготовку фахівців-психологів, спочатку на рівні магістратури, а надалі й бакалаврату;

IV етап – подальший розвиток психологічної служби МВС України (з 2014 р. – донині) – сучасний стан функціонування психологічної служби МВС України. Характерним для цього етапу є те, що психологічна служба НПУ (раніше ОВС) пережила певну кризу, численні організаційно-штатні зміни і на сьогодні намагається відновити свій статус та авторитет.

Період з 2014 р. до теперішнього часу буде кваліфікуватись як сучасний стан функціонування психологічної служби МВС і розглядатись у Розділі III. Напрями та засоби удосконалення діяльності психологічної служби МВС України.

Як зазначає В. С. Медведєв, в процесі становлення та розвитку вітчизняної відомчої психології, можна виділити дві знакові події в історії ОВС України, що припадають на другу половину 1993 р. Вони пов'язані з реалізацією пропозицій, наданих групою фахівців на чолі з О. П. Сєверовим та В. М. Синьовим, та підтриманих заступником міністра внутрішніх справ України В. Г. Барташевичем [53].

Перша подія полягала у створенні психологічного факультету у Київському юридичному інституті МВС (з 1993 р.), де почала здійснюватись підготовка професійних психологів для підрозділів внутрішніх справ та установ виконання покарань. Дещо пізніше психологічний факультет було створено також у Національному університеті внутрішніх справ (м. Харків). В цей період вперше в Україні при Національній академії внутрішніх справ України (НАВСУ) була відкрита ад'юнктura зі спеціальності «юридична

психологія», а з 1997 р. почала функціонувати спеціалізована вчена рада з присудження вченого ступеня кандидата наук з наукової спеціальності 19.00.06 – юридична психологія [53].

Водночас, наступною знаковою подією було створення Управління виховної та соціально-психологічної роботи Міністерства внутрішніх справ України, яке очолив О. П. Сєверов. На той час було розроблено нормативно-правову базу, визначено основні завдання, функції та організаційно-штатну структуру психологічної служби ОВС України [53].

Вагома роль у створенні та становленні психологічної служби в ОВС та у відомчих навчальних закладах належить М. В. Костицькому, автору фундаментальної наукової праці «Введение в юридическую психологию: Методологические и теоретические проблемы» (1990 р.) та навчальної програми з дисципліни «Юридична психологія» (1995 р.) для майбутніх юристів та психологів. Завдяки зусиллям М. В. Костицького ця дисципліна вперше почала викладатися у Львівському державному університеті ім. Івана Франка. Вчений заснував і продовжує очолювати два основні напрямки в рамках західноукраїнської наукової школи: судово-психологічна експертиза в юрисдикційному процесі; теорія та методика використання спеціальних психологічних знань у досудовому розслідуванні та судочинстві [110].

Концептуальне осмислення ролі та можливостей психологічної служби ОВС України і підготовка відповідних пропозицій (1991 р. – перша половина 1993 р.) супроводжувалися випереджаючим розгортанням психологічної служби у пенітенціарних установах [29].

Така, несподівана на перший погляд, логіка пов'язана з певною автономністю пенітенціарної системи у рамках МВС, вже накопиченим переконливим досвідом, наявністю фахівців у багатьох установах та плідними контактами кафедри пенітенціарної психології і Київського

інституту внутрішніх справ з практичними працівниками, керівництвом відповідного Головного управління МВС [30, с. 176–184]. [29].

Визначальне значення для розбудови психологічної служби пенітенціарної системи мало надання їй офіційного статусу наказом МВС України від 8 липня 1991 р. № 283. Згідно з Положенням штатна чисельність служби в залежності від виду установи та кількості утримуваних у ній осіб могла досягати до 5 фахівців. [29].

Починаючи з 1997 року в нормативному забезпеченні діяльності служби існував ряд проблем. На той момент нормативні документи МВС чітко визначали загальні напрями, завдання та функціональні обов'язки психологів органів та підрозділів внутрішніх справ. Але внаслідок слабкої науково-методичної бази не було відпрацьовано технологію виконання цих завдань та функцій по переважній більшості напрямів роботи.

Основою для розгортання психологічної служби виступило рішення колегії МВС України «Про затвердження Концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України» від 3 лютого 1997 р. № 2 КМ/2 [76]. В Концепції зазначалося, що: «... заходи психологічного забезпечення сприяють цілеспрямованому розкриттю і розвитку здібностей людини, зростанню її професіоналізму, працездатності, збереження здоров'я і життя працівників органів та підрозділів внутрішніх справ при виконанні ними оперативно-службових завдань ...» [76].

Нажаль, скептичне ставлення до використання знань практичної психології в ОВС керівництвом відомства, значно вплинуло на матеріально-технічне забезпечення служби, що призвело до не виконання рішення Колегії МВС від 3 лютого 1997 р. № 2 КМ/2 щодо створення Центрів психологічного забезпечення при МВС України.

Як зазначалося в наказі МВС України «Про затвердження «Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України» від 28 червня 1997 р. № 423

під системою психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів системи внутрішніх справ України розуміється цілісна узгоджена діяльність спеціальних підрозділів психологічного забезпечення, науково-дослідних установ, навчальних закладів, практичних органів і внутрішніх військ МВС України, що спрямована на підвищення ефективності їхньої оперативно-службової діяльності і боєздатності шляхом цілеспрямованого використання науково обґрунтованих форм, методів і засобів фахової психології [135].

Завданнями служби психологічного забезпечення ОВС України відповідно до Положенням є:

- професійний психологічний відбір на службу до ОВС України;
- психологічне супроводження проходження служби працівниками;
- психологічна підготовка працівників до оперативно-службової діяльності;
- психологічне супроводження оперативно-службової діяльності [135].

Розглядаючи вищезгадане Положення вважаємо за необхідне зазначити функції психологічної служби ОВС [135]: 1. комплексне планування заходів психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС; 2. вивчення потреб служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності, ОВС у науково-методичному супроводженні, формування замовлень на його розробку відповідним навчальним закладам та науковим установам; 3. здійснення соціально-психологічного вивчення кандидатів на службу в ОВС чи на здобуття спеціальної освіти в навчальних закладах МВС України; 4. здійснення професійної психодіагностики кандидатів; 5. прийняття рішення щодо професійно-психологічної придатності кандидата на службу (навчання), внесення на розгляд керівництва пропозицій з раціонального розподілу працівників (випускників навчальних закладів) на посади за спеціальністю; 6. організаційно-методичне забезпечення професійно-психологічної підготовки працівників ОВС; 7. організація заходів щодо формування у працівників психологічної готовності до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях, відповідального ставлення

до дотримання правил безпеки у службовій діяльності, передбачливості; 8. сприяння підвищенню рівня соціально-психологічної культури працівників та психологічної компетентності керівників; 9. участь у підборі наставників та надання їм рекомендацій щодо оптимального адаптування молодих працівників до умов служби відповідно до їх індивідуальних особливостей, психологічне супроводження цього процесу, надання за необхідності індивідуальної психокорекційної допомоги, аналіз та узагальнення результатів адаптації до умов служби, розробка пропозицій та рекомендацій; 10. підготовка експертних висновків щодо атестування працівників, визначення можливостей їх кваліфікаційного зростання, формування резерву на висунення згідно з кваліфікаційними характеристиками посади; 11. сприяння оптимізації соціально-психологічного клімату в ОВС, психологічна допомога керівництву в процесі розробки та виконання управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності службової діяльності і зміцнення дисципліни; 12. визначення психологічних причин конфліктних ситуацій та емоційних зривів, що мали місце у працівників ОВС, запобігання цим проявам, допомога керівництву органу в здійсненні професійного виховання особового складу, надання індивідуальної консультативної допомоги працівникам у сфері їх службових взаємовідносин; 13. проведення первинної психопрофілактики відхилень у поведінці працівників ОВС, своєчасне виявлення ознак девіантної поведінки, вивчення актуальної ситуації, проведення психокорекції і, за необхідності, направлення працівників до центру психіатричної допомоги для здійснення вторинної психопрофілактики; 14. участь у службових розслідуваннях надзвичайних подій, а також порушень дисципліни та законності працівниками ОВС; 15. надання психологічної допомоги працівникам ОВС після їх перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних з виконанням оперативно-службових завдань, застосуванням вогнепальної зброї і спецзасобів, отриманням значних психогенних навантажень, зниженням працездатності тощо; 16. вивчення психологічної сумісності працівників та їх готовності до спільної професійної діяльності у складі

спеціальних загонів, груп, нарядів, екіпажів, тощо. Надання рекомендацій щодо комплектування цих загонів, груп, нарядів, екіпажів; 17. аналіз психологічних особливостей правопорушників (злочинців) та надання рекомендацій для планування і проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих дій; 18. психологічна підтримка переговорів зі злочинцями шляхом надання консультативної допомоги працівникам оперативних служб або безпосереднього її проведення; 19. психологічний аналіз причин і умов морально-психологічного і фізичного травматизму чи загибелі працівників ОВС під час виконання службових обов'язків та підготовка методичних рекомендацій щодо їх попередження; 20. надання консультативної та практичної допомоги працівникам органів внутрішніх справ у питанні взаємодії з різними прошарками населення, представниками засобів масової інформації; 21. виявлення за допомогою психологічних та соціологічних методів соціальних проблем об'єктивного та суб'єктивного характеру, що виникають в ОВС; 22. оцінка ефективності заходів психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС [135].

Аналізуючи вищезазначене Положення, вказані в ньому завдання, функції та обов'язки психолога дозволяють зробити висновок, що завдання, які стоять перед практичним психологом ОВС України, надзвичайно складні та потребують великої відповідальності, що також висуває високі професійні вимоги та їх кваліфікації та компетентності.

У зв'язку з вищевикладеним доречно було б розглянути й Типові функціональні обов'язки психолога органу (підрозділу) внутрішніх справ, затверджені Листом МВС України від 9 квітня 1997 р. № 6/2-820 [200]. Вкажемо найбільш суттєві з них. Психолог ОВС:

- готує рекомендації щодо призначення кандидата на певну посаду за результатами соціально-психологічного вивчення і професійної психодіагностики кандидата;
- здійснює професійно-психологічну підготовку працівників органу (проводиться шляхом методичного забезпечення професійної

підготовки працівників ОВС з урахуванням психологічних закономірностей процесу навчання);

- вживає заходів для підтримання належного соціально-психологічного клімату в колективі, здійснює психологічне обґрунтування управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності службової діяльності та поліпшення дисципліни (забезпечується шляхом вивчення міжособистісних стосунків в колективі, надання консультативної допомоги керівництву; індивідуальної психопрофілактичної роботи з працівниками, у яких виникають труднощі у взаєминах у колективі або сім'ї);

- надає регулярну індивідуальну психологічну допомогу працівникам під час виконання оперативно-службових завдань.

- складає психологічні портрети і прогнози можливих дій правопорушників (злочинців), готує психологічні обґрунтування планів оперативно-службових заходів. Бере участь у межах компетенції в проведенні оперативно-розшукових та слідчих дій, в здійсненні психологічного впливу на правопорушників (злочинців), переговорній діяльності, тощо;

- надає термінову психологічну допомогу працівникам органу, що потребують її після перебування в екстремальних ситуаціях, а також особам, що потерпіли в ході оперативно-службових заходів [200, с. 73–74].

Отже, як нами вже зазначалося, робота практичного психолога ОВС України має значний рівень відповідальності та потребу високої кваліфікації та компетентності психолога в різних напрямках як психологічної науки так і в багатьох інших, наприклад, таких як педагогіка, право, медицина тощо.

Службою психологічного забезпечення ОВС протягом 1998 р. розроблялися методики діагностування соціально-психологічного клімату в колективах органів і підрозділів, експертної оцінки кандидатів на керівні посади, поглибленої психодіагностики кандидатів та інше.

Однак нормативна методична база служби залишалася ще недостатньою. Це призводило до довільного вибору і використання психологами незатверджених

методик і відповідного отримання не стандартизованих і недостатньо надійних результатів, а відтак – їх використання лише на рівні рекомендацій.

У 1998 р. загальне кількість посад психологів служби психологічного забезпечення ОВС України дорівнювала 530.

В середньому кожен психолог мав працювати з більш ніж дев'ятьстами працівниками, що відразу робило проблематичним здійснення якісних і об'єктивних заходів психологічного забезпечення та охоплення ними якнайбільшої кількості працівників. Ситуація ще погіршувалася внаслідок незадовільного стану з фаховим рівнем працівників служби.

Міжнародний досвід свідчив про високу ефективність заходів психологічного забезпечення в діяльності правоохоронних органів, однак консервативна позиція, яку займали ряд вищих керівників органів внутрішніх справ України, перешкоджала впровадженню цього досвіду, а відтак і поліпшенню показників оперативно-службової діяльності за рахунок використання психологічних чинників.

На той час підготовку фахівців-психологів для ОВС проводив тільки Університет внутрішніх справ (м. Харків). Навіть у випадку працевлаштування всіх випускників зазначеної спеціальності в органах та підрозділах внутрішніх справ протягом 1999–2000 рр. (орієнтовно 80 осіб), це дозволяло б лише замінити вакантні посади і то не в повній мірі. Перспективною видавалась можливість підготовки психологів для ОВС на базі Київського інституту внутрішніх справ, який на той час готував психологів для Департаменту з питань виконання покарань. Однак, дане питання лише розглядалось.

Загальні проблеми з фінансуванням ОВС відобразилися і на матеріально-технічному забезпеченні психологічної служби. Автоматично виникла необхідність залучення позабюджетних коштів з метою створення більш-менш пристойної матеріальної бази: обладнання кабінетів індивідуальної психологічної та профорієнтаційної роботи, кімнат психологічного розвантаження,

автоматизованих робочих місць, розробки і розмноження методичних, стимульних (бланки тестів, анкет) та інших матеріалів.

Спроба вирішення цього питання була зроблена шляхом проведення платного психологічного відбору кандидатів до вступу у вищі навчальні заклади, що знайшло відображення в розпорядженні МВС від 28 лютого 1998 р. № 37. Власне процедура відбору передбачена наказом МВС від 31 січня 1996 р. № 60. Однак не був відпрацьований типовий кошторис, що створював можливість довільного його складання на рівні ГУМВС-УМВС. Не було передбачено порядку безкоштовного проведення відбору для пільгових категорій громадян, наприклад, дітей загиблих працівників органів внутрішніх справ [57].

Робота з професійно-психологічного відбору в 1998 р. велася в двох напрямках – відбір кандидатів на службу в органи та підрозділи внутрішніх справ і відбір кандидатів на навчання до вищих навчальних закладів МВС України. Процедура відбору включала соціально-психологічне вивчення кандидата і його психодіагностування. На другому етапі до відбору залучалися психологи вищих навчальних закладів. Відбір здійснювався шляхом аналізу матеріалів особових справ з метою запобігання прийому осіб з низьким прогнозом інтелектуальної та мотиваційної готовності до навчання. Крім того, в ряді вищих навчальних закладів було започатковано безпосередню роботу по психологічному вивченню абітурієнтів. Робота здійснювалася шляхом проведення індивідуальних співбесід, додаткового психодіагностичного обстеження, спостереження, тощо.

Психологами органів та підрозділів внутрішніх справ у 1998 р. проводились також учбові заняття та інструктажі, основними темами яких були:

- саморегуляція психічного стану працівників в екстремальних умовах;
- профілактика травматизму і загибелі працівників;
- підтримання на високому рівні стану психологічної готовності до дій в складних та екстремальних ситуаціях службової діяльності;

- тренінг професійно важливих психологічних якостей у працівників та вироблення навичок безконфліктного спілкування з громадянами;
- формування психологічної спрацьованості працівників в різних ситуаціях службової діяльності, тощо [30].

Одним з важливих завдань психологів ОВС на той момент було підтримання позитивного соціально-психологічного клімату в колективах. В ході вивчення, що здійснювалося здебільшого соціометричними методами (анкетування, інтерв'ювання тощо) і проведенням психодіагностичного обстеження працівників за допомогою тестових методик, визначалися:

- авторитет керівництва;
- спрацьованість членів колективу;
- рівень конфліктності в колективі;
- здатність колективу в цілому і його членів зокрема вирішувати складні службові завдання [30].

За підсумками проведеної роботи психологами оцінювався стан клімату в колективі, складалися прогнози успішності подальшого функціонування колективу, виявлялися проблеми, що мали місце серед працівників, намічалися шляхи їх рішення, в тому числі шляхом певних кадрових перестановок. Рекомендації за підсумками вивчення надавалися керівництву апаратів по роботі з особовим складом ГУМВС-УМВС-УМВСТ, вищих навчальних закладів [30].

З метою якомога повнішого вивчення працівників для максимально повного врахування і використання їх особистісних якостей в ході службової діяльності, психологами було запроваджено практику підготовки експертних психологічних висновків при призначенні працівників на посади з більшим обсягом роботи. Висновки психологічного характеру складалися стосовно працівників, що переводилися до інших служб, включалися в резерв на висунення, атестування [30].

Крім того, психологи брали участь в службових розслідуваннях та перевірках, розглядали скарги різного змісту. Готувалися аналітичні матеріали для керівництва органів та підрозділів внутрішніх справ.

Однак в ряді випадків нерозуміння цілей психологічного забезпечення в галузі супроводження проходження служби і недостатнє володіння його формами і методами призводило до того, що іноді психологи діяли поза правовим полем.

Існували певні проблеми і в нормативній базі цього напрямку. Не було визначено переліку методів та не встановлено єдиної форми експертного висновку психолога при висуненні працівника в резерв, переведенні на іншу посаду тощо. Ця робота лише розпочиналася.

На той час не було також визначено порядку участі психологів в оперативно-розшукових та слідчих діях. Ця робота велася довільно, хоча вимагала вирішення питання доступу психолога до таємної інформації, використання матеріалів, підготовлених психологами в якості доказової бази, інших важливих питань.

Таким чином, на нашу думку, службою психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України протягом 1998 р. була проведена певна робота та отримані певні здобутки. Психологами органів та підрозділів здійснено значний обсяг заходів в галузі психологічного забезпечення. Суттєвим був вклад служби в загальну роботу МВС по забезпеченню законності і правопорядку, боротьбі зі злочинністю.

В 1999 р. службою психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності підготовлено та впроваджено у практичну діяльність ОВС розпорядження МВС України «Про додаткові заходи щодо попередження самогубств серед особового складу» від 15 лютого 1999 р. № 52 [177], розпорядження МВС України «Про поліпшення якісного складу служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України» від 17 травня 1999 р. № 146 [180],

розпорядження МВС України «Про заходи щодо попередження випадків самогубств серед особового складу» від 15 листопада 1999 р. № 6254/Ан [179]. Було внесено зміни і доповнення до Інструкції «Про відбір кандидатів на службу в органи внутрішніх справ України».

Також було підготовлено наказ МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок поглибленого психологічного обстеження кандидатів на керівні посади органів та підрозділів внутрішніх справ України» від 6 липня 1999 р. № 527 [60], відпрацьовано та затверджено методичні рекомендації щодо порядку соціально-психологічного вивчення, психологічного діагностування та узагальнення результатів психологічного обстеження кандидатів на керівні посади органів та підрозділів внутрішніх справ України.

На той час залишалась проблема з браком кваліфікованих кадрів. У середньому на кожного психолога-фахівця припадало близько тисячі працівників.

Лише 12 % психологів мали можливість працювати на автоматизованих робочих місцях, що робило проблематичним впровадження сучасних технологій психологічного забезпечення і в тому числі застосування комп'ютеризованих поліграфів («детекторів брехні»). Матеріально-технічна база служби залишалась ще слабкою.

У 1999 р. було створено чітку систему психологічного відбору абітурієнтів до вищих навчальних закладів МВС України.

Відбір кандидатів на навчання проводився в два етапи. Перший етап, згідно з вимогами наказу МВС Про затвердження Інструкції про відбір кандидатів на службу в органи внутрішніх справ України від 31 січня 1996 р. № 60 та розпорядження МВС від 28 лютого 1998 р. № 37, забезпечували психологи ГУМВС України в Криму, м. Києві, УМВС України в областях, м. Севастополі та на транспорті [57].

Відбір проводився за психодіагностичними методиками, розробленими лабораторією № 3 Інституту проблем боротьби зі злочинністю НАВСУ (версія

№ 2). У ході проведення відбору за допомогою психодіагностичних методик визначався рівень інтелектуально-мотиваційної готовності кандидатів на навчання у вищих навчальних закладах МВС України.

Надавалася індивідуальна психологічна допомога працівникам, курсантам та слухачам і членам їх сімей. Допомога надавалася шляхом проведення індивідуальних бесід, тренінгу навичок самовладання та саморегуляції, методик психологічного розвантаження тощо.

Основними підставами надання допомоги були: конфліктність і труднощі у взаєминах з членами сім'ї; конфліктність і труднощі у взаєминах з колегами та громадянами; нервово-психічна перевтома і неврівноваженість, що спричинена умовами службової діяльності та побуту; систематичне порушення дисципліни працівником; отримання психотравми і необхідність нейтралізації негативних психологічних впливів, зняття стресових станів; низький соціальний статус працівника в колективі.

Психологи залучалися до розслідувань за фактами застосування зброї, загибелі та травматизму працівників тощо. Крім того, психологи брали участь у службових перевірках, розглядали скарги різного змісту, приймали участь у проведенні оперативно-розшукових заходів та слідчих діях, складали психологічні портрети підозрюваних у скоєнні злочину та злочинців. Поряд з цим у багатьох випадках продовжувалася практика використання посад психологів в якості своєрідного кадрового резерву, допоміжної структури для вирішення інших завдань, психологи часто були завантажені не фаховими обов'язками, особливо участю в охороні громадського порядку.

Потрібно було завершити розробку кваліфікаційних вимог (професіограм) основних спеціальностей працівників органів внутрішніх справ. Підготувати нормативну базу застосування в діяльності служби психологічного забезпечення новітніх перспективних технологій і технічних засобів, в тому числі – методів експрес діагностики, комп'ютерних поліграфів, під

час поглибленого психологічного вивчення персоналу органів внутрішніх справ, відбору кандидатів на службу та навчання в системі МВС України.

З метою подальшого розгортання служби психологічного забезпечення, пошуку нових шляхів підвищення ефективності її роботи в 2000 р. у Головному управлінні МВС України в м. Києві створено Центр практичної психології, на базі якого саме й проводився експеримент по впровадженню в діяльність органів внутрішніх справ новітніх психологічних технологій.

На базі Центру проводилося вивчення можливості застосування апаратних пристроїв психофізіологічного виміру стресу людини у діяльності психологів по роботі з особовим складом та при розкритті злочинів.

Протягом 2001 року було розпочато введення і комплектування посад офіцерів-психологів в частинах і з'єднаннях, територіальних командуваннях внутрішніх військ МВС України.

Загалом ситуація свідчила про позитивну динаміку в комплектуванні служби психологічного забезпечення, показники кількості заміщених посад і чисельність фахівців, які працювали на цих посадах, сягнули найвищого рівня з моменту створення служби.

З метою підвищення фахового рівня діючих психологів на базі Київського інституту внутрішніх справ було проведено підвищення кваліфікації психологів підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю, Державної автомобільної інспекції, Державної служби охорони, міськрайлінорганів внутрішніх справ.

З метою створення якісної нормативно-методичної бази діяльності служби відділом психологічного забезпечення УВСР та ПЗ ГУРОС спільно з фахівцями НАВСУ було підготовлено методичний посібник «Діяльність практичного психолога органів внутрішніх справ».

Одним із найважливіших напрямів роботи психологів залишалась профілактика суїцидальних проявів серед працівників органів внутрішніх справ. Працівниками відділу спільно з фахівцями УОЗ МВС та інспекції з особового складу постійно в ході проведення службових розслідувань вивчали

причини випадків самогубств в органах внутрішніх справ та проводили роботу з питань профілактики.

Міністерством внутрішніх справ у 2002 році з метою суттєвого покращання і підвищення ефективності роботи з персоналом органів внутрішніх справ, спрямованого на підвищення професіоналізації працівників, досягнення більш вагомих результатів у справі боротьби зі злочинністю, захисті конституційних прав і свобод громадян було здійснено реорганізацію відомчої служби психологічного забезпечення.

Для поліпшення результативності роботи, наближення її до світових стандартів, покращення керованості служби наказом МВС України «Про заходи щодо реорганізації служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України» від 5 квітня 2002 р. № 336 [165] було створено Центри (групи) практичної психології при ГУМВС, УМВС, УМВСТ.

З метою підвищення ефективності роботи з персоналом, зниження впливу негативних наслідків діяльності в повсякденних та екстремальних умовах, збереження людського потенціалу вперше серед правоохоронних органів та військових формувань України наказом МВС України від 5 квітня 2002 р. № 334 затверджено Концепцію психопрофілактичної роботи в органах внутрішніх справ та Програму її реалізації до 2005 р., які передусім передбачали вдосконалення системи психологічного забезпечення та підвищення надійності особового складу органів внутрішніх справ за такими напрямками [75]:

- удосконалення роботи з кадрами в системі МВС України шляхом здійснення комплексу заходів із професійно-психологічного відбору та підготовки психологічно стійких, інтелектуально розвинених професіоналів; зниження плинності кадрів, захворюваності, загибелі, поранень, порушень дисципліни та законності, випадків скоєння нашими працівниками злочинів та надзвичайних подій;

- удосконалення психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності шляхом реалізації комплексу заходів із психологічного супроводження розслідувань та розкриття злочинів; застосування психологічних знань і технологій у вирішенні завдань боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки;
- удосконалення організації роботи щодо підвищення престижу працівника ОВС та авторитету міліції України серед громадян шляхом забезпечення прозорості роботи органів внутрішніх справ, вивчення громадської думки щодо діяльності міліції в цілому та в окремих регіонах, додержання працівниками міліції вимог Присяги, Етичного кодексу [75].

Помітною подією стала поява у 2002 р. навчального посібника «Психологічне супроводження оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України», підготовленого працівниками УМВС України в Харківській області (О. Кравченко, А. Тимченко, В. Христенко) [87].

З 2003 р. авторським колективом кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ започаткована серія навчально-методичних посібників «Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції» (2002–2003 рр.). Всього таких посібників було опубліковано дев'ять. Також були підготовлені підручник «Юридична психологія» (1999 р.), навчальні посібники «Психологія довірчих відносин» (1997 р.), «Забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків» (1999 р.) [50], «Адаптація випускників вищих навчальних закладів МВС України до службової діяльності» (2001 р.) [2], «Конфліктологія» (2003 р.).

З метою покращання відносин у сфері правоохоронної діяльності й підвищення авторитету міліції, формування у працівників толерантного ставлення до представників різних верств населення, у 2002 р. було розпочато запровадження тренінгових технологій у практику психологічного супроводження оперативно-службової діяльності. На базі НАВСУ і Київського

інституту внутрішніх справ (КІВС) за сприяння Британської Ради та за участю британських викладачів організовано проведення тренінгів-семінарів «Робота поліції з маргінальними групами населення».

З використанням досвіду поліції Німеччини в УМВС України в Донецькій області та Донецькому інституті внутрішніх справ було запроваджено проведення тренінгових занять, спрямованих на підвищення психологічної готовності особового складу до впевнених дій в складних, екстремальних ситуаціях (тренінг «Комунікація-Стрес-Безпека»). В 2002 році на базі Донецького інституту внутрішніх справ проведено підготовку першої групи психологів щодо методики проведення тренінгу КСБ.

Працівниками Центру практичної психології ДРП МВС України взято участь в нараді з питань започаткування роботи щодо розробки Класифікатора професій та посад силових структур з грифом «00» на базі Міністерства праці та соціальної політики України. Підготовлено розпорядження МВС України «Про підготовку матеріалів для класифікатора професій та посад силових структур України» від 6 лютого 2002 р. № 61 [181]. На виконання вимог розпорядження узагальнено пропозиції, надані структурними підрозділами Центрального апарату, навчальних закладів, служб, органів та підрозділів з місць.

Затверджено Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС України.

Підготовлено і надано на розгляд керівництва МВС проект Настанови з психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України.

У 2003 році було підготовлено проект методичного посібника «Професіографічна характеристика основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України» (кваліфікаційні характеристики професій, професіограми основних спеціальностей в органах внутрішніх справ) [184].

Центри практичної психології намагалися внести реальний вклад у розкриття тяжких злочинів, але необхідно відзначити нестачу досвіду психологів у роботі за цим напрямом. Одним з можливих шляхів покращення цієї роботи могла стати організація навчально-методичних семінарів для працівників відділень психологічного супроводження оперативно-службової діяльності за участі науковців відомчих навчальних закладів та іноземних фахівців відповідного профілю.

Впродовж 2003 року провідну роль у роботі служби психологічного забезпечення відігравав Центр практичної психології ДРП МВС України. Працівники Центру виконували не тільки координуючі функції, але і були відповідальними виконавцями ряду доручень керівництва МВС. Зокрема, психологи ЦПП ДРП МВС України займалися:

- Організаційно-методичною діяльністю. Важливим на нашу думку в даному напрямку є розробка моделі особистості керівника органу (підрозділу) внутрішніх справ (вказівка МВС України від 31 березня 2003 р. № 3432/Ан), яка отримала схвалення керівництва галузових служб МВС України. Також, неможна не звернути увагу на підписання наказу МВС України «Про організацію служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України та навчально-виховного процесу у відомчих навчальних закладах» від 24 листопада 2003 р. № 1460 [167], яким вперше затверджено єдиний пакет нормативно-методичних документів, які регламентують діяльність працівників служби.

- Проведення перспективних досліджень і їх впровадження в практичну діяльність. В 2003 році було здійснено підготовку матеріалів для спільного класифікатора професій посад осіб, які мають військові (спеціальні) звання. З цією метою підготовлено розпорядження МВС України від 23 жовтня 2003 р. № 606, розроблено методику професіографічного опису спеціальностей працівників органів та підрозділів внутрішніх справ.

На виконання рішення колегії МВС України № 14км/2 від 26 листопада 2002 р. проведено експериментальне впровадження методичних рекомендацій щодо виявлення у працівників органів внутрішніх справ професійної деформації за рівнями (початковим, середнім, глибинним) та методики виявлення професійної деформації працівників органів внутрішніх справ в ГУМВС, УМВС, УМВСТ (вказівка МВС від 31 березня 2003 р. № 3425/Ан). Результати впровадження узагальнені фахівцями ЦПП ДРП МВС України і направлені до КІВС. Підготовка вдосконаленого варіанту методики і програми профілактики професійної деформації була покладена на відомого фахівця в цій галузі – В. С. Медведєва.

Можна констатувати, що у період 1998–2003 рр. психологічна служба інтенсивно й успішно розвивалася, досягла значних успіхів і користувалася підтримкою вищого керівництва МВС України.

На нашу думку, важливою віхою розвитку психологічної служби в ОВС України стало затвердження наказу МВС України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 28 липня 2004 р. № 842 [172]. В подальшому цей наказ стане основним нормативним документом психологів ОВС.

Цим нормативно-правовим актом затверджувались:

- Примірні структура Центру практичної психології при ГУМВС, УМВС;
- Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України;
- Положення про Центр практичної психології при головних управліннях МВС України в Автономній Республіці Крим, місті Києві та Київській області, управліннях МВС України в областях, місті Севастополі та на транспорті;
- Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у навчальних закладах МВС України [134];
- Положення про групу посиленої психологічної уваги в органах внутрішніх справ України та навчальних закладах МВС України;

- Положення про психотренінговий комплекс в ОВС України;
- Зразок карти психологічного супроводження працівника органів внутрішніх справ України;
- Кваліфікаційні вимоги до працівників служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України [70];
- Етичний кодекс психолога служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України;
- Табелі належності матеріального забезпечення, засобів зв'язку, обчислювальної та організаційної техніки, допоміжних технічних засобів центрів практичної психології при головних управліннях МВС України в Автономній Республіці Крим, місті Києві та Київській області, управліннях МВС України в областях, місті Севастополі та на транспорті та служби психологічного забезпечення Державної служби охорони, Головного Управління внутрішніх військ МВС України;
- Інструкція про порядок поглибленого психологічного обстеження кандидатів на керівні посади органів внутрішніх справ України [59];
- Інструкція з порядку організації та здійснення психологічної експрес-діагностики працівників органів внутрішніх справ України;
- Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України;
- Інструкція з порядку обліку і звітності служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України [56].

Наведений перелік свідчить про те, що була здійсненна ґрунтовна і в цілому ефективна спроба нормативно-методологічного забезпечення діяльності психологічної служби за всіма основними напрямками.

Вищезазначеним наказом Київський юридичний інститут МВС України було визначено базовим вищим навчальним закладом МВС України з підготовки

психологів органів і підрозділів внутрішніх справ України та спеціалістів поліграфологів у галузі роботи з персоналом.

Згідно із вищезгаданим наказом ЦПП органів внутрішніх справ покладалися такі завдання, як: надання допомоги керівникам ОВС України з питань зміцнення дисципліни й законності в ОВС, створення ефективної системи забезпечення психологічної та психофізіологічної надійності персоналу; проведення поглибленого психологічного вивчення кандидатів на керівні посади органів і підрозділів внутрішніх справ, професійна орієнтація та професійно-психологічний відбір кандидатів на службу в органах внутрішніх справ України, кандидатів на навчання в навчальних закладах МВС України та кандидатів до участі в миротворчих місіях ООН; використання комп'ютерних поліграфічних технологій у роботі з персоналом; упровадження тренінгових технологій формування в працівників ОВС України; організація та методичне забезпечення діяльності психологів в органах та підрозділах внутрішніх справ; вивчення соціально-психологічного клімату в колективах та надання допомоги керівникам; проведення психопрофілактичної роботи; проведення організаційних і методичних заходів щодо посилення впливу психологічного забезпечення на досягнення позитивних результатів оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ; удосконалення організації роботи щодо підвищення престижу професії працівника міліції серед населення; психологічний аналіз причин та умов психологічного і фізичного травматизму, загибелі працівників ОВС України; упровадження новітніх психологічних технологій [175].

Цим наказом були затверджені кваліфікаційні вимоги до працівників служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС України. За цими вимогами на відповідну посаду можуть бути призначені:

Головним психологом: особа, що має вищу психологічну освіту і стаж роботи на посаді старшого психолога органів внутрішніх справ України не менше 3-х років.

Старшим психологом: особа, що має вищу психологічну освіту і стаж роботи на посаді психолога органів внутрішніх справ України не менше 3-х років.

Психологом: особа, що має вищу психологічну освіту без висунення вимог до стажу роботи [161].

Наказом МВС України «Про заходи з профілактики випадків самогубств серед особового складу органів внутрішніх справ» від 19 липня 2004 р. № 803, керівників підрозділів психологічного забезпечення було орієнтовано на першочергове здійснення заходів, спрямованих на профілактику втрат персоналу [164].

У 2005 р. з метою запобігання загибелі та травматизму особового складу внаслідок самогубств, покращання профілактичної роботи щодо їх попередження, продовжувалась розробка ряду методичних рекомендацій та нормативних документів. Запроваджено проведення занять психопрофілактичного спрямування з особовим складом підрозділів та служб Центрального апарату МВС України.

Упродовж 2005 р. велику увагу було приділено підвищенню фахового рівня психологів органів та підрозділів внутрішніх справ. Зокрема, відповідно до вказівки МВС України від 18 листопада 2005 р. № 1045 спільно з фахівцями кафедри юридичної психології Київського юридичного інституту внутрішніх справ на базі КЮІ проведено підвищення кваліфікації 7 груп працівників служби психологічного забезпечення.

На нашу думку, заслуговує уваги той факт, що у 2005 р. широко розпочало розгортатись вивчення міжнародного досвіду щодо організації роботи з персоналом та психологічного забезпечення правоохоронних органів Республіки Чехія, Республіки Польща, Федеративної Республіки Німеччина, Арабської Республіки Єгипет, зокрема:

- Вивчено досвід Празького поліцейського навчального коледжу МВС Республіки Чехія по використанню сучасних тренінгових технологій і методів у професійному навчанні поліцейських.

- Взято участь у навчальному семінарі «Допомога психолога в роботі кримінальних служб» на базі Міжнародного центру спеціальної підготовки поліції Центру навчання поліції у Легіонові (Республіка Польща).
- Спільно з представниками Донецького юридичного інституту та УМВС України в Донецькій області взято участь у вивченні досвіду застосування тренінгових технологій при підготовці поліцейських на базі Школи підготовки поліції Землі Баварія (ФРН).
- За сприяння Єгипетського фонду співробітництва з країнами СНД разом з представниками ГУВВ, ГУБОЗ, ГУМВС в м. Києві, КНУВС МВС України, а також СБУ, МНС, Держмиткому, Держадміністрації з питань охорони держкордону взято участь в навчальному курсі для працівників правоохоронних органів країн СНД на тему «Управління безпекою у кризових ситуаціях» на базі Єгипетського поліцейського центру досліджень Поліцейської академії ім. Мубарака (м. Каїр, Арабська Республіка Єгипет).

Важливою також є робота служби психологічного забезпечення із сім'ями працівників ОВС, які загинули під час виконання службових обов'язків, яка регламентована та затверджена наказом МВС України «Про організацію роботи із сім'ями працівників органів внутрішніх справ, які загинули під час виконання службових обов'язків» від 14 лютого 2006 р. № 139 [166].

У прийнятій урядом України Концепції державної системи професійної орієнтації населення від 17 вересня 2008 р. № 842 [74] зазначено, що професійна орієнтація населення є науково обґрунтованою системою взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізації здатності до праці особи, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір професії або на зміну виду трудової діяльності.

Головним завданням профорієнтаційної роботи в ОВС є сприяння підвищенню ефективності правоохоронної діяльності через поліпшення якості

кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України у співробітництві з населенням і за його підтримки, що спрямоване на формування у громадян об'єктивного уявлення про службу в ОВС та усвідомленої мотивації до навчання в підрозділах початкової підготовки і вищих навчальних закладах з метою оволодіння певною правоохоронною професією та подальшої служби в системі МВС України [101].

Відповідно до розпорядження МВС України «Про затвердження єдиної системи професійної орієнтації населення до служби в органах та підрозділах внутрішніх справ України» від 19 липня 2007 р. № 709 [178] система профорієнтації в ОВС є складовою частиною державної системи профорієнтації, яка впливає на ефективність правоохоронної діяльності та стан ринку праці у державі. Система профорієнтації в ОВС базується на сучасних досягненнях психології, соціальних технологій, використанні можливостей засобів масової інформації.

Щодо організації професійної психологічної підготовки можна зазначити, що вона регламентувалась низкою керівних документів МВС України:

1. Наказ МВС України «Про затвердження Настанови з організації професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України та Положення про організацію післядипломної освіти працівників органів внутрішніх справ України» (нова редакція) від 11 липня 2006 р. № 693 [119].

2. Наказ МВС України «Про затвердження Положення про організацію початкової підготовки (спеціалізації) працівників органів внутрішніх справ України» від 6 грудня 2007 р. № 464 [136].

3. Наказ МВС України «Про затвердження Програми профілактично-виховної роботи серед особового складу органів та підрозділів внутрішніх справ України на 2008–2012 рр.» від 30 травня 2008 р. № 248 [158].

4. Наказ МВС України «Про затвердження Положення з організації професійної підготовки осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України» від 13 квітня 2012 р. № 318 [130].

Одним із важливих напрямів роботи психологів залишається профілактика суїцидальних проявів серед працівників ОВС. Працівниками відділу спільно з фахівцями Управління охорони здоров'я МВС України та інспекції з особового складу під час проведення службових розслідувань вивчаються причини випадків самогубств в ОВС та проводиться відповідна профілактична робота [30].

Так, у наказі МВС України «Про затвердження Програми психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ України на 2008–2012 роки» від 7 квітня 2008 р. № 161 зазначено, що на сучасному етапі розвитку системи ОВС України, за умов підвищення вимог до правоохоронців з боку українського суспільства та впровадження європейських стандартів професійної діяльності, необхідно суттєво вдосконалити роботу із запобігання тимчасовим і незворотним утратам особового складу внаслідок надзвичайних ситуацій [159].

На протязі 2009 року у розвитку психологічної служби органів та підрозділів внутрішніх справ фактично не відбувалося конкретних подій. Продовжувалась робота по укріпленню психологічної служби ОВС в методологічному, фаховому, нормативному, матеріально-технічному напрямках.

В методичних рекомендаціях про порядок надання психологічної допомоги працівникам ОВС в екстремальних і надзвичайних умовах затверджених наказом МВС України від 29 червня 2010 р. № 3445 [112], наводиться «Типова модульна програма професійно-психологічної підготовки особового складу до дій в екстремальних ситуаціях», в якій відображено перелік блок-модулів професійної підготовки (Професійний психологічний відбір. Оцінка і формування професійного самоусвідомлення. Інформаційно-психологічна підготовка. Психофізіологічна підготовка. Формування психологічної готовності до небезпечних умов професійної діяльності. Когнітивно-емоційна підготовка. Комунікативна підготовка.

Самоорганізація часу та контрольний блок), основні завдання навчання та його методичне забезпечення. Підготовлений фахівцями ЦПП Департаменту кадрового забезпечення «Збірник лекцій з професійної психологічної підготовки для використання в системі службової підготовки або підвищення кваліфікації», наказом МВС України від 13 травня 2010 р. № 2454 [52] був направлений для виконання в органи та підрозділи ОВС. Він містить 10 текстів лекцій з актуальних проблем забезпечення оперативно-службової діяльності. Проте, зазначені лекції за змістом є доволі академічними, не мають прикінцевого практичного спрямування.

Наказом МВС України «Про затвердження Порядку відбору кандидатів на навчання до вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України» від 1 грудня 2010 р. № 590 [143] був затверджений порядок відбору кандидатів на навчання до вищих навчальних закладів системи МВС України. Згідно цього наказу до особової справи кандидата на денну форму навчання долучаються довідка і характеристика за результатами поглибленого психологічного вивчення (психофізіологічного обстеження) кандидата на навчання (для кандидатів з числа цивільних осіб).

Великого попиту набуває складання і використання психологічних портретів різних категорій осіб в оперативно-службовій діяльності.

У якості висновку можна зазначити таке.

Характерною ознакою першого етапу розвитку та становлення психологічної служби ОВС в Україні вже як в суверенній державі було використання надбаного за часів Радянського Союзу. Причиною цього була відсутність єдиного бачення на систему психологічного забезпечення ОВС України. У цей же період були створені психологічні факультети для підготовки професійних психологів для підрозділів внутрішніх справ та установ виконання покарань. Була також підготовлена і видана значна кількість підручників та фундаментальних наукових праць з юридичної психології.

Умовно можна вважати 1997 рік початком другого етапу становлення психологічної служби ОВС в незалежній Україні. Характерним для цього етапу є те, що психологія в ОВС України отримала новий поштовх для свого розвитку, почалося поступове розгортання потенціалу психологічної служби органів та підрозділів внутрішніх справ. Основою для такого розгортання виступило рішення колегії МВС України «Про затвердження Концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України» від 3 лютого 1997 р. № 2 КМ/2. Цей нормативний документ чітко визначав загальні напрями, завдання та функціональні обов'язки психологів органів та підрозділів внутрішніх справ [76].

Важливим у розвитку психологічної служби ОВС став 2004 рік. МВС України було видано наказ «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 27 серпня 2004 р. № 842. Даний документ відкрив нові можливості для розвитку практичної психології в ОВС. Було систематизовано основні нормативні положення та чітко окреслено особливості всіх напрямів діяльності психологічної служби ОВС України.

З кожним роком збільшувалась чисельність психологічної служби ОВС України. З'являлись нові напрямки використання психології в діяльності ОВС. Було розроблено та затверджено ряд методичних рекомендацій та інструкцій. Методична база була ще недостатньою, однак було помітно, що психологічна служба ОВС України хоч і повільно, але рухалась в правильному напрямку. Лишалася актуальною проблема фінансування психологічної служби ОВС України та її матеріальне забезпечення.

Таким чином, за часів незалежності України практична психологія в органах внутрішніх справ пройшла значний шлях, який мав свої позитивні та негативні сторони.

Висновки до розділу 2

Проаналізовано складний шлях розвитку практичної психології загалом та психологічної служби ОВС України зокрема за часів СРСР, який здійснювався в контексті становлення та розвитку радянської юридичної психології.

Визначено, що становлення та розвиток практичної психології в СРСР відбувалися при постійній зміні своїх напрямів та орієнтацій, що було спричинено підвищеною залежністю від політичної ситуації в державі. Визначено дві спроби створення психологічної служби в ОВС, але обидві залишилися незавершеними і не досягли своєї мети, проте заклали певне підґрунтя для створення психологічної служби в ОВС у незалежній Україні.

Характерною рисою для періоду становлення психологічної служби за часів СРСР був перехід від інтуїтивних, життєвих спостережень до власне наукових, зокрема, експериментальних досліджень, використання окремих зарубіжних досягнень у галузі психотехніки і психодіагностики, значна зацікавленість проблемами юридичної психології не тільки юристами, а й психологами.

У 30-х роках загальна політична ситуація в СРСР призвела до того, що юриспруденція була серйозно деформована, а низка галузей психології були просто репресовані. У результаті цих подій юридична психологія та її практично-прикладна гілка фактично майже на тридцять років зупинилася у своєму розвитку.

І тільки в середині 60-х рр. (період «десталінізації») розпочався новий етап розвитку практичної психології в правоохоронній діяльності. Це, зокрема, було зумовлено підвищеним громадським інтересом до психології. У цей період юридична психологія отримала свою офіційну назву та остаточно сформувалася як галузь психології. Після відродження (а фактично другого народження) юридичної психології було значно розширено діапазон досліджень практично за всіма її найважливішими напрямками – теоретико-методологічні проблеми юридичної психології; психологія управління та правоохоронних органів; правова

та превентивна психологія; кримінальна психологія; психологія в слідчій та оперативно-розшуковій діяльності; судова психологія та проблеми вдосконалення судово-психологічної експертизи; виправно-трудова (пенітенціарна) психологія; психологічне забезпечення юридичної діяльності.

Здобуття незалежності Україною стало переломним моментом для розвитку психології в ОВС України. Розпад СРСР до певної міри перешкодив функціонуванню психологічної служби ОВС України як складової загальновідомчої служби. У перші роки (1991–1997 рр.) відбувалося використання надбань часів Радянського Союзу, передусім тих, які представлені в рішенні VII з'їзду психологів в СРСР (1989 р.) щодо нормативно-правового й методичного забезпечення діяльності психологічної служби в правоохоронних органах та в наказі МВС СРСР «Про поетапне створення служби психофізіологічного та соціально-психологічного забезпечення роботи з кадрами ОВС» від 15 серпня 1989 р. У цей період провідні вітчизняні фахівці (М. В. Костицький, В. С. Медведєв, О. П. Сєверов, В. М. Синьов та ін.) активно формували загальне бачення системи психологічного забезпечення ОВС України.

Рішення колегії МВС України «Про затвердження Концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України» від 3 лютого 1997 р. № 2 КМ/2 стало нормативно-правовою підставою для переорієнтації діяльності психологічної служби у таких основних напрямках: професійний психологічний відбір; психологічне супроводження проходження служби; професійно-психологічна підготовка; психологічне супроводження оперативно-службової діяльності.

Ще одним важливим нормативним документом для психологічної служби ОВС України став наказ МВС України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 27 серпня 2004 р. № 842. Він створив нові можливості для розвитку й удосконалення практичної психології в ОВС України.

Було врегульовано нормативно-методологічне забезпечення та чітко окреслено особливості всіх напрямів діяльності психологів в ОВС України.

Основними напрямками такого вдосконалення слід вважати розробку нормативної бази, яка визначала функціонування самої служби, поліпшення організаційно-методичних засад діяльності практичних психологів ОВС та забезпечення їх власної професійної захищеності. Це дало змогу підвищити ефективність дій психологів під час їх безпосередньої участі в забезпеченні належного рівня безпеки працівників у штатних і екстремальних ситуаціях, розробити рекомендації щодо підвищення якості добору, психологічної підготовки кадрів, розвитку в особового складу вмінь та навичок використання професійно-психологічних та тактико-психологічних форм і методів у професійній діяльності.

До компетенції психологічної служби належали питання супроводу керівників у прийнятті управлінських рішень, надання професійної допомоги у важких ситуаціях службової й особистої взаємодії, розробки стратегій професійного розвитку, формування сприятливого клімату в підрозділах тощо.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ТА ЗАСОБИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ

3.1. Сучасний стан та особливості функціонування психологічної служби МВС України

Сучасний стан функціонування психологічної служби МВС України хронологічно визначається в нашій роботі періодом з 2015 р. по теперішній час.

З введенням у дію постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 28 жовтня 2015 р. № 878 [156] до складу МВС України увійшли: Національна поліція України, Національна гвардія України; в організаційному підпорядкуванні знаходяться: Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державна прикордонна служба, Державна міграційна служба України. Три останні відомства мають окреме фінансування, матеріально-технічне забезпечення, організовують та здійснюють свою діяльність фактично автономно. Їх психологічні служби у порівняльно-історичному ракурсі розглянуті у підрозділі 1.2; аналіз діяльності цих психологічних служб на сучасному етапі не входить до завдання нашого дослідження.

Служба психологічного забезпечення МВС України є складовою практичної психології, завдання якої сприяти успішній професійній діяльності працівників Національної поліції та військовослужбовців Національної гвардії.

За даними сучасних наукових досліджень, заходи психологічного забезпечення впливають на підвищення продуктивності праці (залежно від галузі на 10–30 %), скорочення плинності кадрів (на 20–25 %), зниження травматизму та безповоротних втрат (на 30–45 %), продовження активного періоду

працездатності (на 8–10 %), а також сприяють зниженню відрахувань курсантів з вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання (у 3–4 рази) [40].

Система психологічного забезпечення МВС України визначається як єдиний комплекс управлінських, організаційних, методичних, просвітницьких, психопрофілактичних, практичних психологічних заходів, спрямованих на вдосконалення роботи з кадрами, формування психологічної надійності, готовності працівників поліції до якісного виконання ними службових завдань у різних умовах діяльності, з метою збереження психологічного благополуччя працівників поліції, зниження ризиконебезпечних чинників професійної діяльності на їх життя та здоров'я.

Метою психологічної служби МВС України є підвищення ефективності оперативно-службової та службово-бойової діяльності особового складу.— це досягнення суспільно прийнятного результату з оптимальними витратами. З цієї точки зору ефективність діяльності психологічної служби, тобто такі показники, як низькі розкриття злочинів та рівень їх профілактики, а також показники порушення законності, дисципліни, правові проступки та злочини, плинність кадрів, захворюваність, травматизм, загибель та валідність співробітників є критеріями ефективності діяльності психологічної служби.

Незважаючи на зниження темпів розвитку психологічної служби МВС України, останнім часом був прийнятий ряд відомчих документів, які розширюють повноваження та сприяють подальшому розвитку психологічної служби правоохоронних органів України. Так, можна зазначити, що наказом МВС України від 7 лютого 2012 р. № 112 була затверджена Програма психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ на 2013–2017 рр., якою передбачається проведення організаційних, наукових, практичних і лікувально-профілактичних заходів щодо вдосконалення психологічного супроводу та професійної психологічної підготовки особового складу [160]. Варто також зазначити, що наказом МВС України від 8 липня 2013 р. № 652 Про внесення змін до додатків до наказу МВС

України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 28 липня 2004 р. № 842 були визначені питання щодо проведення з працівниками, які вперше призначаються на керівні (командні) посади, інструктивно-методичних занять щодо цілей, форм і методів здійснення психопрофілактичної роботи в системі МВС та організації та планування зазначеного напрямку діяльності у підпорядкованих колективах. Були сформульовані завдання щодо організації проведення занять з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ з питань прихильності до здорового способу життя, попередження травматизму, проявів девіантної поведінки, соціально-психологічної дезадаптації, суїцидальних проявів, інших надзвичайних подій серед працівників та профілактики ВІЛ-інфекції/СНІДу [161].

Наказом МВС України «Про затвердження Порядку відбору кандидатів на навчання до вищих навчальних закладів МВС України» від 15 січня 2015 р. № 29, згідно з яким кандидати повинні пройти співбесіду щодо визначення рівня готовності до навчання та проходження служби в органах внутрішніх справ (професійного психологічного відбору), результати якої долучаються до особової справи кандидата на навчання до вищих навчальних закладів МВС України зі специфічними умовами навчання, результати співбесіди (професійного психологічного відбору) впливають на конкурсний відбір осіб, які вступають на навчання [144].

Відповідно до статей 51–55 Закону України «Про Національну поліцію», з метою забезпечення прозорого добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських на підставі об'єктивного оцінювання професійного рівня та особистих якостей кожного поліцейського [152], відповідності їх посаді, визначення перспективи службового використання в органах поліції був затверджений наказ МВС України від 25 грудня 2015 р. № 1631 «Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських». В наказі зазначається, що при проведенні конкурсу кандидати на службу повинні пройти психологічний

тест на визначення особистісних характеристик. Тестування особистісних характеристик (психологічний тест) проводиться з метою виявлення рис, типів характеру, стилю поведінки кандидата, визначення його емоційного стану, придатності кандидата до служби в умовах підвищеного психологічного навантаження. Результати тестування особистісних характеристик кандидата (психологічний тест) не впливають на його рейтинг та мають рекомендаційний характер і враховуються поліцейською комісією при прийнятті рішення за результатами всіх етапів конкурсу [168].

У наказі МВС України «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» від 26 січня 2016 р. № 50 зазначено, що службова підготовка поліцейських спрямована на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь та навичок працівника поліції з урахуванням специфіки та профілю його службової діяльності та формування морально-психологічної стійкості до виконання службових завдань в особливих умовах [129].

Метою реформування МВС України, створення нового центрального органу виконавчої влади України – Національної поліції України є формування принципово нового правоохоронного інституту, який надійно захищатиме життя, здоров'я, права і свободи наших громадян. Дієздатність Національної поліції України повинна залежати від ефективності управління та від професіоналізму кадрового складу.

Саме на формування високопрофесійного кадрового складу, на вдосконалення кадрового забезпечення діяльності правоохоронних органів і мають бути націлені зусилля щодо вдосконалення кадрової політики МВС України, професійної підготовки особового складу, посилення та розвитку психологічної служби системи МВС України, яка має на меті сприяти успішній професійній діяльності працівників поліції та військовослужбовців Національної гвардії України.

Враховуючи, що правоохоронні органи у сучасній Україні повинні бути насамперед сервісними службами, що допомагають суспільству влаштувати безпечний та законний добробут у власній країні, керівництвом МВС розроблено Стратегію розвитку правоохоронних органів, яка передбачає формування МВС України як інституту європейського зразка та формування поліції як основного виконавця щодо забезпечення безпеки населення.

МВС України має систему корпоративної етики та протидії професійній деформації, надаючи обов'язкову та регулярну психологічну допомогу персоналу з метою запобігання негативних явищ, а також безконфліктної реалізації особистих, корпоративних та державних інтересів. В якості основних етичних засад правоохоронної діяльності виступають повага до особистості іншої людини; доброзичливість; ефективність і професіоналізм; дотримання принципів законності і верховенства права; відповідальність; турбота про оточуючих; чесність по відношенню до себе та інших; самовіддане служіння суспільству [182].

Якісна трансформація правоохоронної системи, підготовка поліцейських, здатних захистити права та інтереси громадян у сучасних умовах, неможливі без активної участі у цьому процесі психологів-професіоналів.

Значно ускладнює ситуацію щодо особового складу поліції та військовослужбовців Національної гвардії України соціально-економічна криза нашого суспільства: зростає плинність кадрів, кількість звільнень за негативними мотивами, руйнується професійне ядро; на службу в Національну поліцію України залучається молоде покоління, яке досить часто не підготовлене до значних морально-психічних навантажень. Загострюється питання захисту особистого життя та здоров'я працівників поліції та військовослужбовців Національної гвардії України, викликають серйозне занепокоєння випадки загибелі при виконанні службових обов'язків, поранення, наявність стресових ситуацій, посттравматичні стани учасників АТО, що потребують втручання з боку кваліфікованих фахівців. Все це у своїй

сукупності актуалізує проблему розвитку служби психологічного забезпечення системи МВС України [100].

Від якості організації цієї діяльності значною мірою залежить вирішення соціальних проблем працівників поліції та військовослужбовців Національної гвардії України, їх самопочуття, соціальна захищеність, що у свою чергу впливає на виконання ними головних завдань, які покладені на правоохоронні органи – охорона правопорядку та боротьба зі злочинністю.

Психолог служби психологічного забезпечення системи МВС України має втілювати новітні досягнення психологічної науки не тільки у роботу з персоналом, а й у вирішення повсякденних завдань із поліпшення охорони правопорядку, посилення протидії злочинності, забезпечення профілактичних заходів щодо деструктивних психологічних явищ, зокрема, професійної деформації [226].

Для вирішення низки проблем та зміцнення правопорядку, посилення кадрового потенціалу останнім часом до роботи правоохоронних органів активно залучаються новітні досягнення психологічної науки.

Так, для участі в конкурсі на заміщення вакантних посад кандидати до патрульної поліції мають пройти тести, серед яких і психологічний. Комплекс відбіркових завдань було розроблено за допомогою західних фахівців проекту ICITAP і містить сучасні методики тестувань і тренінгів. International Criminal Investigative Training Assistance Program (ICITAP) – міжнародна програма, яка залучалась до у реформування структур поліції в різних країнах світу – Боснія і Герцеговина, Індонезія, Філіппіни та Україна. Вони працюють в Україні вже майже 15 років. ICITAP – це структура Department of Justice (DOJ).

Бажаючи стати патрульним поліцейським потрібно було пройти тест MMPI–2 багатофакторний опитувальник особистості, адаптований в Україні. Цю методику використовують за кордоном для відбору в структури, робота в яких пов'язана з високим ступенем відповідальності. В Україні психологічний інструментарій у такому варіанті для відбору до державної структури

використовувався вперше. У тесті більше п'ятисот питань і двісті шкал, за якими можна прогнозувати комунікабельність, впевненість в собі, рішучість, відповідальність, мотивацію, лідерські якості, тривожність, стресостійкість, схильність до суїциду, антисоціальні нахили та інші. На проходження тесту кандидатам давалося півтори години. Результати тесту показували, на які моменти потрібно звернути увагу в кожному конкретному випадку [197; 231, Р. 105–135; 234].

У квітні 2017 р. Консультативна місія Європейського Союзу та поліція Чехії на базі Національної академії внутрішніх справ підготували 120 перемовників серед українських поліцейських з учасниками масових зібрань, а також першу групу тренерів для антиконфліктних груп в Національній поліції. Метод «поліції діалогу» визнаний ефективним в країнах Європейського Союзу. Він базується на принципі уникнення насильства під час масових заходів [26].

Тренінги склалися з двох етапів. Перший – навчання на рівні регіонів, коли учасники тренінгів дізнавалися, що таке конфліктні групи, які методи вони використовують у своїй роботі. Наступний етап пройшов у Києві, куди відбиралися кандидати по декілька осіб із області. Тут кандидатів навчали бути тренерами тих, хто в подальшому буде здійснювати таку роботу на місцях та навчатимуть своїх колег.

За шість тренінгів, які тривали упродовж кількох місяців, курси перемовників пройшли 120 українських поліцейських, з них 23 поліцейських є тренерами, які далі вже будуть займатися підготовкою фахівців «діалогової» поліції. Згідно з іноземним досвідом, використання можливостей «поліції діалогу» суттєво знижує рівень агресії учасників масових заходів. Участь перемовників у масових заходах дозволить спростити роботу патрульних поліцейських і поліції особливого призначення [26].

Підвищення уваги до психолого-педагогічних аспектів професійної підготовки працівників поліції в останні роки можна пояснити змінами в концепції правоохоронної діяльності та зміщенням її акцентів на функцію

соціального обслуговування населення. Виникла необхідність озброєння працівників глибокими психологічними знаннями, що стосуються взаємодії з населенням і вирішення конфліктів, методами надання оперативної психологічної допомоги при втручанні в сімейно-побутові конфлікти, способами збереження індивідуальної витримки працівників поліції і протидії стресам та ін. [26].

У 2014 р. було відновлено НГУ на базі внутрішніх військ при МВС України, в межах якої функціонує психологічна служба.

Психологічне забезпечення діяльності НГУ проводиться психологами територіальних управлінь, вищих навчальних закладів, військових частин, зокрема:

- за штатом: 141 посада психологів, із них 11 поєднані із функціями офіцерів по роботі з особовим складом (очолюють психологічний напрям роботи в Головному управлінні Національної гвардії України та на факультеті НГУ, ОЗСП – 4, в/ч 1241 м. Чернівці);
- укомплектованість: 80 % (28 вакансій), із них 25 посад офіцерами без фахової психологічної освіти;
- навчаються на факультеті Національної гвардії за напрямом «психологія» – 42 курсанти, із них випустилися 26.03.2016 р. – 17 офіцерів.

За ініціативи командування НГУ та групи народних депутатів України Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо супроводження військовослужбовців при продовженні лікування у санаторно-курортних закладах» від 12 квітня 2016 р. № 1079-VIII. Законом встановлюється, що військовослужбовці, учасники бойових дій та прирівняні до них особи, особи, звільнені з військової служби, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції чи виконували службово-бойові завдання в екстремальних (бойових) умовах, в обов'язковому порядку повинні пройти безоплатну психологічну, медико-психологічну реабілітацію у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду до цих центрів і назад [148].

Фахівці-психологи прийняли участь у відпрацюванні методичних рекомендацій МВС України щодо медико-психологічної реабілітації, психологічного супроводження та адаптації постраждалих учасників АТО. Вперше серед військових та правоохоронних підрозділів України впроваджено стандарт підрозділів НАТО – програму «Декомпресія (закінчення виконання службово-бойових завдань)», яка передбачає проведення протягом 72 годин (психологами, медичними працівниками та фізінструкторами) комплексу заходів з військовослужбовцями на етапі виходу їх із зони екстремальних (бойових) умов.

Збільшено кількість суб'єктів психологічної роботи, укладено меморандуми про співпрацю із громадськими організаціями «Жіноча сила України», «Ліга офіцерів», «Українська асоціація подолання наслідків посттравматичних подій» за напрямками: психологічна підтримка членів сімей загиблих військовослужбовців; психологічна реабілітація учасників АТО; психологічна підтримка дружин та матерів військовослужбовців-учасників АТО [224, с. 170–173].

Протягом 2014–2016 рр. психологічною службою НГУ проведено понад 30 тренінгів, навчань, семінарів, зборів щодо підвищення професійної підготовки військових психологів Національної гвардії України із залученням вітчизняних та іноземних експертів (із Ізраїлю, Данії, Франції, Хорватії, Латвії, Литви, Естонії, США, Польщі). На базі Національної академії Національної гвардії України з офіцерами-психологами НГУ проведено серію курсів післядипломної освіти. З метою підвищення психологічної готовності особового складу до виконання службово-бойових завдань в екстремальних (бойових) умовах служби внесені зміни до Програми бойової та спеціальної підготовки особового складу НГУ на 2016 та подальші роки, включено окрему навчальну дисципліну «професійно-психологічна підготовка».

У 2016 році було затверджено наказом МВС України від 8 грудня 2016 р. № 1285 Положення про психологічне забезпечення в НГУ, яке досить посилило позиції служби. Варто звернути увагу, на чітко сформульовану організаційну структуру та основні завдання психологічної служби НГУ:

1. До підрозділів психологічної служби НГУ належать:
відділ психологічного забезпечення Головного управління НГУ;
відділення (групи) психологічного забезпечення, психологи військових частин НГУ;

науково-дослідна лабораторія психологічного супроводження службово-бойової діяльності НГУ науково-дослідного центру Національної академії Національної гвардії України [128].

2. Керівництво відділом психологічного забезпечення Головного управління НГУ здійснює начальник, який підпорядковується заступникові командувача НГУ (по роботі з особовим складом). Відділення (групу) психологічного забезпечення, психологічну службу військової частини НГУ очолює начальник, який підпорядковується заступникові командира (начальника) військової частини по роботі з особовим складом, а з питань психологічного забезпечення – начальникові відділу психологічного забезпечення Головного управління НГУ [128].

3. Керівництво підрозділом психологічної служби, що здійснює начальник відділу (відділення, групи), полягає в:

організації та забезпеченні діяльності підрозділу психологічної служби, виконанні ним законодавства;

інформаційному та науково-методичному забезпеченні заходів психологічного забезпечення службово-бойової діяльності;

вивченні, узагальненні та поширенні передового досвіду з питань психологічного забезпечення службово-бойової діяльності та своєчасному вжитті відповідних заходів;

підборі, професійній підготовці, атестації психологів [128].

4. Штатна чисельність психологів вищих військових навчальних закладів, військових частин визначається залежно від допустимих норм службового навантаження (кількості особового складу) на одного психолога:

за напрямками професійно-психологічної підготовки, психологічного супроводу виконання службово-бойових завдань, вивчення соціально-

психологічного клімату у військових колективах – не більше 400 осіб штатної чисельності особового складу в мирний час та не більше 300 – у воєнний (особливий) період, крім окремо дислокованих батальйонів та окремих загонів спеціального призначення, незалежно від штатної чисельності особового складу;

за напрямом професійно-психологічного відбору – не більше 20 осіб на день;

за напрямом психологічного консультування, реабілітації – не більше 15 осіб на день [128].

5. На посади керівників підрозділів психологічної служби НГУ призначаються фахівці, які мають вищу освіту та відповідають кваліфікаційним вимогам:

начальник відділу психологічного забезпечення Головного управління НГУ – освітній ступінь магістра, спеціалізація – «Психологія», загальний стаж на посадах психологічної служби – не менше трьох років;

начальник відділення (групи) психологічного забезпечення, психологічної служби військової частини – освітній ступінь магістра, спеціалізація – «Психологія», загальний стаж на посадах психологічної служби – не менше двох років [128].

6. На посади психологів призначаються особи, які мають вищу освіту за спеціалізацією «Психологія», за поданням командирів (начальників) військових частин після обов'язкового погодження кандидатури з начальником відділу психологічного забезпечення Головного управління НГУ [128].

Також, на нашу думку, дуже важливими є питання професійної захищеності психолога в Національній гвардії, а саме: залучення психологів до інших видів діяльності, що не пов'язані з їх обов'язками, забороняється; професійне втручання в роботу психолога можливе лише з боку психолога психологічної служби НГУ вищого рівня, наділеного відповідними повноваженнями; рекомендації психолога можуть бути відмінені спеціальною комісією, що складається із старших за посадою висококваліфікованих психологів та призначається наказом (розпорядженням) командувача Національної гвардії України, начальника територіального управління НГУ [128].

На нашу думку, зазначені норми положення значно поліпшують роботу психологів психологічної служби Національної гвардії, що надає їм можливість

системно та більш якісно проводити заходи психологічної роботи, та дають змогу більше часу приділяти для узагальнення та надання висновків за результатами проведених заходів, тобто перейти від теорії до практики.

Таким чином, оцінюючи сьогоdnішній стан психологічної служби системи МВС України, можна стверджувати, що практична психологія стала одним із основних видів діяльності, який допомагає забезпечувати більш ефективну роботу працівників поліції та військовослужбовців Національної гвардії України.

У той же час, простежуються загальні тенденції зниження набраних в кінці 90-х і на початку 2000-х рр. темпів розвитку, творчого пошуку і практичної ефективності в діяльності психологічної служби МВС України, існують певні проблеми у функціонуванні системи психологічного забезпечення МВС України.

У числі факторів, які негативно впливають на розвиток психологічної служби МВС України, можна зазначити економічні (брак фінансування, низький рівень матеріально-технічного забезпечення), суб'єктивні (нерозуміння ролі психологічної служби в удосконаленні діяльності правоохоронних органів) і концептуальні (відсутність чітких теоретичних уявлень про принципи, зміст і методи діяльності). Що стосується першої причини, то її усунення мало залежить від можливостей співробітників правоохоронних органів. Друга і третя причини взаємопов'язані. Визнавши концептуальні засади діяльності психологічної служби, можна змінити і ставлення до неї оточуючих.

Розробка науково обґрунтованої концепції діяльності психологічної служби – складне завдання, але теоретично обґрунтувати ті чи інші аспекти діяльності психологічної служби правоохоронних органів дуже важливо для її подальшого розвитку.

Варто відзначити, що ґрунтуючись на вивченні досвіду діяльності практичних психологів правоохоронних органів, можна виділити основні елементи, що забезпечують успішність її функціонування:

- цілі психологічної служби;
- професійні цінності (ціннісні орієнтації);
- основні завдання та напрямки діяльності;

- функції та інструментарій їх реалізації;
- організаційну структуру психологічної служби;
- якісний склад співробітників психологічної служби;
- організацію праці практичних психологів;
- матеріально-технічне забезпечення [147].

В умовах реалізації Концепції реформування освіти в МВС України, затвердженої наказом МВС України від 25 листопада 2016 р. № 1252 стає все більш актуальним питання добору та професійного навчання поліцейських, а також формування вимог до професії поліцейського та особистісних якостей фахівця. Існуючі професіографічні матеріали потребують певних змін та приведення їх у відповідність з нормами чинного законодавства, у зв'язку з цим виникає нагальна потреба у розробці та впровадженні сучасних науково обґрунтованих професіограм за видами поліцейської діяльності, що є основою для розробки методик професійного відбору кандидатів до навчальних закладів зі специфічними умовами навчання та створення новітніх програм професійного навчання поліцейських.

Перспективи свого розвитку служба психологічного забезпечення системи МВС України має пов'язати з більш чіткою взаємодією з іншими службами та підрозділами, зокрема, оперативними в напрямку підготовки психологічних портретів, використанні поліграфів, переговорної діяльності, при проведенні оперативно-розшукових заходів та ін.

Важливим є оновлення методичної бази, використання сучасних стандартизованих методик у різних напрямках діяльності. Потрібно продовжувати роботу над складанням спеціальних навчальних програм, створенням підручників і навчальних посібників з практичної психології саме для працівників служби психологічного забезпечення системи МВС України, над розробкою психологічних рекомендацій і методичних матеріалів, програмами підготовки і перепідготовки кадрів та вдосконаленням нормативно-правової бази діяльності психологічної служби системи МВС України, враховуючи, що нормативна база застаріла, та здебільшого не відповідає сьогоdnішнім реаліям.

3.2. Удосконалення організаційно-правового забезпечення діяльності психологічної служби МВС

Проведений у попередніх підрозділах аналіз, організаційно-правового та методичного забезпечення, діяльності психологічної служби МВС України, у період її створення та сучасного функціонування, засвідчив необхідність проведення спеціального дослідження щодо визначення можливостей удосконалення цих аспектів даної служби. При цьому бралось до уваги, що психологічна служба Національної поліції України (раніше ОВС) в останні роки, починаючи з 2015 р., пережила певну кризу, численні організаційно-штатні реорганізації і на сьогодні намагається відновити свій статус та авторитет. На цьому фоні психологічна служба Національної гвардії займає більш стійке й визначене місце у системі служб та підрозділів, користується підтримкою керівництва й досягла певних успіхів.

У дослідженні прийняли участь психологи різних служб та підрозділів НПУ і НГУ з дванадцяти регіонів України та м. Києва, курсанти Навчально-наукового інституту № 3 факультету підготовки фахівців для Національної гвардії України за напрямом підготовки «Психологія», які пройшли практику та стажування на посаді. Загальна кількість учасників дослідження – 203 особи.

Дослідження проводилося в п'ять етапів.

1. На першому етапі був проведений аналіз нормативно-правових актів, звітних документів, наукової літератури та навчально-методичних робіт, щодо проблеми дослідження.

2. На другому етапі була розроблена авторська анкета, яка включала двадцять два питання. Анкета пройшла попередню експертизу та апробацію на вибірці у 16 осіб.

3. На третьому етапі була сформована вибірка дослідження з числа практичних психологів Національної поліції та Національної гвардії.

4. На четвертому етапі було проведено анкетування та додаткові бесіди з учасниками дослідження.

5. На п'ятому етапі було проведено аналіз, узагальнення та інтерпретація отриманих результатів.

На першому етапі проаналізовано – 38 нормативно-правових актів законодавчого рівня та 52 відомчих та внутрішньовідомчих документів (звітів, довідок, розпоряджень, положень і таке ін.)

В емпіричному дослідженні приймали участь 203 респонденти, до яких увійшли: психологи відділу психологічного забезпечення управління кадрового забезпечення Головного управління Національної поліції у м. Києві (16 осіб); психологи відділення психологічного забезпечення відділу кадрового забезпечення НАВС (4 особи); психологи Департаменту патрульної поліції (2 особи); психологи Управління патрульної поліції у м. Києві Департаменту патрульної поліції (2 особи); психологами Управління патрульної поліції в м. Запоріжжі Департаменту патрульної поліції (1 особа); психологи Управління патрульної поліції у м. Миколаєві Департаменту патрульної поліції (2 особи); психологи районних управлінь Національної поліції в м. Києві, Київській області, м. Харкові, Харківській області, м. Житомирі, Житомирській області, м. Чернігові, м. Одесі (43 особи); психологи Національної гвардії України з різних регіонів України (95 осіб); курсанти Навчально-наукового інституту № 3 факультету підготовки фахівців для Національної гвардії України за напрямом підготовки «Психологія» (38 осіб). Вік респондентів становив – від 19 до 42 років, стаж роботи на посаді психолога від 1 до 15 років. Всі респонденти мають вищу освіту (курсанти навчаються на останніх курсах), за спеціальністю «Психологія» – 80 респондентів, 43 респонденти закінчили вищий навчальний заклад із специфічними умовами навчання МВС України, 42 респонденти не мають фахової психологічної освіти, 38 респондентів навчаються на останніх курсах Навчально-наукового інституту № 3 факультету підготовки фахівців для Національної гвардії України за напрямом підготовки «Психологія». Спочатку всі респонденти пройшли процедуру письмового анкетування. Після ознайомлення з відповідями були відібрані 37 осіб, які дали згоду на проведення бесіди щодо

уточнення та поглиблення отриманої в анкетах інформації. Ця частина дослідження проведена наприкінці 2016 р. – першій половині 2017 р.

До анкети були включені напівзакриті питання (контрольний список, у якому передбачений свій варіант відповіді, а також вибір між судженнями, що виражають установку або думку) та відкриті питання (в яких не пропонувалося ніяких варіантів відповідей, і респондент міг відповідати на власний розсуд та надавати свої пропозиції) [додаток А; В; Д].

Результати опитування щодо організаційно-правового забезпечення діяльності психологічної служби в МВС України наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1.

Розподіл відповідей на запитання організаційно-правового характеру

<i>Питання: Чи задовольняє Вас чинна нормативно-правова база, щодо забезпечення та організації Вашої роботи?</i>				
повністю задовольняє	в основному задовольняє	в основному не задовольняє	повністю не задовольняє	
2,2 %	39,1 %	34,7 %	19,5 %	
<i>Питання: Чи задовольняє Вас організаційно-правове забезпечення діяльності психологічної служби?</i>				
повністю задовольняє	в основному задовольняє	в основному не задовольняє	повністю не задовольняє	
8,7 %	32,6 %	39,1 %	17,6 %	
<i>Питання: Чи задовольняє Вас ваша посадова інструкція?</i>				
повністю задовольняє	в основному задовольняє	в основному не задовольняє	повністю не задовольняє	інше
17,4 %	50 %	10,9 %	21,7 %	—
<i>Питання: Як ви оцінюєте ефективність Вашої взаємодії при виконанні службових обов'язків з колегами по службі?</i>				

висока	середня	низька	інше
32,6 %	45,3 %	21,7 %	2,2 %
Питання: Як ви оцінюєте ефективність Вашої взаємодії при виконанні службових обов'язків з керівниками інших служб та підрозділів?			
висока	середня	низька	інше
30,4 %	32,6 %	37 %	—
Питання: Як ви оцінюєте ефективність Вашої взаємодії з працівниками інших служб та підрозділів (слідства, карного розшуку і таке ін.)?			
висока	середня	низька	інше
21,7 %	50 %	28,3 %	—
Питання: Чи задовольняє Вас матеріально-технічне забезпечення Вашої діяльності?			
повністю задовольняє	в основному задовольняє	в основному не задовольняє	повністю не задовольняє
—	32,6 %	23,9 %	43,5 %
Питання: Чи задоволені Ви забезпеченням умов праці та оснащенням Вашого робочого місця?			
повністю задовольняє	в основному задовольняє	в основному не задовольняє	повністю не задовольняє
4,3 %	32,6 %	23,9 %	39,2 %
Питання: За час діяльності психологом МВС чи підвищували Ви свою кваліфікацію на відповідних курсах?			
так		ні	
26 %		74 %	
Питання: Чи залучають Вас до виконання робіт, які не входять до Ваших функціональних обов'язків?			
так			ні
69,6 %			30,4 %

один раз на місяць	декілька раз на тиждень	Інше (здебільшого відповідь «постійно залучають»)	—
24 %	28 %	48 %	
<i>Питання:</i> На Вашу думку, чи повною мірою психологічна служба забезпечена кваліфікованими кадрами?			
так		ні	
17,4 %		82,6 %	

Проаналізувавши результати анкетування, додаткових бесід та матеріали відомчих та внутрішньовідомчих документів, можна дійти таких висновків [додаток Б]:

1. Нормативно-правове забезпечення є дещо застарілим, не в повній мірі відповідає сучасним вимогам практики.

2. Не проводиться робота з ознайомлення та роз'яснення правового забезпечення психологічної служби в МВС України, відсуне інформування, у зв'язку з чим, психологи ознайомлюються самостійно, що призводить до низької правової компетентності психологів психологічної служби МВС України.

3. Нормативно-правове забезпечення не містить чіткого переліку функцій психолога служб психологічного забезпечення МВС України, які актуальні на даний час, але виконуються психологами в своїй повсякденній роботі.

4. Відсутні сучасні підходи до організації роботи служби психологічного забезпечення МВС України. У роботі психолога присутнє ведення великої кількості зайвої документації, яке забирає багато часу та заважає продуктивно виконувати свою роботу.

5. Професійний рівень кадрів психологів служби психологічного забезпечення МВС України, є не достатнім, велика кількість співробітників не мають вищої освіти за спеціальністю «Психологія».

6. Посадова інструкція значно застаріла (затверджена наказом МВС України № 842 від 28.07.2004 р.), крім прямих обов'язків психолога в посадовій інструкції

присутні багато зайвих та непотрібних обов'язків не пов'язаних з безпосередньою роботою психолога.

7. Керівники структурних підрозділів не підтримують ініціативу психологів та формально виконують рекомендації, та приймають участь в запланованих заходах не охоче, «з під палки».

Отже, враховуючи результати нашого дослідження, можна зазначити перспективні напрямки підвищення ефективності роботи фахівців служб психологічного забезпечення МВС України у таких шести основних напрямках.

І напрям. Для організації діяльності психологічної служби МВС України пропонується оновити нормативно-праве забезпечення, яке буде відповідати сучасним реаліям та вимогам практики, та затвердити основні керівні документи:

1. Положення про службу психологічного забезпечення Національної поліції України (чітка структура, завдання, перелік функцій, вимоги до порядку організації заходів в цілому, кваліфікаційні вимоги до психологів):

2. Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у навчальних закладах зі специфічними умовами навчання МВС України.

3. Інструкцію про порядок організації та проведення роботи з поліцейськими Національної поліції, віднесеними до групи посиленої психологічної уваги, психологічної реабілітації та супервізії – психопрофілактична робота, психологічна реабілітація, декомпресія, проведення захисту психологічного здоров'я психологів – супервізія.

4. Положення про порядок організації та функціонування психотренінгових комплексів навчальних центрів, кімнат психоемоційного розвантаження в підрозділах МВС України – запровадження психотренінгових комплексів, психологічної смуги імітації екстремальних (бойових) умов, функціонування кімнат психоемоційного розвантаження.

5. Кваліфікаційні вимоги до працівників служби психологічного забезпечення МВС України.

6. Етичний кодекс психолога служби психологічного забезпечення в Національній поліції та навчальних закладах зі специфічними умовами навчання МВС України.

7. Інструкцію щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом МВС України

8. Інструкцію про порядок організації та здійснення професійно-психологічного вивчення кандидатів для проходження служби, поліцейських Національної поліції – вивчення кандидатів на службу, допуск до несення служби зі зброєю, переміщення на керівні посади, порядок роботи з поліграфами.

9. Інструкцію про порядок організації та проведення вивчення соціально-психологічного клімату в колективах підрозділів МВС України – вивчення соціально-психологічного клімату, соціометрія, участь у проведенні службових розслідуваннях по фактам надзвичайних подій.

10. Інструкцію про порядок організації та проведення заходів психологічного супроводу виконання оперативно-службової діяльності особовим складом Національної поліції – проведення професійно-психологічної підготовки, психологічного супроводу в екстремальних умовах.

II напрям. Потрібно піднімати імідж психологічної служби серед особового та керівного складу підрозділів МВС України. Сформувати довіру до психологів психологічної служби тому, як здебільшого особовий склад не звертається за допомогою, та керівники не прислуховуються до рекомендацій психологів і самі вирішують на свій розсуд питання, які належать до компетенції психологів психологічної служби МВС України.

III напрям. Кількість штатних посад психологів служб психологічного забезпечення МВС України не достатня для ефективного виконання завдань за всіма визначеними завданнями психологічної служби. З метою вирішення зазначеної проблеми пропонується збільшити штати психологів та внести зміни в організаційно-штатну структуру психологічних служб, яка застаріла та є неефективною, та перерозподілити й оновити напрями роботи. Треба змінити

вертикаль підпорядкування служб психологічного забезпечення МВС України, вивести психологів з безпосереднього підпорядкування керівникам служб кадрового забезпечення і надати їм самостійний статус.

Пропонується повернутися до попередньої моделі організаційно-штатної структури психологічних служб з внесенням певних змін, які будуть відповідати сучасним реаліям та вимогам практики, тому що на даний час немає єдиної системи служби, вона розрізнена, немає центру координації та управління психологічною службою МВС України. Чітка структура, зміна вертикалі підпорядкування та розподіл функціональних обов'язків психологів за напрямками роботи надасть можливість більш якісно планувати, проводити та узагальнювати результати. Ця модель включала [172]:

1. Центр практичної психології при МВС України, на який покладено функції управління та координації діяльності всіх служб психологічного забезпечення МВС України.

2. Центр практичної психології в Національній поліції, на який покладено функції управління та координації діяльності всіх підрозділів служби психологічного забезпечення в Національній поліції.

3. Центри практичної психології при головних управліннях Національній поліції в м. Києві та Київській області, управліннях поліції в областях.

4. Окремі посади практичних психологів у міських, районних та спеціальних підрозділах НПУ.

5. Підрозділи психологічного забезпечення та окремі посади психологів в Департаменті патрульної поліції України.

6. Підрозділи психологічного забезпечення навчальних закладів зі специфічними умовами навчання МВС України [172].

IV напрям. Професійний рівень психологів служб психологічного забезпечення МВС України потребує підвищення. Пропонується провести переатестацію психологів із залученням цивільних практикуючих психологів зі стажем практичної роботи психологом від 10 років.

Здійснювати не рідше одного разу на три роки підвищення кваліфікації у вищих навчальних закладах України та інших країн.

Проводити тренінгові заняття для співробітників служб психологічного забезпечення МВС України (міні-лекції, інформаційні блоки, мозковий штурм, презентації, роботу в малих групах, вправи, рольові ігри, дискусії, супервізія).

На практичних заняттях психологи набуватимуть знання, вміння і навички з організації та проведення тренінгів з працівниками своїх підрозділів, рекомендації по психологічному супроводу співробітників, які перебувають в групі спостереження, ознайомлюватимуться з новітніми техніками та методами роботи та отримуватимуть роздатковий матеріал, що має містити бланки для проведення діагностичних методик, інструкції щодо їх застосування.

У напрям. У зв'язку із розвитком науки та новітніх технологій треба оновити матеріально-технічну базу служб психологічного забезпечення МВС України, яка на даний час знаходиться в дуже скрутному становищі.

Важливими заходами щодо підготовки психологів МВС України слід вважати:

- 1) відновлення набору курсантів за напрямом «Психологія» до вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання системи МВС;
- 2) упровадження магістратури для психологів НГУ (за аналогією з магістратурою НАВС);
- 3) проведення з курсантами занять із залученням практикуючих психологів служб психологічного забезпечення МВС України;
- 4) оновлення навчальної бази: створення спеціалізованих навчальних приміщень, обладнаних ПЕОМ і та ін.;
- 5) впровадження спеціалізованих курсів підготовки фахівців-поліграфологів.

Проаналізувавши результати дослідження щодо психологічної служби НПУ, перейдемо до аналізу матеріалів дослідження щодо НГУ.

Результати опитування щодо організаційно-правового забезпечення діяльності психологічної служби в НГУ наведено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Розподіл відповідей на запитання організаційно-правового характеру

<i>Питання:</i> Чи задовольняє Вас чинна нормативно-правова база, щодо забезпечення та організації Вашої роботи?			
повністю задовольняє	в основному задовольняє	в основному не задовольняє	повністю не задовольняє
22,6 %	26,3 %	27,5 %	23,6 %
<i>Питання:</i> Чи задовольняє Вас організаційно-правове забезпечення діяльності психологічної служби?			
повністю задовольняє	в основному задовольняє	в основному не задовольняє	повністю не задовольняє
24 %	24,7 %	26,3 %	25 %
<i>Питання:</i> Чи задовольняє Вас ваша посадова інструкція?			
повністю задовольняє	в основному задовольняє	в основному не задовольняє	повністю не задовольняє
26,3 %	39,8 %	12,2 %	21,7 %
<i>Питання:</i> Як ви оцінюєте ефективність Вашої взаємодії при виконанні службових обов'язків з колегами по службі?			
висока	середня	низька	інше
48 %	27,5 %	24,5 %	—
<i>Питання:</i> Як ви оцінюєте ефективність Вашої взаємодії з командиром військової частини (батальйону), в якій Ви виконуєте функціональні обов'язки?			
висока	середня	низька	інше
42 %	58 %	—	—

Питання: Ефективність взаємодії при виконанні службових обов'язків з старшим за посадою психологом?			
висока	середня	низька	інше
30 %	48 %	22 %	—
Питання: Чи задовольняє Вас матеріально-технічне забезпечення Вашої діяльності?			
повністю задовольняє	в основному задовольняє	в основному не задовольняє	повністю не задовольняє
—	26,3 %	36,2 %	37,5 %
Питання: Чи задоволені Ви забезпеченням умов праці та оснащенням Вашого робочого місця?			
повністю задовольняє	в основному задовольняє	в основному не задовольняє	повністю не задовольняє
11,8 %	25 %	32,2 %	31 %
Питання: Чи залучають Вас до виконання робіт, які не входять до Ваших функціональних обов'язків?			
так			ні
80 %			20 %
один раз на місяць	декілька раз на тиждень	інше (здебільшого відповідь «постійно залучають»)	—
33,2 %	42,5 %	24,3 %	
Питання: На Вашу думку, чи в повній мірі психологічна служба забезпечена кваліфікованими кадрами?			
так		ні	
27,8 %		72,2 %	

Проаналізувавши результати анкетування, додаткових бесід та матеріали відомчих та внутрішньовідомчих документів, можна дійти таких висновків [додаток Г].

1. Нормативно-правове забезпечення недосконале, та не в повній мірі відповідає сучасним вимогам практики.

2. Професійний рівень психологів є не достатнім (велика кількість співробітників не мають вищої освіти за спеціальністю «Психологія»). Недостатній рівень практичної підготовки щодо проведення практичних тренінгових занять, психологічної реабілітації, профілактики посттравматичного стресового розладу, терапевтичної роботи.

3. Відсутня належна навчально-матеріальна база, фінансування для проведення заходів психологічної роботи на етапі підготовки до виконання службово-бойових завдань та психологічної реабілітації військовослужбовців, членів їх сімей.

4. Відсутні сучасні підходи до організації роботи служби психологічного забезпечення НГУ. В роботі психолога присутнє ведення великої кількості зайвої документації, та систематичне залучення психологів до завдань не за їх фаховим призначенням (хоча в Положенні про психологічне забезпечення в НГУ затвердженому наказом МВС України від 8 грудня 2016 р. № 1285, чітко зазначено, що: «... Залучення психологів до інших видів діяльності, що не пов'язані з їх обов'язками, забороняється. ...» [129]), що забирає багато часу та заважає продуктивно виконувати свою роботу.

5. Низька психологічна культура особового складу та членів їх сімей, що відображається у низькому усвідомленні необхідності отримання психологічної допомоги.

6. Кількість штатних посад офіцерів-психологів управління не достатня для ефективного виконання завдань за всіма визначеними завданнями психологічної служби.

Отже, враховуючи результати нашого дослідження, можна зазначити перспективні напрямки підвищення ефективності роботи фахівців служб психологічного забезпечення НГУ у таких п'яти основних напрямках.

I напрям. Для організації діяльності психологічної служби пропонується оновити нормативно-праве забезпечення, яке буде відповідати сучасним вимогам практики, та затвердити основні керівні документи:

1. Етичний кодекс психологів НГУ.

2. Інструкцію про порядок організації та здійснення професійно-психологічного вивчення кандидатів для проходження військової служби, військовослужбовців НГУ (вивчення кандидатів на військову службу, допуск до несення служби зі зброєю, переміщення на керівні посади, порядок роботи з поліграфами).

3. Положення про порядок організації та функціонування психотренінгових комплексів навчальних центрів, кімнат психоемоційного розвантаження військових частин НГУ (запровадження психотренінгових комплексів, психологічної смуги імітації екстремальних (бойових) умов, функціонування кімнат психоемоційного розвантаження).

II напрям. Професійний рівень психологів служб психологічного забезпечення НГУ потребує підвищення. Пропонується провести переатестацію психологів із залученням цивільних практикуючих психологів зі стажем практичної роботи психологом від 10 років. Здійснювати не рідше одного разу на три роки підвищення кваліфікації у вищих навчальних закладах України та інших країн.

Пропонується удосконалити обсяг навчальних програм в профільних вищих навчальних закладах, а саме збільшити кількість дисциплін за напрямом консультативної та практичної тренінгової роботи. Проводити тренінгові заняття для фахівців служби (міні-лекції, інформаційні блоки, мозковий штурм, презентації, роботу в малих групах, вправи, рольові ігри, дискусії, супервізія) на яких вони набуватимуть знання, вміння і навички з організації та проведення тренінгів з працівниками своїх підрозділів, ознайомлюватимуться з новітніми техніками та методами роботи та отримуватимуть роздатковий матеріал, що має містити бланки для проведення діагностичних методик, інструкції щодо їх застосування.

III напрям. Кількість штатних посад психологів служб психологічного забезпечення НГУ не достатня для ефективного виконання завдань за всіма визначеними завданнями служби. З метою вирішення зазначеної проблеми пропонується збільшити штати психологів та внести зміни в організаційно-штатну структуру психологічних служб, яка застаріла та є неефективною, та перерозподілити й оновити напрями роботи. Треба змінити вертикаль підпорядкування служб психологічного забезпечення НГУ, а саме вивести її з підпорядкування управління по роботі з особовим складом і надати їй самостійний статус.

Створення окремої служби психологічного забезпечення НГУ посилить:

- якість психологічних послуг для військовослужбовців і членів їх сімей;
- безпосередню відповідальність психологів за якість проведеної роботи;
- об'єктивність, неупередженість, достовірність та комплексний моніторинг результатів вивчення соціально-психологічного клімату з наданням рекомендацій щодо його оптимізації;

- якість психологічного відбору кандидатів на військову службу, навчання, переміщення на посадах;

- психологічну готовність особового складу до дій в екстремальних (бойових) умовах;

- впровадження сучасних інформаційних технологій, психологічного інструментарію щодо психологічного відбору кандидатів на військову службу, а також психотехнік щодо професійно-психологічної підготовки, збереження психологічного здоров'я (зменшення психогенних втрат);

- оперативне реагування, прогнозування, відпрацювання превентивних заходів щодо упередження надзвичайних подій;

IV напрям. У зв'язку із розвитком науки та новітніх технологій треба оновити матеріально-технічну базу психологічної служби НГУ, яка на даних час знаходиться в не належному стані.

У напрям. Потрібно піднімати імідж психологічної служби серед особового складу підрозділів НГУ. Сформувати довіру до психологів тому, як здебільшого особовий склад не звертається за допомогою, потрібно підвищувати рівень психологічної культури особового складу та членів їх сімей, у зв'язку з тим, що рівень усвідомлення необхідності отримання психологічної допомоги досить низький.

Враховуючи результати нашого дослідження, пропонується вважати в якості провідних такі завдання діяльності психологів НГУ:

Професійно-психологічне вивчення кандидатів на військову службу, військовослужбовців НГУ:

- психологічне тестування: кандидатів на військову службу у військоматах, на військову службу за контрактом, молодого поповнення на зборах, навчання у навчальних закладах, проходження служби на керівних (матеріально-відповідальних) посадах, проходження служби у миротворчих місіях ООН;
- перевірка психологічної готовності до виконання завдань служби в екстремальних (бойових) умовах, до несення служби зі зброєю;
- підбір та розстановка військовослужбовців з урахуванням психологічних якостей за посадами, для несення служби у складі розрахунків, військових нарядів;
- перспективним напрямом є впровадження автоматизованих робочих місць та поліграфів.

Професійно-психологічна підготовка особового складу до виконання службово-бойових завдань:

- проведення практичних тренінгових занять (як окрема дисципліна) у загальній системі бойової та спеціальної підготовки – по 4 години на модуль з кожним підрозділом та категоріями військовослужбовців, по 6 годин з особовим складом навчальних зборів;
- психологічні лекторії по 1 годині на місяць із кожним підрозділом та кожною категорією військовослужбовців;

- психологічне моделювання екстремальних (бойових) умов під час занять з бойової та спеціальної підготовки;
- психологічний інструктаж (інформування) перед виконанням завдань служби;
- створення та запровадження психологічних смуг, психотренінгових комплексів.

Вивчення, моніторинг соціально-психологічного клімату у військових колективах, психологічна експертиза:

- вивчення та моніторинг соціально-психологічного клімату у військових колективах із залученням не менше 60 % особового складу;
- соціометричні дослідження соціального статусу кожного військовослужбовця, групової згуртованості підрозділу – 100 % особового складу;
- психологічна експертиза, участь в проведенні службових (спеціальних) розслідувань за фактами надзвичайних подій (травмування, каліцтва, смерті військовослужбовців).

Психологічний супровід службово-бойової діяльності:

- мобільні групи психологічної підтримки, відновлення;
- просвітницька робота (психоедукація), дебрифінги, міні-тренінги, інтерактивне спілкування в таборах відпочинку;
- встановлення військовослужбовців, які зазнали впливу стрес-факторів та своєчасне надання першої психологічної допомоги;
- виявлення військовослужбовців з девіантною поведінкою, направлення на позачерговий огляд лікарів-психіатрів, надання рекомендацій щодо евакуації із зони екстремальних (бойових) умов.

Первинна психопрофілактика та з початку бойових дій новий напрям – психологічне відновлення, допомога, реабілітація:

- первинна психопрофілактика з військовослужбовцями зарахованими до групи посиленої психологічної уваги;
- індивідуальне консультування;

- заходи декомпресії, переключення із зони бойових до мирних умов;
- просвітницька, психотерапевтична робота із членами сімей;
- психологічна реабілітація.

Таким чином, за результатами проведеного авторського дослідження щодо аналізу організаційно-правового забезпечення психологічної служби НПУ та (раніше ОВС) та НГУ ми прийшли до висновків, що нормативно-правова база проведення психологічної підготовки поліцейських відсутня, тому уявляється вкрай актуальним розробити низку нормативно-правових актів, які б регламентували діяльність психологічної служби в поліції (положення про психологічну службу НПУ, етичний кодекс, технологічні норми і стандарти розробки і використання різних психологічних методів, нормативи професійної роботи практичного психолога з різних напрямів і таке ін.). Психологічна служба НГУ займає більш стійке й визначене місце у системі служб та підрозділів, користується підтримкою керівництва й досягла певних успіхів, але в той же час має свої недоліки, та потребує удосконалення.

3.3. Удосконалення методичного забезпечення діяльності психологічної служби МВС

У системі забезпечення діяльності психологічної служби МВС поряд з організаційно-правовим напрямом важливе місце займає методичне забезпечення. У загальному вигляді воно представляє собою сукупність апаратурних, бланкових, комп'ютеризованих методик (опитувальників, тестів і таке ін.) та різноманітних технологій, у першу чергу – тренінгових, які дозволяють вирішувати професійно-психологічні завдання.

Практична психологія за часів СРСР та незалежної України майже завжди відчувала певний брак методичного інструментарію (валідного, надійного і стандартизованого). Це давало підстави для сумнівів щодо ефективності практичних висновків, рекомендацій.

Проблема методичного забезпечення набуває підвищеної актуальності для психологічної служби МВС. Це пов'язано з необхідністю адаптації методик (у першу чергу – зарубіжних) з урахуванням специфіки оперативно-службової діяльності органів і підрозділів МВС та вимог до їх виконавців.

Враховуючи вищевикладене, друга частина нашого емпіричного дослідження була присвячена аналізу існуючого стану методичного забезпечення і визначенню можливостей його удосконалення.

Результати опитування щодо методичного забезпечення діяльності психологічної служби в МВС України наведено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Розподіл відповідей на запитання методичного характеру

<i>Питання:</i> Чи задовольняє Вас методичне забезпечення діяльності психологічної служби?			
повністю задовольняє	в основному задовольняє	в основному не задовольняє	повністю не задовольняє
8,7 %	43,5 %	30,4 %	15,4 %
<i>Питання:</i> Як Ви оцінюєте рівень психологічного супроводження оперативно-службової діяльності?			
висока	середня	низька	інше
6,5 %	36,9 %	54,4 %	2,2 %
<i>Питання:</i> Як Ви оцінюєте рівень психопрофілактичної роботи?			
висока	середня	низька	інше
4,3 %	43,5 %	47,9 %	4,3 %

Питання: Чи проводите Ви роботу щодо оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах?				
так				ні
43,5 %				56,5 %
повністю задовольняє	в основному задовольняє	в основному не задовольняє	повністю не задовольняє	
5,8 %	53,8 %	27 %	13,4 %	
Питання: Чи приймаєте Ви участь в наданні психологічної допомоги працівникам поліції України після їх перебування в екстремальних ситуаціях?				
так		ні		
54,3 %		45,7 %		
Питання: Чи проводяться розробка та впровадження новітніх психологічних технологій у Вашому структурному підрозділі?				
так				ні
34,8 %				65,2 %
методики	тренінги	поліграф	інше	
37,5 %	56,2 %	—	6,2 %	

Проаналізувавши результати анкетування, додаткових бесід та матеріали апаратних, бланкових, комп'ютеризованих методик (опитувальників, тестів і таке ін.) та різноманітних технологій, можна дійти таких висновків [додаток Б].

1. Методичне забезпечення застаріле та не відповідає сучасним потребам практики. Про це свідчать статистичні дані нашого дослідження, близько 50 % респондентів не задоволені методичним забезпеченням діяльності психологічної служби. Відсутні сучасні підходи до методичного забезпечення,

використовуються матеріали розроблені ще за радянських часів, 65,2 % опитаних зазначили, що в їх структурних підрозділах не проводиться розроблення та впровадження новітніх психологічних технологій. Не застосовуються сучасні методи психодіагностики та експрес діагностики, що є одним з найважливіших базисів, для ефективної роботи служби психологічного забезпечення МВС України.

2. Методичне забезпечення служби психологічного забезпечення МВС України не відповідає вимогам та не співвідноситься з нормативно-правовою базою, яка регламентує її діяльність.

3. Недостатньою є кількість досліджень, щодо результативності нових методик, що впроваджуються в практичну діяльність.

4. Майже взагалі відсутнє матеріальне забезпечення, закупівлі необхідного інструментарію, для проведення психологічної роботи з особовим складом. Матеріали, інструментарій для проведення психопрофілактичної, психокорекційної роботи та ін., доводиться «діставати» самотійно.

5. Значний брак часу для роботи з особовим складом. Дуже мала частина часу відводиться на тренінгові заняття у зв'язку із значною зайнятістю, та графіком роботи працівників поліції.

6. Недостатня база методик, які б можна було використовувати при відборі кандидатів до проходження служби.

7. Відсутні практичні заняття, по ознайомленню з новітніми методами надання психологічної допомоги працівникам поліції, та військовослужбовцями Національної гвардії України.

8. Робота, щодо оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах структурних підрозділів Національної поліції, практично не проводиться, про що зазначили 56,5 % опитаних.

Отже, враховуючи результати нашого дослідження, можна зазначити перспективні напрямки підвищення ефективності роботи фахівців служб психологічного забезпечення МВС України у таких 6-и основних напрямках.

I напрям. Необхідно проводити розроблення та впровадження новітніх психологічних технологій, які б відповідали сучасним реаліям та потребам практичної роботи з особовим складом з психологічного забезпечення. Потрібно оновлення та адаптування методичного забезпечення та інструментарію по роботі з особовим складом, спираючись на досвід забіжних психологічних служб в силових структурах. Для реалізації цього питання пропонуємо, на рівні МВС України створити робочу групу, із залученням практикуючих психологів системи МВС України, із запрошенням цивільних практикуючих психологів та зарубіжних фахівців по роботі з психологічного забезпечення особового складу силових структур різних країни.

Мета створення такої робочої групи :

по-перше, проведення моніторингу та оцінки стану існуючого методичного забезпечення, який має на своєму «озброєнні» психологічна служба МВС України;

по-друге, розроблення та систематизації цілей і завдань, які стоять перед службою психологічного забезпечення МВС України, і які б відповідали сьогоднішнім потребам практики;

по-третє, згідно цілей та завдань, проведення роботи з розробки та впровадження оновленого методичного забезпечення, яке буде відповідати світовим стандартам роботи з особовим складом в силових структурах. Для цього необхідно надати вказівки для розробки новітніх методик по роботі з персоналом до Державного науково-дослідного інституту МВС України (а саме, науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення), вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання МВС України (наприклад, до наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ) та звісно запозичити напрацювання зарубіжних колег;

по-четверте, створити психодіагностичний центр в структурі психологічної служби по розробці та апробації нових методик, узагальненого методичного досвіду діючих психологів. Для попереднього проведення дослідження, щодо результативності нових методик, що впроваджуються в практичну діяльність, та якісного адаптування методик, запозичених в закордонних колег, до специфіки роботи силових структур України.

II напрям. Для удосконалення та підвищення професійного рівня психологів служб психологічного забезпечення МВС України, потрібно більше уваги приділяти практичним заняттям, проводити інформування працівників з новітніми методами надання психологічної допомоги та роботи з працівниками поліції, постійно сприяти підвищенню їх теоретичних та практичних знань та навичок. Організовувати відомчі та міжвідомчі конференції, круглі столи, практичні тренінги (міні-лекції, інформаційні блоки, мозковий штурм, презентації, роботу в малих групах, вправи, рольові ігри, дискусії, супервізія).

III напрям. Потрібна чітка систематизація цілей та завдань психологічного супроводження оперативно-службової діяльності. Згідно нашого дослідження 54,4 % опитаних вважають рівень психологічного супроводження оперативно-службової діяльності низьким та формальним «на папері», та майже 3 % зазначили, що така робота в їх підрозділах взагалі не проводиться. Більшого значення потрібно надавати психологічній роботі з особовим складом, керівному складу підрозділів, які не враховують значення цієї роботи, та ставляться до неї формально. Проводити психопрофілактичну роботу з працівниками Національної поліції України з відповідністю до етичних норм психодіагностики, що гарантують захист інтересів працівників, які проходять обстеження, для формування довіри до психологів служб психологічного забезпечення

МВС України, а саме: відповідальність; добровільність; компетентність; етична та юридична правомірність; конфіденційність.

IV напрям. Для ефективної роботи служб психологічного забезпечення МВС України необхідно збільшити матеріальне забезпечення на оновлення методичного інструментарію з психологічного забезпечення, яке на даний час знаходиться в дуже скрутному становищі.

V напрям. Надати можливість самостійного підбору інструментарію та методик психологам служб психологічного забезпечення МВС України, із попереднім затвердженням з керівництвом.

VI напрям. Науково обґрунтовані норми і вимоги професії поліцейського, які розкривають зміст професійної, а також вимог, які вона ставить перед людиною зазначені в професіограмі, яка відіграє важливу роль при професійно-психологічному відборі на службу, і яка на сьогоднішній день є не достатньо ефективною. Існує перелік якостей, однак належний рівень розвитку в особистості тієї чи іншої якості, яка характерна для слідчого, працівника кримінального поліції чи патрульного, не визначений. Розроблені професіографічні матеріали потребують певних змін та приведення їх у відповідність з нормами чинного законодавства, у зв'язку з цим виникає нагальна потреба у розробці та впровадженні сучасних науково обґрунтованих професіограм за видами поліцейської діяльності.

Щоб зменшити проблему плинності кадрів в поліції, яка припадає на перші роки службової діяльності, потрібно збільшувати ефективність методик відбору на службу, які мають забезпечити «відсіювання» непридатних осіб при відборі.

Згідно наказу МВС України Про організацію служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України та навчально-виховного процесу у відомчих навчальних закладах № 1460 від 24 листопада 2003 р.

чітко зазначені методики, які використовуються для дослідження відбору кандидатів на службу [167]: рівень суб'єктивного контролю; рівень творчих здібностей; числові ряди; мотивація; оцінка індивідуально-психологічних особливостей.

Перші три методики використовуються для дослідження інтелекту, останні дві – мотивації. Кандидат, який має низький показник рівня інтелекту або здатності до самоконтролю та якщо пріоритетними для нього є небажані типи мотивації бажання, до служби в правоохоронних органах є непридатним. Це означає, що рівень його здібностей та готовності недостатній для того, щоб в подальшому працювати в поліції. Однак слід зауважити, що такий важливий момент в оцінюванні цими методиками, як рівень розвитку кожної окремої якості, наприклад, рівень комунікабельності для співробітника патрульної поліції чи слідства, за декількома психологічними шкалами відсутній. Скласти таку методику дуже важко, оскільки об'єктивні обставини життя постійно змінюються, змінюється виховання та ціннісні орієнтації молодих людей. Тому, на нашу думку психограма має, бути в постійній динаміці та змінюватися разом з науково-технічним прогресом, соціумом.

Нами рекомендується для проведення прикладних досліджень використовувати характерологічні опитувальники, тести щодо оцінки комунікативної і емоційно-вольової складових особистості, а також об'єктивні методики дослідження компонентів загальних здібностей (вербального і невербального інтелекту, креативності).

Йдеться про:

- характерологічний опитувальник СМДО (Л. Собчик);
- типологічний опитувальник ІТО;
- 16-факторний особистісний опитувальник Кеттела (16-ФОО);
- опитувальник діагностики інтерперсональної взаємодії (Т. Лірі);
- проективний метод портретних виборів (Л. Сонді);

- тест КОТ (Короткий орієнтовний тест) призначений для визначення інтегрального показника загальних логіко-розумових здібностей (тест містить 50 питань, на виконання тесту дається 15 хвилин, поріг проходження тесту – 25 правильних відповідей).

Комплекс доцільно доповнити вербальними і невербальними субтестами рівня і структури інтелекту Р. Амтхауера, тестами дивергентного мислення Дж. Гілфорда.

З метою визначення креативності пропонується тест творчих здібностей «Словесні тріади» В. Меде і К. Піорковського. Для діагностики мотиваційної спрямованості – опитувальники Б. Басса, А. Дарки і рівня суб'єктивного контролю (РСК), тест міжособистісних відносин Т. Лірі, методику «Q-сортування», методику оцінки рівень перцептивно-невербальної компетенції методику Г. Розена, методику ціннісних орієнтацій методика М. Рокича, методику оцінки рівня соціальної фрустрованості Л. Вассермана.

Результати опитування щодо методичного забезпечення діяльності психологічної служби в НГУ наведено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Розподіл відповідей на запитання методичного характеру

<i>Питання: Чи задовольняє Вас методичне забезпечення діяльності психологічної служби?</i>			
повністю задовольняє	в основному задовольняє	в основному не задовольняє	повністю не задовольняє
10,6 %	26,8 %	38 %	24,6 %
<i>Питання: Як Ви оцінюєте рівень психологічного забезпечення службово-бойової діяльності підрозділів НГУ?</i>			

висока	середня	низька	інше	
—	50,4 %	46,4 %	3,2 %	
Питання: Як Ви оцінюєте рівень психопрофілактичної роботи?				
висока	середня	низька	інше	
56 %	24 %	20 %	—	
Питання: Чи проводите Ви роботу щодо оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах?				
так			ні	
100 %			—	
повністю задовольняє	в основному задовольняє	в основному не задовольняє		повністю не задовольняє
17,8 %	33 %	29,2 %		20 %
Питання: Чи приймаєте Ви участь в наданні психологічної допомоги військовослужбовцям після їх перебування в екстремальних ситуаціях?				
так		ні		
100 %		—		
Питання: Чи проводяться розробка та впровадження новітніх психологічних технологій у Вашому структурному підрозділі?				
так			ні	
52,3 %			51,7 %	
методики	тренінги	поліграф		інше
30,3 %	62,4 %	—		7,3 %

Проаналізувавши результати анкетування, додаткових бесід та матеріали апаратурних, бланкових, комп'ютеризованих методик (опитувальників, тестів і таке ін.) та різноманітних технологій, можна дійти таких висновків [додаток Г].

1. Методичне забезпечення по роботі з особовим складом на сучасному етапі застаріле та не охоплює нові напрямки морально-психологічного забезпечення, які виникли в процесі виконання завдань в зоні проведення АТО. Про це свідчать статистичні дані нашого дослідження, близько 62 % респондентів не задоволені методичним забезпеченням діяльності психологічної служби. Відсутні сучасні підходи до методичного забезпечення, використовуються матеріали розроблені ще за радянських часів, 51,7 % опитаних зазначили, що в їх структурних підрозділах не проводиться розроблення та впровадження новітніх психологічних технологій. Не застосовуються сучасні методи психодіагностики та експрес діагностики, що є одним з найважливіших базисів, для ефективної роботи служби.

2. Недостатньою є кількість досліджень, щодо результативності нових методик, що впроваджуються в практичну діяльність.

3. Майже взагалі відсутнє матеріальне забезпечення, закупівлі необхідного інструментарію, для проведення психологічної роботи з особовим складом. Матеріали, інструментарій для проведення психопрофілактичної, психокорекційної роботи та ін., доводиться «діставати» самостійно.

4. Значний брак часу для роботи з особовим складом. Дуже мала частина часу відводиться на тренінгові заняття у зв'язку із значною зайнятістю, та графіком роботи працівників поліції, та військовослужбовців Національної гвардії України.

5. Недостатня база методик, які б можна було використовувати при відборі кандидатів до проходження служби.

Отже, враховуючи результати нашого дослідження, можна зазначити перспективні напрямки підвищення ефективності роботи фахівців служб психологічного забезпечення НГУ, у таких 4-х основних напрямках.

I напрям. Необхідно проводити розроблення та впровадження новітніх психологічних технологій, які б відповідали сучасним потребам практичної роботи з особовим складом з психологічного забезпечення. Потрібно оновлення та адаптування методичного забезпечення та інструментарію по роботі з особовим складом, спираючись на досвід забіжних психологічних служб військових формувань країн НАТО.

II напрям. Для удосконалення та підвищення професійного рівня психологів психологічної служби НГУ, потрібно більше уваги приділяти практичним заняттям, проводити інформування працівників з новітніми методами надання психологічної допомоги та роботи з працівниками поліції, та військовослужбовцями Національної гвардії України, постійно сприяти підвищенню їх теоретичних та практичних знань та навичок. Організовувати відомчі та міжвідомчі конференції, круглі столи, практичні тренінги (міні-лекції, інформаційні блоки, мозковий штурм, презентації, роботу в малих групах, вправи, рольові ігри, дискусії, супервізія).

III напрям. Потрібна чітка систематизація цілей та завдань для психологічного супроводження службово-бойових завдань. Згідно нашого дослідження 46,4 % вважають рівень психологічного супроводження службово-бойових завдань низьким та формальним «на папері». Проводити психопрофілактичну роботу з військовослужбовців НГУ у відповідності до етичних норм психодіагностики, що гарантують захист інтересів працівників, які проходять обстеження для формування довіри до психологів служб психологічного забезпечення НГУ, а саме: відповідальність; добровільність; компетентність; етична та юридична правомірність; конфіденційність.

IV напрям. Для ефективної роботи служби необхідно збільшити матеріальну базу для оновлення методичного інструментарію з психологічного забезпечення, для проведення заходів психологічної роботи на етапі підготовки до виконання службово-бойових завдань та психологічної реабілітації військовослужбовців, членів їх сімей.

З урахуванням пропозицій учасників дослідження щодо удосконалення методичного забезпечення діяльності психологічної служби нами проаналізовано вже існуючі матеріали щодо організації та функціонування кабінетів психологічної релаксації (КПР). На підставі цього нами запропонований удосконалений варіант положення про КПР, проект якого наведений у додатках [додаток Ж]. Надаємо стисло характеристику окремих аспектів організації та функціонування КПР.

Кабінет психологічної релаксації – це своєрідні кімнати відпочинку, в яких створені оптимальні умови для швидкого і ефективного зняття емоційного перенапруження, відновлення працездатності, проведення психотерапевтичних і психогігієнічних заходів.

КПР призначений для:

- психологічного розвантаження особового складу, особливо після проведення оперативно-розшукових чи слідчих дій та ін.;
- зняття психологічної навантаження в поліцейських, які перебувають під наглядом у психолога;
- психопрофілактичної роботи з поліцейськими (навчання методам релаксації, медитації, аутогенного тренування, навичкам безконфліктного спілкування та ін.);
- забезпечення процесу інтенсивного навчання поліцейських, включаючи методи релаксації, а також для експериментальної розробки нових методів навчання.

Основні функції в КПР виконує психолог, який має вищу освіту за спеціальностями «Психологія», «Клінічна психологія» або «Психіатрія»,

а також має іншу вищу медичну або педагогічну освіту за умовами проходження ним професійної перепідготовки (підвищення кваліфікації) по відповідній спеціальності, та має стаж роботи на посаді психолога від трьох років.

Виходячи з вищевикладеного, можна сформулювати наступні завдання КПР:

1. Психологічна профілактика і корекція психоемоційного перенапруження і психологічного стресу в процесі службової діяльності.
2. Запобігання міжособистісних конфліктів і підтримання комфортного психологічного клімату в колективі.
3. Підвищення стійкості посадових осіб і працівників до впливу стресогенних чинників і зниження негативних наслідків впливу цих факторів.
4. Відновлення професійної працездатності посадових осіб і працівників.
5. Психологічна підготовка посадових осіб та працівників, навчання прийомам і методам психічної саморегуляції.
6. Забезпечення психологічної адекватності при відборі і розстановці кадрів в органі (підрозділі).
7. Надання екстреної психологічної допомоги, в тому числі і при виконанні співробітниками підрозділу оперативних чи слідчих завдань.
8. Адаптація наявного практичного та теоретичного психологічного досвіду до особливостей діяльності конкретного органу (підрозділу).
9. Проведення групового та індивідуального психологічного консультування з актуальних особистісних і професійних проблем.
10. Психокорекційна робота з посадовими особами та працівниками.
11. Пропаганда психологічних знань [117].

Залежно від завдань використання КПР розрізняють кілька психорегуляційних програм:

- 1) навчальна, де відбувається навчання методам саморегуляції;

2) цільова програма, спрямована на зняття нервово-психічної напруги, втоми, мобілізація резервних можливостей організму;

3) загальнооздоровча програма, яка служить для нормалізації стану і оздоровлення організму [117].

КПР повинні бути оснащені рядом технічних приладів, які також допомагають здійснювати оздоровлення психологічного стану працівників Національної поліції України такими, як наприклад:

- масажне крісло;
- настільний стіл для малювання піском;
- сенсорна лампа;
- аудіовізуальний комплекс;
- комплекс віброакустичного обладнання;
- світло-звукове обладнання.

Технічні вимоги, які пред'являються до КПР в плані конструктивно-планувальних рішень та їх оформлення:

- площа кімнати психологічного розвантаження визначається кількістю посадочних місць з розрахунку 1,5–2 кв. м. на одну людину з урахуванням виділення вільної площі між першим рядом крісел і демонстраційним екраном;

- висота приміщення повинна бути в межах 2,8–3,8 м;
- кімната повинна бути ізольована від джерел, що генерують шуми, від можливості проникнення бруду та пилу, приміщення повинно добре вентилюватися і опалюватися;

- температура повітря повинна бути комфортною не нижче 18 °С градусів і не вище 25 °С градусів;

- кольорова гамма в оформленні рекомендована в нейтральних теплих тонах, без блискучих елементів, стіни доцільно мати світло-блакитні або світло-зелені тони (асоціації з природою);

- для декору можливе використання тканин, кольорових вітражів, різних настінних панно з релаксуючим зображеннями (наприклад, пейзажі). Для декоративного оздоблення може застосовуватися шкірозамінник, драпірувальна тканину та інші матеріали, за допомогою яких можна створити затишок, позитивно впливає на настрій людини;

- підлога – м'яка, що гармонує із забарвленням стін (може бути – лінолеум на м'якій основі);

- освітлення має бути рівномірним, без можливості прямого попадання яскравого світла в очі.

Приклад обладнання КППР:

1. Інтер'єр має викликати у відвідувачів позитивні емоції, надавати сприятливий вплив на організм особового складу поліцейських.

2. У кімнаті розміщується 10–15 м'яких крісел, бажано підвищеної комфортності для зручного положення тіла.

3. Кімната обладнується системою затемнення вікон, екраном, обрамленим кольорово-музичним пристроєм, акустичними колонками, технічними аудіо-відео засобами (телевізор; стерео системою з набором відео- та аудіодисків, що містять запис функціональної релаксуючої та стимулюючої музики, відповідних настоїв або формул аутогенного тренування; діaproектор; кінопроектор та ін.), апаратами для кондиціонування повітря.

4. У кімнаті забезпечується ілюзія великого відкритого простору (широко форматні фотошпалери, дзеркала, великі вікна). Доцільно створити куточок природи. Не потрібно перевантажувати кімнату дрібними деталями та предметами, що заважають настрою на розслаблення.

5. Масаажне крісло, яке повинно мати режими для відпочинку – «втома», «розслаблення» та «зняття болю», що допоможе зняти напругу в спині, ногах та загальної емоційної напруги.

Для ефективного функціонування КПР необхідно:

- по-перше, КПР завжди має бути забезпечений та обладнаний достатнім чином, новітніми технічними та методичними засобами, для ефективного його функціонування;
- по-друге, психологи які забезпечують функціонування КПР повинні бути професійно компетентними як в теоретичному, так і в практичному плані;
- по-третє, має бути якісно підібрані аудіо- та відео сеанси пасивної нервово-м'язової релаксації, які створюватимуть можливість для відпочинку і відновлення після короткострокових та тривалих емоційних впливів і перевантажень;

Інструментальне забезпечення КПР:

1. У реабілітаційних заходах для поліцейських, що знаходяться в передкризовому або кризовому психічному стані, доцільно використовувати психофізіологічні методи засновані на тілесно-орієнтованій корекції.

Методи тілесно-орієнтованої терапії:

- терапія Вільгельма Райха;
- біоенергетика Олександра Лоуена;
- терапія Моше Фельденкрайса;
- метод Ф. Матіаса Александера;
- терапія Іди Рольф (рольфинг);
- система «Чуттєве усвідомлення».

2. В індивідуальній, або груповій корекційній роботі психологи мають використовувати:

Арт-технології:

- арт-терапія (малюнкова терапія);
- музикотерапія:

- ✓ для зменшення дратівливості, розчарування і для підвищення почуття своєї приналежності до життя природи, частиною якої є людина. (І. Бах «Кантата №2», Бетховен «Місячна соната», Прокоф'єв «Соната Ре», Франк «Симфонія Ре-мінор»);
- ✓ для зменшення відчуття тривоги, невпевненості в благополучному кінці того, що відбувається. (Шопен «Мазурка і прелюдії», Штраус «Вальси», Рубінштейн «Мелодія»);
- ✓ для загального заспокоєння, умиротворення і згоди з життям в тому вигляді, яким воно є. (Бетховен «Шоста симфонія друга частина», Брамс «Колискова», Шуберт «Аве Марія», «Анданте з квартету», Шопен «Ноктюрн соль-мінор», Дебюссі «Місячне сяйво»);
- ✓ для зменшення злобливості, заздрості до успіхів інших людей. (І. Бах «Італійський концерт», Гайдн «Симфонія», Сібеліус «Фінляндія»);
- ✓ для зняття емоційних симптомів гіпертонії і напруженості в стосунках з іншими людьми. (І. Бах «Концерт ре-мінор для скрипки», «Кантата № 21», Барток «Соната для фортепіано», «Квартет № 5», Бруквер «Меса мі-мінор»);
- ✓ для зменшення головного болю пов'язаного з емоційним перенапруженням. (Бетховен «Фіделіо», Моцарт «Дон Жуан», Лист «Угорська рапсодія № 1», Хачатурян «Сюїта Маскарад», Гершвін «Американець в Парижі»);
- ✓ для підняття загального життєвого тону: поліпшення самопочуття; підвищення активності; поліпшення настрою. (Бах «Прелюдія і фуга Мі-мінор», Бетховен «Увертюра Егмонт», Чайковський «Шоста симфонія 3-тя частина», Шопен

«Прелюдія», «Оратории № 28, № 1», Лист «Угорська рапсодія № 2») [15].

- драмо терапія.
- *Метафоричні асоціативні карти* для виявлення внутрішньоособистісних та міжособистісних конфліктів та пошуку шляхів для їх оптимального вирішення.

Методи гештальт-терапії:

- метод «порожнього стільця» (монодрама) на який поміщається уявна (іноді важлива для співробітника) людина, з якою він спілкується. Такий діалог може відкрити багато особистісних проблем співробітника і являє собою сильний терапевтичний вплив.

- метод «очищення цибулини». Людина поступово звільняється від неврозу, психологічних, емоційних проблем. За допомогою питань психолога і відповідей поліцейського, проблема одна за одною, виступаючи у вигляді «фігур», поступово забирається в «фон». Кінцева мета терапії в тому, щоб поліцейський знайшов здатність самотійно справлятися зі своїми психологічними проблемами і не залежав від психолога.

- техніка «сфокусоване усвідомлення (концентрація)». Відбувається таке заняття на трьох рівнях. Перший – це усвідомлення навколишнього зовнішнього світу, що бачить, чує людина. Другий має на увазі внутрішній стан – емоції, тілесні відчуття. Третій – думки людини. Все відбувається в проекції «тут і зараз», тобто поліцейський розповідає про те, що він відчуває в даний момент. Таке концентрування, або фокусування, допомагає посилити відчуття справжнього, усвідомити та прийняти спогади або фантазії про майбутнє.

- підхід «човниковий рух». Полягає в поетапному переживанні події з поверненням (якщо потрібно) від наступного етапу до попереднього. Переживання проходить в стилі «психодрами», тобто поліцейський

візуалізує травматичну ситуацію і проживає її, тим самим завершуючи «незакінчену ситуацію».

- *Нервово-м'язова релаксація і масаж.*
- *Аутогенне тренування.*
- *Фітотерапія, ароматерапія.*
- *Психологічне консультування.*

Таким чином, за результатами проведеного авторського дослідження щодо аналізу методичного забезпечення психологічної служби НПУ та (раніше ОВС) та НГУ варто зазначити, що методична база застаріла та не в повній мірі відповідає вимогам практики. Запропоновано проводити розроблення та впровадження новітніх психологічних технологій, які б відповідали сучасним потребам практичної роботи з особовим складом з психологічного забезпечення. Визначено необхідність оновлення та адаптування методичного забезпечення та інструментарію по роботі з особовим складом, спираючись на досвід забіжних психологічних служб поліції та військових формувань країн НАТО. З'ясовано, що для ефективного функціонування психологічної служби МВС потрібно оновлення та адаптування методичного забезпечення та інструментарію по роботі з особовим складом, спираючись на досвід забіжних психологічних служб в силових структурах.

Висновки до розділу 3

За результатами аналізу сучасного стану психологічної служби системи МВС України можна стверджувати, що практична психологія стала одним з основних видів діяльності, який допомагає забезпечувати більш ефективну роботу особового складу. Водночас прослідковується загальна тенденція зниження набраних у кінці 1990-х і на початку 2000-х рр. темпів

розвитку, творчого пошуку і практичної ефективності в діяльності психологічної служби МВС України. Існують певні проблеми у функціонуванні системи психологічного забезпечення МВС України.

Перспективи свого розвитку психологічна служба МВС України має пов'язати з більш чіткою взаємодією з іншими службами та підрозділами, зокрема, оперативними в напрямі підготовки психологічних портретів, використанні поліграфів, переговорній діяльності, при проведенні оперативно-розшукових заходів та ін. Важливим є оновлення методичної бази, використання сучасних стандартизованих методик за різними напрямками діяльності, розроблення принципово нових програм психологічної підготовки кадрів й удосконалення нормативно-правової бази.

За результатами авторського дослідження щодо організаційно-правового забезпечення психологічної служби МВС України, 54,2 % респондентів не задоволені нормативно-правовим забезпеченням, яке не відповідає сучасним вимогам практики (не розроблено відповідне нормативно-правове забезпечення психологічної підготовки поліцейських). Організаційно-правове забезпечення діяльності психологічної служби перебуває на не належному рівні (зазначили 56,7 % опитаних).

За даними опитування психологів служби психологічного забезпечення МВС України (37 осіб), прослідковується відсутність сучасних підходів до організації роботи служби, ведення значної кількості зайвої документації, що негативно позначається на їх роботі.

Важливим аспектом розвитку та ефективного функціонування психологічної служби МВС України, на нашу думку, є професійна компетентність кадрів, але за результатами дослідження, 82,6 % опитаних зазначили, що психологічна служба МВС України не повною мірою забезпечена кваліфікованими кадрами, значна кількість співробітників не мають вищої освіти за спеціальністю «Психологія».

За результатами дослідження більшість респондентів (73,7 %) зазначила незадоволення матеріально-технічним забезпеченням психологічної служби НГУ, 63 % не задоволені забезпеченням умов праці та оснащенням свого робочого місця. Щодо питання залучення психологів до виконання робіт, які не належать до їх функціональних обов'язків, 80 % опитаних зазначили, що це відбувається досить часто. У НГУ також бракує кваліфікованих кадрів, про що зазначають 72,3 % опитаних. На противагу психологічній службі в НПУ, робота щодо оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах проводиться (100 %), а рівень психопрофілактичної роботи близько 80 % респондентів вважають задовільним. Робота з надання психологічної допомоги військовослужбовцям після їх перебування в екстремальних ситуаціях проводиться в 100 % випадків.

З'ясовано, що сьогодні психологічна служба МВС України має недостатньо визначене місце в системі НПУ, яка перебуває у стані реформування та має досить слабе нормативно-правове забезпечення. На противагу їй, служба НГУ має більш сильні позиції та проводить роботу щодо удосконалення своєї діяльності. У зв'язку з цим, для вдосконалення Закону України «Про Національну поліцію» запропоновано зміни та доповнення до розділу VII «Загальні засади проходження служби в поліції», а саме ч. 10 ст. 62 «Гарантії професійної діяльності поліцейського». Доцільно ч. 10 ст. 62 доповнити пунктом такого змісту: «...забезпечується наданням необхідної психологічної допомоги, а за потреби – членам їх сімей, з метою збереження їх фізичного здоров'я та психологічного благополуччя». Розроблено проекти положень «Про психологічне забезпечення в органах і підрозділах Національної поліції України» та «Про кабінет психологічної релаксації в органах і підрозділах Національної поліції України», що отримали позитивну оцінку експертів та практичних психологів.

За результатами авторського дослідження щодо методичного забезпечення психологічної служби МВС України з'ясовано, що методичне

забезпечення застаріле й не відповідає сучасним потребам практики (близько 50 % опитаних); 54,4 % опитаних вважають рівень психологічного супроводження оперативно-службової діяльності низьким та формальним «на папері», майже 3 % констатували, що така робота в їх підрозділах взагалі не проводиться.

Відсутні сучасні підходи до методичного забезпечення, використовуються матеріали, що розроблені ще за радянських часів. 65,2 % опитаних зазначили, що в їх структурних підрозділах не впроваджуються новітні психологічні технології. Робота стосовно оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах структурних підрозділів НПУ практично не проводиться, про що зазначили 56,5 % респондентів.

Психологи служби психологічного забезпечення МВС України (37 осіб) констатували значний брак часу для роботи з особовим складом. Недостатній рівень матеріального забезпечення для проведення психологічної роботи з особовим складом (матеріали, інструментарій для проведення психопрофілактичної, психокорекційної роботи доводиться «діставати» самостійно).

На противагу психологічній службі в поліції, робота щодо оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах проводиться (100 %), а рівень психопрофілактичної роботи близько 80 % респондентів вважають задовільним.

Існують проблемні питання щодо методичного забезпечення психологічної служби – 62 % респондентів не задоволені методичним забезпеченням. Психологи НГУ також зазначають (51,7 %), що в їх структурних підрозділах не впроваджуються новітні психологічні технології. Рівень психологічного забезпечення службово-бойової діяльності підрозділів НГУ вважають низьким 46,4 % опитаних.

У результаті анкетування, додаткових бесід та матеріали відомчих і внутрішньовідомчих документів зроблено висновки, що для оптимізації та

удосконалення діяльності служби психологічного забезпечення МВС України доцільно здійснити такі першочергові заходи для відповідності психологічної служби МВС сучасним потребам практики та наближення до сучасних світових стандартів:

- оновити нормативно-правового забезпечення;
- розробити й упровадити новітні психологічні технології з використанням досвіду зарубіжних психологічних служб поліції та військових формувань країн НАТО, які відповідатимуть сучасним потребам практичної роботи з особовим складом;
- удосконалити існуючі й упровадити нові кабінети психологічної релаксації для працівників НПУ та військовослужбовців НГУ;
- скласти спеціальні навчальні програми, підготувати підручники і навчальні посібники з практичної психології саме для працівників служби психологічного забезпечення системи МВС України, розробити психологічні рекомендації і методичні матеріали, програми підготовки та перепідготовки кадрів служб психологічного забезпечення МВС України.
- покращити імідж психологічної служби серед особового складу, сприяти формуванню довіри до психологів психологічної служби, підвищити рівень психологічної культури особового складу та членів їх сімей;
- збільшити штати психологів та внести зміни до організаційно-штатної структури психологічних служб, перерозподілити й оновити напрями роботи; змінити вертикаль підпорядкування психологічних служб, вивести їх в окремі структурні підрозділи;
- не рідше одного разу на три роки підвищувати кваліфікацію психологів у закладах вищої освіти України та інших країнах;

- оновити матеріально-технічну базу та привести її у відповідність із сучасними міжнародними стандартами;
- забезпечити взаємодією психологів з іншими службами та підрозділами, зокрема, з оперативними підрозділами, у напрямі підготовки психологічних портретів, переговорній діяльності, при проведенні оперативно-розшукових заходів тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає в з'ясуванні напрямів удосконалення організаційно-правових та методичних засад діяльності психологічної служби МВС України.

У роботі враховані положення національного законодавства, відомчих та внутрішньовідомчих документів, здійснено аналіз теоретичного і практичного матеріалу, що стосується тематики дослідження. Це сприяло обґрунтуванню та вирішенню кола завдань, які мають важливе наукове та прикладне значення.

Проведено психолого-правовий аналіз теоретико-прикладних аспектів діяльності психологічної служби МВС України, історико-правовий аналіз становлення та розвитку служби психологічного забезпечення МВС України; надано характеристику сучасного стану та особливостей функціонування психологічної служби МВС України; сформульовано рекомендації організаційно-правового та методичного характеру щодо шляхів і засобів удосконалення діяльності служб психологічного забезпечення МВС України.

Узагальнення результатів дисертаційного дослідження дало змогу сформулювати такі висновки, пропозиції й рекомендації:

1. Встановлено, що однією з важливих сфер застосування практичної психології є психологічна служба МВС України. Як загальновідомчу службу її створено на підставі рішення Колегії МВС «Про затвердження Концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України» від 3 лютого 1997 р. № 2 КМ/2.

2. За результатами порівняльного аналізу організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічних служб різних

міністерств та центральних органів виконавчої влади встановлено, що практична психологія в сучасній Україні інтенсивно розвивається як у цивільних сферах, так і в силових відомствах і має багато спільного.

Спільними характеристиками психологічних служб у зазначених сферах є те, що вони мають забезпечувати умови, які б сприяли розвитку кожної особистості, розкриттю її потенціалу, збереженню здоров'я та оптимізації діяльності; надавати психологічну допомогу, яка спрямована на попередження, або подолання різних труднощів, що виникають в особистості або групи осіб (зазвичай у формі діагностики, консультування, психотерапії та психокорекції тощо).

Визначено, що складність професії практичного психолога в силових структурах зумовлена необхідністю поєднання вимог професії психолога з вимогами професійної діяльності співробітника поліції, військовослужбовця НГУ тощо. Професії в силових відомствах передбачають необхідність виконавської дисципліни та дотримання службової субординації, чітке наслідування професійним стереотипам та вимогам. Практичний психолог у силових структурах має особливий професійний статус, його діяльність, гуманістична за сутністю, прикладна за методами і завданнями, здійснюється у специфічних умовах, що складно поєднується з креативністю та творчістю в професії психолога. Саме це обумовлює поєднання в їх діяльності типових ознак цивільних психологічних служб та унікальних ознак, обумовлених специфічною метою і видом праці в силових структурах.

На відміну від більшості практичних психологів, які працюють у галузях освіти та медицини, мають певну спеціалізацію, діяльність практичних психологів у відомчих силових структурах має більш універсальний характер, що зумовлює підвищені

вимоги до їх компетентності, життєвого досвіду, інтуїції та методичної оснащеності.

3. За даними компаративістського аналізу міжнародного досвіду в організації роботи психологічних служб військових формувань та правоохоронних органів, встановлено, що використання знань і практичних методів психології є невід'ємною умовою підвищення ефективності діяльності поліцейських та військовослужбовців, як щодо роботи з особовим складом і їх родинами, так і щодо розслідування й запобігання злочинам.

Запропоновано: а) здійснювати постійний обмін досвідом із зарубіжними колегами щодо питань психологічного забезпечення правоохоронної діяльності; б) розроблювати комплексні програми та інструментарію психологічної практики для взаємного збагачення й розвитку інтеграційних підходів у результаті проведення спільних досліджень; в) розширювати професійні співтовариства поліцейських психологів, що сприятиме удосконаленню професійно-етичних стандартів і забезпечить високу якість надання послуг психологами правоохоронних органів.

Запропоновано створення науково-практичних центрів з метою розроблення гнучкої системи психологічного забезпечення відповідно до запитів практики, здійснення спільних досліджень із зарубіжними фахівцями щодо сучасних досягнень психологічної науки стосовно роботи з особовим складом, ефективного впровадження й використання досягнень психологічного забезпечення служб військових формувань та правоохоронних органів закордонних країн.

4. Визначено, що становлення та розвиток практичної психології в СРСР відбувалося при постійній зміні своїх напрямів та орієнтацій, що спричинено підвищеною залежністю від політичної ситуації в державі.

Встановлено дві спроби створення психологічної служби в ОВС, але обидві залишилися незавершеними і не досягли своєї мети, проте заклали певне підґрунтя для створення психологічної служби в ОВС у незалежній Україні.

Констатовано, що здобуття незалежності Україною стало переломним моментом для розвитку психології в ОВС України. Розпад СРСР до певної міри перешкодив функціонуванню психологічної служби ОВС України як складової загальновідомчої служби. У перші роки (1991–1997 рр.) відбувалося використання надбавь часів Радянського Союзу.

З'ясовано, що офіційним створенням загальновідомчої служби можна вважати 1997 рік, на підставі рішення Колегії МВС «Про затвердження Концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України» від 3 лютого 1997 р. № 2 КМ/2.

Наступним важливим нормативним документом, спрямованим на розвиток психологічної служби ОВС України, став наказ МВС України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 27 серпня 2004 р. № 842. Створені нові можливості для розвитку й удосконалення практичної психології в ОВС. Урегульовано нормативно-методологічне забезпечення та чітко окреслено особливості всіх напрямів діяльності психологів в ОВС. Цей нормативний документ сприяв підвищенню ефективності роботи практичних психологів та заклав фундамент для подальшого розвитку практичної психології в ОВС України.

5. У результаті аналізу сучасного стану психологічної роботи в МВС України констатовано, що недостатньо уваги приділяється розвитку й удосконаленню служби, що спричинено економічними факторами (брак фінансування та недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення); психологічними (нерозуміння ролі та місця психологічної

служби в удосконаленні діяльності правоохоронних органів); концептуальними (недостатня чіткість теоретичних уявлень щодо принципів, змісту і методів діяльності).

У зв'язку з проведенням АТО, у структурі психологічної служби МВС України відбулися певні зміни пріоритетів. За результатами проведеного експертного опитування фахівців, практичних психологів, науковців, викладачів (усього 43 особи) та членів добровольчого батальйону «Миротворець» (38 осіб) визначено, що на сьогодні ключовими завданнями практичної психології є: а) професійно-психологічна підготовка до виконання конкретних оперативно-службових завдань в екстремальних умовах; б) мінімізація негативних психологічних наслідків від перебування в зоні АТО (бойові психічні травми, посттравматичні стресові розлади, суїцидальні наміри, соціо професійна реадaptaція після повернення із зони АТО тощо).

Перспективи свого розвитку психологічна служба МВС України має пов'язати з більш чіткою взаємодією з іншими службами та підрозділами, зокрема, оперативними в напрямі підготовки психологічних портретів, використанні поліграфів, переговорній діяльності, при проведенні оперативно-розшукових заходів та ін. Важливим є оновлення методичної бази, використання сучасних стандартизованих методик за різними напрямками діяльності, розроблення принципово нових програм психологічної підготовки кадрів й удосконалення нормативно-правової бази.

6. Зазначено, що психологічна служба НПУ (раніше ОВС), починаючи з 2015 р., пережила певну кризу, численні організаційно-штатні реорганізації і на сьогодні намагається відновити свій статус та авторитет.

Встановлено, що 54,2 % опитаних не задоволені чинною нормативно-правовою базою, яка регламентує організацію психологічної роботи. Узагалі, більше 57 % практикуючих психологів поліції не задоволені

організаційно-правовим забезпеченням діяльності психологічної служби. Понад 56 % опитаних вважають дуже низьким рівень психологічного супроводження оперативно-службової діяльності, близько 30 % констатують досить низький рівень взаємодії з працівниками інших служб та підрозділів (слідства, карного розшуку та ін.). Стосовно економічного забезпечення роботи психологічної служби більшість респондентів зазначила, щодо матеріально-технічне забезпечення недостатнє (67,4 %), 63 % не задоволені забезпеченням умов праці та оснащенням свого робочого місця. Серед факторів, які заважають нормальному функціонуванню служби та якісній роботі психологів, названо високий відсоток залучення психологів до виконання робіт, які не належать до їх функціональних обов'язків (70 %). Більшість респондентів причинами гальмування розвитку психологічної служби вважають низьку кваліфікацію кадрів (82,6 %). 45,8 % опитаних зазначають недостатнє методичне забезпечення діяльності психологічної служби. Значна частка респондентів (56,5 %) зауважує, що в колективах не здійснюється робота з оптимізації соціально-психологічного клімату, 47,9 % констатують неналежний рівень психопрофілактичної роботи. Майже половина опитаних зазначила недостатність або відсутність роботи з надання психологічної допомоги працівникам поліції після їх перебування в екстремальних ситуаціях. Майже 66 % респондентів зауважили, що в їх структурних підрозділах не здійснюється розроблення та впровадження новітніх психологічних технологій.

7. Визначено, що незважаючи на певні складнощі психологічної служби НПУ, вона посідає більш стійке й визначене місце в системі служб та підрозділів, користується підтримкою керівництва й досягла певних успіхів.

Більша частина респондентів (73,7 %) зазначила незадоволення матеріально-технічним забезпеченням психологічної служби НГУ, 63 % не

задоволені забезпеченням умов праці та оснащенням свого робочого місця. Щодо питання залучення психологів до виконання робіт, які не належать до їх функціональних обов'язків, 80 % опитаних зауважили, що це відбувається досить часто. 72,3 % психологів зазначили про недостатню кількість кваліфікованих кадрів у НГУ. На противагу психологічній службі в НПУ, робота щодо оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах проводиться (100 %), близько 80 % респондентів вважають задовільним рівень психопрофілактичної роботи. Робота з надання психологічної допомоги військовослужбовцям після їх перебування в екстремальних ситуаціях проводиться в 100 % випадків.

8. Для удосконалення організаційно-правового забезпечення діяльності психологічної служби МВС України доцільно здійснити такі першочергові заходи:

- оновити нормативно-правове забезпечення. З цією метою запропоновано, для вдосконалення Закону України «Про Національну поліцію», зміни та доповнення до розділу VII «Загальні засади проходження служби в поліції», а саме: ч. 10 ст. 62 «Гарантії професійної діяльності поліцейського», розроблено проекти положень «Про психологічне забезпечення в органах і підрозділах Національної поліції України» та «Про кабінет психологічної релаксації в органах і підрозділах Національної поліції України», що отримали позитивну оцінку експертів та практичних психологів. Під час їх розроблення особливу увагу приділено психологічній реабілітації особового складу МВС України після виконання діяльності в екстремальних умовах, що зумовлено ситуацією в зоні АТО;

- покращити імідж психологічної служби серед особового складу, сприяти формуванню довіри до психологів психологічної служби,

підвищити рівень психологічної культури особового складу та членів їх сімей;

- збільшити штати психологів та внести зміни до організаційно-штатної структури психологічних служб, перерозподілити й оновити напрями роботи; змінити вертикаль підпорядкування психологічних служб, вивести їх в окремі структурні підрозділи. У зв'язку з цим, розроблено орієнтовну модель організаційно-штатної структури психологічної служби МВС України;

- не рідше одного разу на три роки підвищувати кваліфікацію психологів у закладах вищої освіти України та інших країнах. Проводити систематичні збори психологів для обміну досвідом та вивчення нових практичних методів роботи з особовим складом;

- ознайомлювати фахівців-психологів з новітніми методами надання психологічної допомоги, сприяти підвищенню їх теоретичних і практичних знань та навичок (навчання для психолога має бути безперервним процесом). Проводити тренінгові заняття для співробітників служб психологічного забезпечення МВС України у вигляді міні-лекцій, інформаційних блоків, мозкового штурму, презентацій, роботи в малих групах, рольових ігор, дискусій, супервізій тощо;

- оновити матеріально-технічну базу служб психологічного забезпечення МВС України відповідно до розвитку науки та техніки для впровадження новітніх технічних засобів;

- взаємодіяти із закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання МВС України щодо організації та особливостей підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для психологічної служби МВС України;

- чітко сформулювати та забезпечити взаємодією психологів з іншими службами й підрозділами, зокрема, оперативними, у напрямі підготовки

психологічних портретів, переговорній діяльності, при проведенні оперативно-розшукових заходів тощо.

9. Для удосконалення методичного забезпечення діяльності служби психологічного забезпечення МВС України доцільно:

- розробити й упровадити новітні психологічні технології з використанням досвіду зарубіжних психологічних служб поліції та військових формувань країн НАТО, які відповідатимуть сучасним потребам практичної роботи з особовим складом;

- на рівні МВС України створити робочу групу із залученням практикуючих психологів системи МВС України, із запрошенням цивільних практикуючих психологів та зарубіжних фахівців для роботи над оновленням й адаптуванням методичного забезпечення та інструментарію по роботі з особовим складом;

- удосконалити існуючі й упровадити нові кабінети психологічної релаксації для працівників НПУ та військовослужбовців НГУ;

- скласти спеціальні навчальні програми, підготувати підручники і навчальні посібники з практичної психології саме для працівників служби психологічного забезпечення системи МВС України, розробити психологічні рекомендації і методичні матеріали, програми підготовки та перепідготовки кадрів служб психологічного забезпечення МВС України.

Коло питань, яке розглядалося в дисертації, не вичерпує проблему удосконалення організаційно-правових та методичних засад діяльності служб психологічного забезпечення МВС України. Перспективними напрямками подальшого теоретико-прикладного розроблення проблеми можна вважати:

- 1) створення так званої «тривожної валізи» практичного психолога, тобто розроблення відповідного набору необхідних методик під конкретну функцію чи завдання;

2) оновлення автоматизованого робочого місця психолога служб психологічного забезпечення структурних одиниць МВС України;

3) підготовку тренінгових програм, спрямованих на освоєння поліцейськими ефективних тактик і технік спілкування у взаємодії з різними категоріями громадян у різноманітних ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Г. С. Введение в практическую психологию. Москва: Академия, 1997. 368 с.
2. Адаптація випускників вищих навчальних закладів МВС України до службової діяльності: психолого-педагогічні рек. / [В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, І. Г. Кириченко, Я. Ю. Кондратьєв]. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2001. 48 с.
3. Александров Д. О. Загальна психологічна характеристика професійної діяльності працівника Національної поліції. *Юридична психологія*. 2016. № 1. С. 108–117.
4. Александров Д. О. Психологічний зміст основних видів правоохоронної діяльності працівника ОВС. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2013. Т. 11. С. 19–27.
5. Александров Д. О. Професійна інтеріоризація особистості правоохоронця. *Актуальні проблеми юридичної психології*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 квіт. 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 163–165.
6. Амонс М. О. Основні етапи формування психологічної підготовки працівників міліції. URL: <http://intkonf.org/amons-m-o-osnovni-etapi-formuvannya-psihologichnoyi-pidgotovki-pratsivnikov-militsiyi/>.
7. Андросюк В. Г. Роль морально-психологічних чинників у формуванні особистості працівника міліції України. *Актуальні проблеми юридичної психології*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 квіт. 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 168–170.
8. Андросюк В. Г. Психология в деятельности органов внутренних дел: учеб. пособие. Киев: НИ и РИО Киев. высш. шк. МВД СССР им. Дзержинского, 1990. 80 с.

9. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология: учебник. Харьков: Харьков. нац. ун-т внутр. дел, 2002. 596 с.
10. Барко В. І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект): монографія. Київ: Ніка-Центр, 2002. 296 с.
11. Бедь В. В. Юридична психологія: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: МАУП, 2004. 436 с.
12. Бесчастный В. Міжнародний досвід у діяльності міліції України. Київ: *Журнал Верховної Ради України «Віче»*. 2009. № 24. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/1780/>.
13. Бигу Ж. М., Горбенко Д. А. Вдосконалення ведення допиту шляхом застосування методів психологічного впливу. *Процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7 листоп. 2014 р.). Одеса: ОДУВС, 2015. С. 108–109.
14. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості: навч. посіб. для вузів. Харків: Фоліо, 1996. 237 с.
15. Богасевич Є. В. Музыкотерапия. URL: <http://4gd-pzo.lvivedu.com/uk/article/muzikoterapiya-3.html>.
16. Бородін Б. Морально-психологічне забезпечення діяльності внутрішніх військ МВС України у системі виховної роботи. *Честь і закон*. 2010. № 4. С. 94–96.
17. Бочелюк В. И., Зарицька В. В. Психологія: вступ до спеціальності: навч. посіб. Київ: Центр учбової літ., 2007. 288 с.
18. Брусиловский А. Е. Немые свидетели (из очерков по судебной психологии). Москва: *Право и жизнь*. 1928. № 2–4. С. 44.
19. Брусиловский А. Е. Судебно-психологическая экспертиза. Москва, 1929.
20. Бурлачук Л. Ф., Кочарян А. С., Жидко М. Е. Психотерапия. Психологические модели: учебник для вузов / под. ред. Л. Ф. Бурлачука. 2-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 480 с.

21. Васьківська С. В. Основи психологічного консультування: навч. посіб. Київ: Четверта хвиля, 2004. 256 с.
22. Вачков И. В., Гриншпун И. Б., Пряжников Н. С. Введение в профессию «психолог»: учебное пособие / под. ред. И. Б. Гриншпуна. Воронеж: НПО «МОДЭК», 2002. 464 с.
23. Військова психологія і педагогіка: навч. посіб. / [авт. кол.: А. Я. Анцупов, В. М. Бондаренко, В. І. Буянов та ін.]. Москва: Досконалість, 1998. С. 26.
24. Використання психологічних знань у оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ України за сучасних умов: навч.-практ. посіб. / [Д. О. Александров, Б. І. Бараненко, О. В. Бочковий та ін.]; за ред. А. В. Іщенка, В. С. Медведєва. Київ: ДНДІ МВС України; Харків: Мачулин, 2015. 236 с.
25. Виноградов М. В. Проблемы распространенности, диагностики и профилактики психических расстройств среди личного состава ОВД. Москва: Мед. Управление МВД СССР, 1982. 71 с.
26. Випуск тренерів для підготовки перемовників з учасниками масових зібрань. Національна академія внутрішніх справ за матеріалами Департаменту комунікації Національної поліції України: [сайт]. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/news/vipusk-treneriv-dlya-pidgotovki-peremovnikov-z-uchasnikami-masovih-zibran.html>.
27. В армії формують психологічну службу: *Військова панорама* [сайт]. URL: <https://wartime.org.ua/14322-v-armiyi-formuyut-psihologichnu-sluzhbu.html>.
28. Волошина О. В. Особливості психологічної роботи з сім'єю працівника ОВС, який зазнав психотравми. *Актуальні проблеми юридичної психології*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 квіт. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 133–135.
29. Горбенко Д. А. Становлення та розвиток психологічної служби в органах внутрішніх справ України: історико-правовий аспект. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2014. № 1 (7). С. 156–163.

30. Горбенко Д. А. Особливості психологічної служби в органах внутрішніх справ України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2014. № 2 (914). С. 173–182.
31. Горбенко Д. А. Особливості психопрофілактичної роботи в системі органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2015. № 1 (94). С. 255–260.
32. Горбенко Д. А. Сучасний стан та особливості функціонування служби психологічного забезпечення МВС України. *Юридична психологія*. Київ, 2017. № 1 (20). С. 200–209.
33. Горбенко Д. А. Анализ и пути усовершенствования организационно-правового обеспечения деятельности психологической службы МВД Украины. *Legea si viata*. Chisinau, 2017. № 8/2. С. 31–34.
34. Горбенко Д. А. Основні напрями підготовки психолога в органах внутрішніх справ України. *Актуальні проблеми юридичної психології*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 квіт. 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 176–178.
35. Горбенко Д. А. Психологічне портретування в діяльності органів досудового слідства. *Процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування*: матеріали Внеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7 листоп. 2014 р.). Одеса: ОДУВС, 2014. С. 154.
36. Горбенко Д. А. Актуальні проблеми психопрофілактичної роботи в системі органів внутрішніх справ України. *Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи* (присвяч. 20-річчю кафедри юридичної психології НАВС та 40-річчю судово-психологічної експертизи в Україні): матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 квіт. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 82–84.
37. Горбенко Д. А. Актуальні проблеми психологічної профілактики девіантної поведінки особистості. *Правові, психологічні та педагогічні проблеми*

профілактики правопорушень: матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 жовт. 2016 р.). Одеса: ОДУВС, 2016. С. 110–111.

38. Горбенко Д. А. Особливості психологічної служби ОВС України. Тенденції розвитку. *Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів*: матеріали круглого столу (м. Кривий Ріг, 10 лют. 2017 р.). Кривий Ріг, 2017. С. 49–53.

39. Горбенко Д. А. Фактори та обставини, які сприяють формуванню особистості неповнолітніх правопорушників. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення (присвячена 40-річчю з дня заснування кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права)*: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 берез. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 36–39.

40. Горелов І. Ю. Психологічна готовність працівників міліції до правомірного застосування сили: монографія. Донецьк: Донбас, 2012. 197 с.

41. Гостєєва Т. В., Лефтеров В. О. Довгостроковий прогноз професійної успішності фахівців екстремальних видів діяльності: психологічний аналіз і засоби удосконалення: монографія. Донецьк: Ноулідж, 2013. 207 с.

42. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 трав. 2016 р. № 343. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/343-2016-%D0%BF>.

43. Допомогати людям. *Всеукраїнський загальнополітичний освітянський тижневик «Персонал Плюс»*. № 24 (276). 2008. URL: <http://www.personal-plus.net/276/3387.html>.

44. Допомогати людям – покликання медичного психолога. *Міжрегіональна Академія Управління персоналом*: [сайт]. URL: http://maup.com.ua/ua/pro-akademiyu/novini1/usi-novini1/dopomagati_lyudyam_-_poklikannya_medichnogo_psihologa.html.

45. Дідик, М. М. Психолого-педагогічні основи професійної діяльності фахівців соціальної роботи в органах внутрішніх справ України: автореф. дис. на

здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.04 теорія і методика професійної освіти; Тернопільський держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2001. 20 с.

46. Дулов А. В. Судебная психология: учеб. пособие. изд. 2-е, исп. и доп. Минск: Вышэйшая школа, 1975. С. 28–39.

47. Досвід морально-психологічного забезпечення дій військових формувань США та країн Західної Європи. *Лекції.Орг*: [сайт]. URL: <https://lektsii.org/11-30403.html>.

48. Дуткевич Т. В., Савицька О. В. Практична психологія: вступ у спеціальність: навч. посіб. Київ: Центр учбової літ., 2007. 256 с.

49. Зеленков М. Морально-психологическая подготовка войск в армиях зарубежных стран. *Зарубежное военное обозрение*. 2000. № 11. С. 11–13.

50. Забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків: наук.-практ. рек. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 1999. 72 с.

51. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України. *Державна кримінально-виконавча служба України*: [сайт]. URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>.

52. Збірник лекцій з професійної психологічної підготовки для використання в системі службової підготовки або підвищення кваліфікації: наказ МВС України від 13 трав. 2010 р. № 2454.

53. Іванова О. В., Москалюк Л. М., Корсун С. І. Юридична психологія: вступ до спеціальності: мультимед. навч. посіб. Київ: Нац. акад. внутр. справ. URL: https://www.naia.kiev.ua/books/vstup_spec/new-page-2/rozdil3/tema_3_3.html

54. Інструкція з організації професійно-психологічного відбору у Збройних силах України: наказ Міністерства оборони України від 15 трав. 2012 р. № 325. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0911-12>.

55. Інструкція з організації психологічного забезпечення службової діяльності аварійно-рятувальних служб: наказ Міністерства

надзвичайних ситуацій України від 23 лют. 2004 р. № 89.
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0323-04>.

56. Інструкція з порядку обліку і звітності служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842.
URL: <http://ukraine.uaopravo.net/data/base28/ukr28015.htm>.

57. Інструкція про відбір кандидатів на службу в органи внутрішніх справ України: наказ МВС України від 31 січ. 1996 р. № 60. Київ, 1996. 44 с.

58. Інструкція про порядок оцінки морально-психологічного стану особового складу в Міністерстві оборони України та Збройних силах України: наказ Міністерства оборони України від 21 трав. 2013 р. № 335.

59. Інструкція про порядок поглибленого психологічного обстеження кандидатів на керівні посади органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842.
URL: <http://ukraine.uaopravo.net/data/base28/ukr28015.htm>.

60. Інструкція про порядок поглибленого психологічного обстеження кандидатів на керівні посади органів та підрозділів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 6 лип. 1999 р. № 527.

61. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842.

62. Ірхін Ю. Б. Психопрофілактична робота з персоналом органів внутрішніх справ: навч. посіб. Київ: РВЦ НАВСУ, 2005. 148 с.

63. Инструкция Об основных критериях при отборе кадров для прохождения службы в органах НКВД. Народный комиссариат внутренних дел / совершенно секретно. Отделам кадров облгоротделов УНКВД СССР. 21 дек. 1938 г., г. Москва, НКВД СССР, № 00134/13.
URL: <http://zerkalov.org.ua/node/5552>.

64. Кадрова та виховна робота в ОВС: мультимед. навч. посіб.; свід. про реєстр. авт. права на твір № 24531 від 23 трав. 2008 р. / [В. М. Синьов, В. І. Кривуша, М. І. Легенький, та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ. URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/1226>.

65. Казміренко Л. І. Етапи розвитку поліграфного дослідження. *Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7–8 лист. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 60–63.

66. Казміренко В. П., Казміренко Л. І., Малічевський В. І. Формування психологічної готовності працівників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних ситуаціях затримання озброєного злочинця: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. В. Коваленка. Чернівці: Рута, 2013. 95 с.

67. Карвасарский Б. Д. Психотерапевтическая энциклопедия. 2-е изд., перераб. и доп. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 1024 с. URL: <http://enc.com.ua/medicina/obshhe-perl/111689-organizaciyapsixoterapevtichnoi-dopomogi.html>.

68. Карандашев В. Н. Методика преподавания психологии: учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер, 2005. 250 с.

69. Карандашев В. Н. Введение в профессию. 3-е изд. Москва: Смысл, 2000. 288 с.

70. Кваліфікаційні вимоги до працівників служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842. URL: <http://ukraine.uapravo.net/data/base28/ukr28015.htm>.

71. Кісіль З. Р. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2008. 524 с.

72. Киричук О. В. Основи психології. Київ: Либідь, 2006. 632 с.

73. Кондратьев Я. Ю. Психологічне супроводження діяльності органів внутрішніх справ. *Актуальні проблеми юридичної психології*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18–20 трав. 1999 р.). Київ: РВВ КІВС, 1999. С. 7.

74. Концепція державної системи професійної орієнтації населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 верес. 2008 р. № 842. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/mam.cgi?nreg=842-2008-%EF>.

75. Концепція психопрофілактичної роботи в органах внутрішніх справ: наказ МВС України від 5 квіт. 2002 р. № 334.

76. Концепція психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України: рішення колегії МВС України від 3 лют. 1997 р. № 2 КМ/ 2.

77. Концепція соціально-психологічної служби Збройних сил України (Проект) / Народна армія. 1991. 11 жовт.

78. Концепція соціально-психологічної служби Збройних Сил України / Народна армія. 1994. 22 груд.

79. Кораблина Е. П. Психологическая помощь как профессиональная деятельность практического психолога. Психологические проблемы самореализации личности / под ред. Г. С. Никифорова, Л. А. Коростылёвой. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петерб. ун-та, 2001. Вып. 5. С. 171–182.

80. Костицкий М. В. Психологические методы в борьбе с правонарушениями. Киев: Вища школа, 1981. 53 с.

81. Костицкий М. В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі. Київ: НМК ВО, 1990. С. 58.

82. Костицкий М. В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы. Київ: КВШ, 1990. 259 с.

83. Костицкий М. В. Військово-юридична психологія: навч. посіб. Хмельницький: Хмельн. акад. прикорд. військ, 1999.

84. Костицкий М. В. Юридична психологія: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 400 с.

85. Костицкий М. В. Становлення української юридичної психології та основні напрями її розвитку. *Юридична психологія та педагогіка*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2007. № 1. С. 5–15.

86. Кочунас Р. Психологическое консультирование и групповая терапия. Москва: Академический Проект, 2005. 464 с.
87. Кравченко Е. В., Тимченко А. В., Христенко В. Е. Психологическое сопровождение оперативно-служебной деятельности органов и подразделений органов внутренних дел Украины: учеб. пособие. Харьков: Факт, 2002. 192 с.
88. Кудерміна О. І. Чинники здійснення психологічної допомоги та психологічної реабілітації учасників АТО в сучасних умовах. *Психологічна допомога особам, які беруть участь в Антитерористичній операції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 берез. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 21–25.
89. Кудерміна О. І. Психологічні особливості кар'єрно-професійної спрямованості майбутніх правоохоронців. *Юридична психологія та педагогіка*. 2007. № 2. С. 83–91.
90. Кудерміна О. І. Сучасні ознаки соціального контуру професійної діяльності правоохоронця. *Актуальні проблеми юридичної психології*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 квіт. 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 273–277.
91. Кудерміна О. І. Психологічний зміст професійної діяльності працівника карного розшуку. *Теорія та практика протидії злочинності в сучасних умовах*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 31 жовт. 2014 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2014. С. 185–188.
92. Левенець О. А. Динаміка особистісних змін та ціннісних орієнтацій учасників бойових дій. *Психологічна допомога особам, які беруть участь в Антитерористичній операції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 берез. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 150–152.
93. Левенець О. А. Кризове психологічне консультування працівників ОВС. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Том 11. Вип. 10. Київ: Фенікс, 2014. С. 605–616.

94. Левенець О. А. Принципи розвитку психологічної стійкості працівників ОВС при виконанні професійної діяльності у ризиконебезпечних ситуаціях. *Юридична психологія та педагогіка*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. Вип. 1 (14), 2014. С. 154–158.

95. Лефтеров В. О. Особистий та професійний розвиток персоналу в екстремальних видах діяльності. *Актуальні проблеми психології*. 2008. Т. 10. Вип. 8. С. 328–335.

96. Литвинова Г. А. Социально-психологическое обеспечение деятельности полиции Баварии (Германия). *Юридическая психология*. 2010. № 3. С. 32–36.

97. Майерс Д. Социальная психология. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 512 с.

98. Малкина-Пых И. Г. Экстремальные ситуации: справочник практического психолога. Москва: ЭКСМО, 2005. 960 с.

99. Мартенко О. Л., Ручка В. В. Значення професійно-психологічної підготовки у формуванні психологічної готовності до оперативно-службової діяльності. *Актуальні проблеми юридичної психології: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 квіт. 2014 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 212–215.

100. Матюхіна Н. П. Управління персоналом органів внутрішніх справ України (теоретичні та прикладні аспекти) / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки: монографія. Харків: Харків. ун-т внутр. справ, 1999. 287 с.

101. Методичні рекомендації про порядок організації єдиної системи професійної орієнтації населення до служби в органах та підрозділах внутрішніх справ: розпорядження МВС України від 19 лип. 2007 р. № 709. Київ: МВС України, 2007.

102. Медведєв В. С. Професійно-психологічна компетентність працівників Національної поліції як підґрунтя профілактичної діяльності. *Правові,*

психологічні та педагогічні проблеми профілактики правопорушень: матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 жовт. 2016 р.). Одеса: ОДУВС, 2016. С. 58–60.

103. Медведєв В. С. Профілактика професійної деформації працівників органів внутрішніх справ: навч.-метод. посіб. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. 68 с.

104. Медведєв В. С., Яковенко С. І. Актуальні питання діяльності психологічної служби в органах внутрішніх справ. *Вісник «Соціологія, психологія, педагогіка*. Вип. 5. Київ, 1998. С. 31–35.

105. Медведєв В. С. Вітчизняна юридична психологія на межі тисячоліть. *Вісник «Соціологія, психологія, педагогіка*». Вип. 12–13. Київ: 2002. С. 30–32.

106. Медведєв В. С. Психологічна служба органів внутрішніх справ: історія, сучасний стан, перспективи розвитку. *Науковий вісник Української академії внутрішніх справ України*. Київ: УАВС, 1997. Вип. 2. С. 73–80.

107. Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 1997. 191 с.

108. Медведєв В. С. Принципи сучасної вітчизняної юридичної психології. *Актуальні проблеми юридичної психології*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 квіт. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 37–41.

109. Медведєв В. С. Психологічні аспекти діяльності органів внутрішніх справ України при забезпеченні прав громадян. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. Київ: НАВСУ, 2000. Вип. 2. С. 119–130.

110. Медведєв В. С. Наукові школи у сучасній вітчизняній юридичній психології. *Актуальні проблеми юридичної психології*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 квіт. 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 38–41.

111. Медведєв В. С. Практична психологія в органах внутрішніх справ. Сьогодення та перспективи. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 4. С. 47–49.

112. Методичні рекомендації про порядок надання психологічної допомоги працівникам ОВС в екстремальних і надзвичайних умовах: наказ МВС України від 29 черв. 2010 р. № 3445.

113. Мирон А. Организация психологического обеспечения в Вооружённых силах ФРГ. *Зарубежное военное обозрение*. 2011. № 8. С. 26–28.

114. Мирон А. Морально-психологические проблемы военнослужащих США. *Зарубежное военное обозрение*. 2013. № 9. С. 34–38.

115. Моррис Х. Изучение лиц, поступающих на службу в полицию: собеседование и психологическое тестирование. Сб. реф. заруб. публ. 1989 р. № 46. С. 43. / пер. с англ. *Jorn. Police Chief*, 1979. № 7. Р. 50–51.

116. Моргун В. Ф., Тітов І. Г. Основи психологічної діагностики: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ: Слово, 2009. 464 с.

117. Назарова О. М., Петелина В. А. Требования, предъявляемые к кабинету психологической разгрузки, и его роль в психологической реабилитации личного состава МЧС России: *Молодой ученый*. □2016. № 27. С. 794–796. URL: <https://moluch.ru/archive/131/36425/>.

118. Науково-практичний коментар до Кримінального виконавчого кодексу. URL: http://radnuk.info/komentar/kruminal-vukon/327-glava19/4890--124-----_.html.

119. Настанова з організації професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України та Положення про організацію післядипломної освіти працівників органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 11 лип. 2006 р. № 693.

120. Основи психології / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця: підручник. 4-те вид. Київ: Либідь, 1999. 632 с.

121. Основи загальної та юридичної психології: курс лекцій / [Н. Бобечко, В. Бойко, І. Жолнович, І. Когутич;]; за заг. ред. В. Т. Нора. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. 224 с.

122. Основи практичної психології: підручник / [В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелєва та ін.]. Київ: Либідь, 1999. 536 с.

123. Об утверждении Инструкции о порядке организации психологической работы в органах внутренних дел Республики Беларусь: приказ Министерства внутренних дел Республики Беларусь от 6 сентября 2005 г. № 274.

124. Петровский А. В. История советской психологии. Москва: Просвещение, 1967. С. 181.

125. Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів: наказ Міністерства освіти і науки України від 19 жовт. 2001 р. № 691.

126. Положення про Державну пенітенціарну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 лип. 2014 р. № 225.

127. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 груд. 2015 р. № 1052.

128. Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України: наказ МВС України від 8 груд. 2016 р. № 1285. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17>.

129. Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ МВС України від 26 січ. 2016 р. № 50. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16>.

130. Положення з організації професійної підготовки осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 13 квіт. 2012 р. № 318.

131. Положення про психологічну службу системи освіти України: наказ Міністерства освіти і науки України від 2 лип. 2009 р. № 616.

132. Положення про медико-психологічну реабілітацію рятувальників аварійно-рятувальних служб та осіб, що постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру і Положення про центри медико-

психологічної реабілітації: наказ Міністерства охорони здоров'я, Міністерства надзвичайних ситуацій України від 14 трав. 2001 р. № 180/115.

133. Положення про психологічну службу системи освіти України: наказ Міністерства освіти і науки України від 3 трав. 1999 р. № 127.

134. Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у навчальних закладах МВС України: наказу МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842. URL: <http://ukraine.uaopravo.net/data/base28/ukr28015.htm>.

135. Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 28 черв. 1997 р. № 423.

136. Положення про організацію початкової підготовки (спеціалізації) працівників органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 6 груд. 2007 р. № 464.

137. Положення про Центри психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору: наказ МВС України від 4 листоп. 2003 р. № 1286.

138. Положення Управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Сумській області: наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 4 лют. 2013 р. № 3.

139. Положення про організацію психологічного забезпечення діяльності Державної прикордонної служби України: наказ Адміністрації державної прикордонної служби України від 6 жовт. 2008 р. № 829. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1068-08>.

140. Полянський В., Дмитриєвський А., Головіна М. Становлення військової психології та перспективи розвитку. *Вісник національного університету оборони України імені Івана Черняховського*. Київ, 2013. № 2 (33). С. 299–308.

141. Поляков А. В. Психологическое сопровождение сотрудников полиции. *Ученые записки СПбГИПСР*. 2014. Т. 22, вып. 2. С. 53–57.

142. Порядок надання психологічної підтримки постраждалим при надзвичайній ситуації: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 16 черв. 2014 р. № 398.

143. Порядок відбору кандидатів на навчання до вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 1 груд. 2010 р. № 590.

144. Порядок відбору кандидатів на навчання до вищих навчальних закладів МВС України: наказ МВС України від 15 січ. 2015 р. № 29.

145. Потапчук Є. М. Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців: монографія. Хмельницький, Нац. акад. ДПСУ, 2004. 323 с.

146. Практическая психология: учебник / под ред. д-ра психол. наук, проф., акад. БПА М. К. Тутушкиной. 4-е изд., перераб., доп. Санкт-Петербург: Дидактика Плюс, 2001. 368 с.

147. Прикладная юридическая психология: учеб. пособие для вузов / под ред. А. М. Столяренко. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 639 с.

148. Про внесення змін до статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо супроводження військовослужбовців при продовженні лікування у санаторно-курортних закладах: Закон України від 12 квіт. 2016 р. № 1079-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1079-19>.

149. Про дошкільну освіту: Закон України від 11 лип. 2001 р. № 2628-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>.

150. Про загальну середню освіту: Закон України від 13 трав. 1999 р. № 651-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.

151. Про Національну гвардію України: Закон України від 13 берез. 2014 р. № 876-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/876-18>.

152. Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

153. Про освіту: Закон України від 23 трав. 1991 р. № 1060-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

154. Про освіту: Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

155. Про позашкільну освіту: Закон України від 22 черв. 2000 р. № 1841-III. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>.

156. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2015 р. № 878. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF>.

157. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 трав. 2016 р. № 348. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/348-2016-%D0%BF>.

158. Програма профілактично-виховної роботи серед особового складу органів та підрозділів внутрішніх справ України на 2008–2012 рр.: наказ МВС України від 30 трав. 2008 р. № 248.

159. Програма психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ України на 2008–2012 рр.: наказ МВС України від 7 квіт. 2008 р. № 161.

160. Програма психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ на 2013–2017 рр., якою передбачається проведення організаційних, наукових, практичних і лікувально-профілактичних заходів щодо вдосконалення психологічного супроводу та професійної психологічної підготовки особового складу: наказ МВС України від 7 лют. 2012 р. № 112.

161. Про внесення змін до наказу МВС України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 28 лип. 2004 р. № 842: наказ МВС України від 8 лип. 2013 р. № 652. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1311-13>.

162. Про внесення змін до Положення про психологічну службу системи освіти України: наказ Міністерства освіти і науки України від 7 черв. 2001 р. № 439.

163. Про затвердження Примірного положення про службу цивільного захисту району (міста, району в місті) Головного територіального управління (Територіального управління) МНС України в Автономній Республіці Крим, області, м. Києві та Севастополі: наказ Міністерства надзвичайних ситуацій від 25 трав. 2012 р. № 838.

164. Про заходи з профілактики випадків самогубств серед особового складу органів внутрішніх справ: наказ МВС України від 19 лип. 2004 р. № 803.

165. Про заходи щодо реорганізації служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 5 квіт. 2002 р. № 336.

166. Про організацію роботи із сім'ями працівників органів внутрішніх справ, які загинули під час виконання службових обов'язків: наказ МВС України від 14 лют. 2006 р. № 139.

167. Про організацію служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України та навчально-виховного процесу у відомчих навчальних закладах: наказ МВС України від 24 лист. 2003 р. № 1460.

168. Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських: наказ МВС України від 25 груд. 2015 р. № 1631.
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0049-16>.

169. Про створення підрозділів виховної, соціальної роботи, та психологічного забезпечення: наказ МВС України від 14 лип. 1999 р. № 546.
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main>.

170. Про затвердження типового положення про відділ, відділення, групу виховної роботи та психологічного забезпечення управлінь, відділів по роботі з особовим складом ГУМВС України в Криму, Київській області, УМВС України в

областях, м. Севастополі та на транспорті: наказ МВС України від 6 груд. 1999 р. № 936. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/a19991206/sp8>.

171. Про поетапне створення служби психофізіологічного та соціально-психологічного забезпечення роботи з кадрами ОВС: наказ МВС СРСР від 15 серп. 1989 р.

172. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1365-04>.

173. Про створення державної системи психологічної служби України: наказ Міністерства освіти України від 1 лип. 1993 р. № 230.

174. Про створення міжвідомчої комісії і робочої групи з питань утворення та функціонування центрів медико-психологічної реабілітації: наказ Міністерства охорони здоров'я від 16 трав. 2013 р. № 390/231.

175. Положення про відділи (відділення, сектори) психологічного забезпечення управлінь (відділів) кадрового забезпечення головних управлінь, управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті: наказ МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842.

176. Про створення центрів медико-психологічної реабілітації для рятувальників аварійно-рятувальних служб та населення, постраждалого внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: наказ Міністерства охорони здоров'я від 12 лип. 2001 р. № 284.

177. Про додаткові заходи щодо попередження самогубств серед особового складу: розпорядження МВС України від 15 лют. 1999 р. № 52.

178. Про затвердження єдиної системи професійної орієнтації населення до служби в органах та підрозділах внутрішніх справ України: розпорядження МВС України від 19 лип. 2007 р. № 709. Київ: МВС України, 2007. 17 с.

179. Про заходи щодо попередження випадків самогубств серед особового складу: розпорядження МВС України від 15 лист. 1999 р. № 6254/Ан.

180. Про поліпшення якісного складу служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України: розпорядження МВС України від 17 трав. 1999 р. № 146.

181. Про підготовку матеріалів для класифікатора професій та посад силових структур України: розпорядження МВС України від 6 лют. 2002 р. № 61.

182. Проект стратегії розвитку органів внутрішніх справ України від 10 листоп. 2014 р. URL: https://lg.npu.gov.ua/mvs/control/main/en/control/main/en/publish/printable_article/1221365.

183. Професійна психологія в органах внутрішніх справ: Загальна частина: курс лекцій / [В. Г. Андросюк, Л. Ю. Казміренко, В. С. Медведєв та ін.]. Київ: НАВСУ, 1995. 111 с.

184. Професіографічна характеристика основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України (кваліфікаційні характеристики професій, професіограми основних спеціальностей): довід. посіб. / [М. І. Ануфрієв, Ю. Б. Ірхін, М. Н. Курко та ін.]. Київ: МВС України; КІВС, 2003. 80 с.

185. Психологічні особливості та структура злочинних груп. URL: <http://ua.textreferat.com/referat-16921-2.html>.

186. Психологічна служба системи освіти. *Stud files*: [сайт]. URL: <https://studfiles.net/preview/5318872/>.

187. Психология в здравоохранении. *КиберПедия*: [сайт]. URL: <https://cyberpedia.su/4x2e8f.html>.

188. Психологічне та соціологічне забезпечення роботи з персоналом в ОВС України: зб. метод. рек. / [В. О. Соболев, В. І. Московець, Д. О. Кобзі та ін.]. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2002. 282 с.

189. Робоча книга пенітенціарного психолога / під заг. ред. В. М. Синьова, В. С. Медведєва. Київ: МП Леся, 2000. 224 с.

190. Робота психологічної служби із засудженими. *Управління Державної пенітенціарної служби України в Луганській області*: [сайт]. URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/lug/uk/publish/article/80721>.

191. Рождественський А. Ю. Особливості спеціальної психологічної підготовки співробітників спеціальних підрозділів. *Психологічні тренінгові технології у правоохоронній діяльності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Донецьк, 26–27 трав. 2006 р.). Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2006. С. 304–310.
192. Рабочая книга практического психолога: Технология эффективной деятельности (пособие для специалистов, работающих с персоналом). Москва: Красная площадь, 1996. 400 с.
193. Рабочая книга школьного психолога / под ред. И. В. Дубровиной. Москва: Междунар. пед. акад., 1995. 376 с.
194. Сектор психологічного забезпечення. *Національний університет цивільного захисту*: [сайт]. URL: <http://nuczu.edu.ua/ukr/departments/spz/>.
195. Свон Р. Д. Эффективность правоохранительной деятельности и ее кадровое обеспечение в США и России. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 296 с.
196. Сиромятніков І. В., Бархани Б. П. Введення в професію: від соціальної ролі до професійної суб'єктності: навч. посіб. Москва: ВУ, 2003. 148 с.
197. Собчик Л. Н. Стандартизированный многофакторный метод исследования личности СМИЛ (ММПИ). Практическое руководство. Москва: Речь, 2007. 224 с.
198. Собчик Л. Н. Метод цветowych выборов. Модифицированный цветовой тест Люшера: метод. рук. Серия «Методы психологической диагностики». Вып. 2. Москва: ВНИИТЭМР, 1990. 87 с.
199. Салпагарова С. Р. Организация психологического обеспечения полиции англоязычных стран: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Москва, 2006. 24 с.
200. Соціальна і психологічна робота в органах внутрішніх справ України (Збірник нормативних документів) / відп. ред. проф. В. О. Соболев. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 1999. С. 73–74.
201. Соціологія права: навч. посіб. / [В. В. Василевич, В. М. Вовк, Д. А. Горбенко, О. М. Джужа та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужа. 2-е вид. перероб. і допов. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 268–276.

202. Современная психология: справочное рук. Москва: ИНФРАМ, 1999. 688 с.
203. Становление военной психологии и перспективы развития. В. И. Алещенко. *Наукова бібліотека України*: [сайт]. URL: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/6637-stanovlennja-vijskovoyi-psihologiyi-ta-perspektivi-rozvitku.html>.
204. Технології роботи організаційних психологів: навч. посіб. / за наук. ред. Л. М. Карамушки. Київ: ІНК ОС, 2005. 366 с.
205. Тімченко О. В. Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ України (концептуалізація, прогнозування, діагностика та корекція): дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.06. Харків, 2003. 427 с.
206. Тімченко О. В. Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ України (концептуалізація, прогнозування, діагностика та корекція): автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.06. Харків, 2003. 35 с.
207. Тімченко О. В. Предмет, задачі та методи екстремальної юридичної психології. *Право і безпека*. 2004. № 3/3. С. 218–221.
208. Тімченко О. В., Лебедєва С. Ю. Психологічне забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС України: монографія. Харків: ХНАДУ, 2005. 326 с.
209. Тимченко А. В., Христенко В. Е. Прикладная психология в практике правоохранительной деятельности (в схемах и таблицах): учеб. пособие. Харків: Одиссей, 2004. 448 с.
210. Тімченко О. В. Застосування прийомів моделювання психологічних чинників ризиконебезпечних ситуацій оперативно-службової діяльності у ході професійно-психологічної підготовки персоналу ОВС. *Право і безпека*. 2005. № 4/3. С. 7–9.
211. Тимченко А. В., Шапарь В. Б., Швыдченко В. Н. Рабочая книга практического психолога: монография. Москва: 2005. 672 с.

212. Тітаренко А. В. Психологічні особливості професійної діяльності фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України. *Проблеми екстремальної та кризової психології*: зб. наук. праць. Вип. 8. Харків: УЦЗУ, 2010. 424 с.

213. Управління персоналом органів внутрішніх справ (психолого-педагогічний аспект): навч. посіб. / [В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін, Д. Й. Никифорчук, П. П. Підюков]. Київ: Київський юрид. ін.-т, 2005. 210 с.

214. Федоренко Л. Психологічний тренінг як засіб підготовки до профілактичної діяльності. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток*. 2010. № 19/02. С. 385–387.

215. Федотов А. Ю. Системно-структурний підход в професійній підготовці співробітників ОВД. *Психопедагогіка в правоохоронних органах*. 2015. № 1 (60). С. 3–6.

216. Формування психологічної готовності працівників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних ситуаціях затримання озброєного злочинця: наук.-практ. посіб. / [В. П. Казміренко, Л. І. Казміренко, Д. О. Александров та ін.]; за заг. ред. В. В. Коваленка. Київ: МВС України, Нац. акад. внутр. справ України; Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2013. 95 с.

217. Хведчук В. В. Про деякі аспекти діяльності пенітенціарних психологів. *Вестник ассоциации психиатров Украины*. 2013. № 2. С. 96–98.

218. Цільмак О. М., Яковенко С. І. Соціально-правова надійність персоналу ОВС як підґрунтя ефективної професійної діяльності. *Наука і освіта*: Півд. наук. центр АПН України. 2010. № 4/5. С. 59–62.

219. Цільмак О. М. Психопрофілактика виникнення негативних емоційних станів у працівників ОВС, які використали табельну вогнепальну зброю. *Наука і освіта*: Півд. наук. центр АПН України 2005. № 7–8. С. 110–113.

220. Цільмак О. М. Психологічна структура слідчої діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. Львів: ЛьвДУВС. 2012. № 2 (1). С. 330–337.

221. Цільмак О. М. Стабілізація морально-психологічного стану працівників спеціальних підрозділів ОВС – це запорука ефективності здійснення

ними службово-бойової діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса: Одеск. держ. ун-т внутр. справ. 2014. № 4. С. 20–22.

222. Цільмак О. М. Вплив репутаційних ризиків на імідж органів внутрішніх справ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 93–95. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/nomeri-zhurnalu?id=19279>.

223. Цільмак О. М., Користін О. Є. Професійно-психологічний відбір кандидатів на службу в ОВС за моральними характеристиками. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса: Одеск. держ. ун-т внутр. справ. 2015. № 2. С. 224–226.

224. Чижевський С. О. Проект оновленої структури та завдань психологічної служби НГУ. *Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції*: матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 берез. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 170–183.

225. Шаповалов О. В. Морально-етичні питання психологічної підготовки правоохоронців. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток*. № 19/02. 2010. С. 401–403.

226. Шевченко О. М. Напрями та засоби забезпечення професійної захищеності практичних психологів ОВС України: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Київ, 2006. 199 с.

227. Шелег Л. С. Психологічне забезпечення профілактики психосоматичних розладів працівників органів внутрішніх справ: наук.-практ. рек. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 131 с.

228. Юридическая психология / под ред. Ю. В. Чуфаровского: учебное пособие. Москва: Право и Закон, 1997. 320 с.

229. Юридична психологія: підручник / [Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.]; заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. Київ: Міністерство освіти і науки України; КНТ, 2007. 359 с.

230. Ainsworth P. B., Ken P. Police work. Psychology in Action. Great Britain by A. Wheaton & Co. Ltd., Exeter. 1987. 182 p.

231. Butcher J. N., & Williams C. L. Personality Assessment with the MMPI-2: Historical Roots, International Adaptations, and Current Challenges. *Applied Psychology: Health and Well-Being*. 2009, № 1 (1), P. 105–135.
232. Chete A. Communication Training. *The Police Chief*. 1980, XLVIII (10). P. 29–31.
233. Elle O. Zur Entwicklung der allgemeinen polizeilichen Aufgaben und Befugnissen. Berlin, 1957.
234. Framingham J. Ph.D, Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI). URL: <https://psychcentral.com/lib/minnesota-multiphasic-personality-inventory-mmipi/>.
235. Lefkowitz J. Psychological Attributes of policemen: A Review of research and opinion. *Journal of Social Issues*. № 31. 1975.
236. Meier-Welser C. Polizei und Bevoelkerung-Portrait Eines Berufsstandes. *Polizei and Fuehrungsademie*. № 3. 1984.
237. Moruarty E., Fild M. Police psychological screening the third generation. *The Police Chief*. 1989. February.
238. Niederhoffer A. Bending the Shield: Police in Urban Society. Anchor Books, New York, 1969.
239. Organisation der Bayerischen Polizei. Polizei-Fhrungsakademie. Jahresbericht. Reichsgesetzblatt. 1995.
240. Singer G., Teahar J. Effect of Job Related Stress on two Psysical and Psychological Adjustment of Police Officers. *Journal of Police Sience and Administration*. № 3. 1978, Vol. 6.
241. Wells Gary L., Seelau Eric P. Eyewitness Identification: Psychological Research and Legal Policy on Lineups. *Psychological Public Policy and Law*. № 4. 1995. Vol. 1. P. 765–791.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкетування

**щодо оцінки деяких аспектів організаційно-правового
та методичного забезпечення діяльності психологічної служби
в Національній поліції України**

Шановний колего!

Зарошуємо висловити Вашу думку щодо деяких аспектів організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній поліції.

Не поспішайте, будьте уважні та об'єктивні! Ваша особиста думка розголосу не підлягає і буде використана в узагальненому вигляді.

1. В якому з напрямів діяльності психологічної служби Ви спеціалізуєтесь? (тут і надалі підкресліть необхідний варіант відповіді)

- а) психологічне супроводження оперативно-службової діяльності
- б) психопрофілактична робота з працівниками
- в) інше (вказіть) _____

2. Чи задовольняє Вас чинна нормативно-правова база, завдяки якій забезпечується та організовується Ваша робота?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

3. Чи задовольняє Вас організаційно-правове забезпечення діяльності психологічної служби?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

4. Чи задовольняє Вас методичне забезпечення діяльності психологічної служби?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

5. Чи задовольняє Вас ваша посадова інструкція?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє
- г) інше (вказіть) _____

6. Як Ви оцінете рівень взаємодії з працівниками інших служб та підрозділів (слідства, кримінального розшуку і таке ін.)?

- а) високий
- б) середній
- в) низький
- г) інше (вказіть) _____

7. Як Ви оцінете ефективність взаємодії при виконанні службових обов'язків з керівником служби?

- а) високий
- б) середній
- в) низький
- г) інше (вказіть) _____

8. Як Ви оцінете ефективність взаємодії з керівником служби підрозділів, в яких Ви виконуєте свої функціональні обов'язки?

- а) висока
- б) середня
- в) низька
- г) інше (вказіть) _____

9. Чи задовольняє Вас матеріально-технічне забезпечення Вашої діяльності?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

10. Чи задовольняє Вас забезпеченням умов праці та оснащенням Вашого робочого місця?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

11. Як Ви оцінюєте рівень психологічного супроводження оперативно-службової діяльності?

- а) високий
- б) середній
- в) низький
- г) інше (вказіть) _____

12. Як Ви оцінюєте рівень психопрофілактичної роботи?

- а) високий
- б) середній
- в) низький
- г) інше (вказіть) _____

13. Чи проводите Ви роботу щодо оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах?

а) ні

б) так

(якщо відповідь «так», то чи задовольняє Вас методичне забезпечення з цього напрямку роботи?:

а) повністю задовольняє;

б) в основному задовольняє;

в) в основному не задовольняє;

г) повністю не задовольняє)

14. Чи приймаєте Ви участь в наданні психологічної допомоги працівникам поліції після їх перебування в екстремальних ситуаціях?

а) так

б) ні

в) інше (вказіть)_____)

15. Чи проводяться розроблення та впровадження новітніх психологічних технологій у Вашому структурному підрозділі?

а) так

б) ні

(якщо відповідь «так», то які?:

а) методики

б) тренінги

в) поліграф

г) інше (вказіть)_____)

16. За час роботи психологом в поліції (раніше міліції), чи підвищували Ви свою кваліфікацію на відповідних курсах?

а) так

б) ні

(якщо відповідь «так», то коли в останній раз_____)

17. Чи залучають Вас до виконання робіт, які не входять до Ваших функціональних обов'язків?

а) так

б) ні

в) постійно

(якщо відповідь «так», то на скільки часто?:

а) один раз на місяць

б) декілька раз на тиждень

в) інше (*вказіть*) _____)

18. На Вашу думку, чи в повній мірі психологічна служба забезпечена кваліфікованими кадрами?

а) так

б) ні

19. Які Ви вбачаєте недоліки нормативно-правового забезпечення Вашої діяльності? Ваші пропозиції щодо удосконалення? _____

20. Які Ви вбачаєте недоліки організаційно-правового забезпечення Вашої діяльності? Ваші пропозиції щодо удосконалення? _____

21. Які Ви вбачаєте недоліки методичного забезпечення Вашої діяльності? Ваші пропозиції щодо удосконалення? _____

22. Ваші пропозиції та зауваження щодо поліпшення роботи Вашого структурного підрозділу _____

Вкажіть відомості про себе:

Ваш вік _____

Вкажіть навчальний заклад, в якому Ви отримали
вищу освіту _____

Ваша посада _____

Місцезнаходження підрозділу в якому Ви працюєте _____

Стаж роботи на посаді психолога _____

Стаж за посадою _____

Дякуємо Вам за участь в анкетуванні!

Додаток Б

Аналітична довідка

щодо анкетування з приводу оцінки деяких аспектів організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній поліції України

Для оцінки деяких аспектів організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній поліції України було проведено анкетування 70 осіб з м. Києва, Київської області, м. Миколаєва, м. Харкова, Харківської області, м. Житомира, Житомирської області, м. Чернігова та м. Одеси.

Для зручності розуміння результатів після вказаних варіантів відповідей до кожного з питань наводяться відомості у відсотках про кількість осіб, які обрали варіант відповіді у співвідношенні цієї відповіді до кількості усіх опитаних осіб.

Мета анкетування: з'ясувати думку респондентів щодо оцінки деяких аспектів організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній поліції України, тим самим підтвердити чи спростувати результати проведеного дисертаційного дослідження, а також використати отримані відомості при формулюванні висновків і розробці пропозицій (рекомендацій) щодо удосконалення організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній поліції України.

Категорія респондентів: 70 практикуючих психологів, які працюють в Національній поліції України з м. Києва, Київської області, м. Миколаєва, м. Харкова, Харківської області, м. Житомира, Житомирської області, м. Чернігова та м. Одеси.

Підстави для анкетування: наявність у респондентів досвіду практичної роботи психологом в Національній поліції України, професійності й

компетентності, а також сформованої позиції (думки) та власного уявлення щодо питань, які були поставлені в анкеті.

Форма анкетування: письмова, шляхом заповнення/давання відповідей респондентами.

Час для відповіді на одну анкету респондентам: приблизно 15–20 хвилин.

Структура анкети: 1) вступна частина (роз'яснює мету та умови заповнення анкети); 2) основна частина (містить 18 (вісімнадцять) питань із запропонованими відповідями, котрі різняться за характером та змістом, та 4 (чотири) відкриті питання в яких запропоновано надати власні пропозиції/думки респондентів щодо питань, які були поставлені в анкеті); 3) завершальна частина (містить 6 (шість) питань в яких запропоновано респондентам надати відомості про себе).

Зміст пропонованих питань: базується на отриманих в результаті дисертаційного дослідження персональних результатах, дискусійних положеннях, що мають бути спростовані чи підтверджені респондентами.

Особливості пропонованих варіантів відповідей: під час анкетування застосовувався спрощений підхід, який полягав у тому, що респондент обирав одну з вже запропонованих відповідей (приміром, «так» або «ні») або писав власну думку/пропозицію з конкретного питання.

Стислий коментар відповідей респондентів:

Формулювання питань в анкеті відбувалося відповідно до змісту дисертації та було спрямоване на те, щоб максимально уникнути розбіжностей і не послідовностей респондентів.

Відповіді на питання № 1 дозволили прийти висновку, що розподіл спеціалізації в напрямках діяльності психологічної служби в психологів Національній поліції України майже порівну, 47% опитаних осіб спеціалізуються з психологічного супроводження оперативно-службової діяльності та 53% – з психопрофілактичної роботи з особовим складом та членами їх сімей.

У питанні № 2 ми хотіли встановити чи задовольняє психологів чинна нормативно-правова база, завдяки якій забезпечується та організовується їх робота. Відповіді на це питання показали, що лише не значна кількість повністю задоволена (2,2 %) і в основному задоволена (39,1%) нормативно-правовою базою, інші респонденти (54,2 %) повністю чи в основному не задоволені.

При відповіді на питання № 3 57 % опитаних зазначили, що взагалі не задоволені організаційно-правовим забезпеченням діяльності психологічної служби в поліції.

Відповіді на питання № 4 свідчать, що майже половина опитаних респондентів (45,8 %) не задоволені методичним забезпеченням діяльності психологічної служби.

У питанні № 5 пропонувалося оцінити посадову інструкцію психологів в поліції і 67,4 % зазначили, що їх задовольняє посадова інструкція, а 32,6 % зазначили, що інструкція застаріла та потребує удосконалення.

Відповіді на питання № 6 свідчать, що 30 % опитаних вважають рівень взаємодії з працівниками інших служб та підрозділів (слідства, карного розшуку і таке ін.) низькою, а 70 % – високою та середньою.

На питання № 7 щодо рівня взаємодії при виконанні службових обов'язків з керівником служби респонденти визначили його низьким (69,6 %).

При відповіді на питання № 8 щодо ефективності взаємодії з керівником підрозділу психологічного забезпечення, в якому опитані безпосередньо виконують свої функціональні обов'язки було надано переважно позитивні відповіді 71,7 % визначили її як високу.

У питанні № 9 респонденти вважають матеріально-технічне забезпечення недостатнім для ефективного виконання покладених на них обов'язків (67,4 %).

Відповіді на питання № 10 дозволили прийти висновку, що більшість опитаних (63 %) не задоволені забезпеченням умовами праці та оснащенням свого робочого місця.

При відповіді на питання № 11 більше половини (56 %) опитаних вважають рівень психологічного супроводження оперативно-службової діяльності дуже низьким.

Відповіді на питання № 12 свідчать, що майже половина опитаних респондентів (47,9 %) не задоволені/вказують на низький рівень психопрофілактичної роботи.

На питання № 13 щодо проведення роботи з оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах, більшість респондентів (56,5 %) зазначила, що така робота взагалі не проводиться.

При відповіді на питання № 14 щодо участі психологів в наданні психологічної допомоги працівникам поліції після їх перебування в екстремальних ситуаціях 45,7 % опитаних зазначили, що не приймають участі в наданні такої допомоги.

У питанні № 15 респонденти (66 %) зазначають, що в їх структурних підрозділах не проводиться розробка та впровадження новітніх психологічних технологій.

У питанні № 16 ми хотіли встановити за час роботи психологом поліції (раніше ОВС), чи підвищували респонденти свою кваліфікацію на відповідних курсах. Відповіді на це питання показали, що лише не значна кількість респондентів підвищувала свою кваліфікацію на відповідних курсах (26 %), а більшість (74 %) ніколи не були на курсах підвищення кваліфікації.

На питання № 17 щодо залучення респондентів до виконання робіт, які не входять до їх функціональних обов'язків більшість опитаних (70 %) зазначили, що це відбувається постійно.

Відповіді на питання № 18 дозволили прийти висновку, що більшість опитаних (82,6 %) вважають причинами гальмування розвитку психологічної служби низько кваліфіковані кадри.

На відкриті питання № 19, 20, 21 щодо зазначення власної пропозиції/думки про шляхи вдосконалення організаційно-правового та методичного забезпечення

діяльності психологічної служби, більша половина респондентів (68 %) надали конструктивні відповіді.

В завершальній частині, яка містила 6 (шість) питань в яких було запропоновано респондентам надати відомості про себе визначено, що вік респондентів становив – від 26 до 42 років, стаж роботи на посаді психолога від 1 до 15 років. Всі респонденти мають вищу освіту, за спеціальністю «Психологія» – 32 респонденти, 28 респондентів закінчили вищий навчальний заклад із специфічними умовами навчання МВС України, 10 респондентів не мають фахової психологічної освіти.

Результати анкетування дозволили підтвердити або спростувати ті чи інші наукові позиції щодо проблеми вдосконалення організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній поліції України та дозволили сформулювати пропозиції щодо удосконалення функціонування психологічної служби в Національній поліції України.

Додаток В

Анкетування

**щодо оцінки деяких аспектів організаційно-правового
та методичного забезпечення діяльності психологічної служби
в Національній гвардії України**

Шановний колего!

Зарошуємо висловити Вашу думку щодо деяких аспектів організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній гвардії України.

Не поспішайте, будьте уважні та об'єктивні! Ваша особиста думка розголошу не підлягає і буде використана в узагальненому вигляді.

1. В якому з напрямів діяльності психологічної служби Ви спеціалізуєтесь? (тут і надалі підкресліть необхідний варіант відповіді)

- а) психологічне супроводження СБД
- б) психопрофілактична робота з особовим складом
- в) професійно-психологічний відбір кандидатів для проходження військової служби за контрактом
- г) робота з військовослужбовцями, віднесеними до ГППУ
- д) вивчення морально-психологічного клімату у військових колективах, соціометричні дослідження тощо

2. Чи задовольняє Вас нормативно-правова база, завдяки якій забезпечується та організовується Ваша робота?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє
- г) інше (вказіть) _____

3. Чи задовольняє Вас чинне організаційно-правове забезпечення діяльності психологічної служби?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

4. Чи задовольняє Вас методичне забезпечення діяльності психологів?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

5. Чи задовольняють Вас посадові обов'язки?

- а) повністю задовольняють
- б) в основному задовольняють
- в) в основному не задовольняють
- г) повністю не задовольняють

6. Як Ви оцінете ефективність взаємодії при виконанні службових обов'язків з колегами по службі?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

7. Як Ви оцінете ефективність взаємодії при виконанні службових обов'язків з старшим за посадою психологом?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

8. Як Ви оціните ефективність взаємодії з командиром військової частини (батальйону), в яких ви виконуєте свої функціональні обов'язки?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

9. Чи задовольняє Вас матеріально-технічне забезпечення Вашої діяльності?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

10. Чи задоволені Ви забезпеченням умов праці та оснащенням Вашого робочого місця?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

11. Як Ви оцінюєте рівень психологічного забезпечення СБД підрозділів НГУ?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

12. Як Ви оцінюєте рівень психопрофілактичної роботи?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

13. Чи проводите Ви роботу щодо оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах?

а) ні

б) так

(якщо відповідь «так», то чи задовольняє Вас методичне забезпечення з цього напрямку роботи?)

а) повністю задовольняє

б) в основному задовольняє

в) в основному не задовольняє

г) повністю не задовольняє

14. Чи приймаєте Ви участь в наданні психологічної допомоги військовослужбовцям НГУ після їх перебування в екстремальних ситуаціях?

а) так

б) ні

15. Чи залучають Вас до виконання робіт, які не входять до Ваших функціональних обов'язків?

а) так

б) ні

в) постійно

(якщо відповідь «так», то на скільки часто?)

а) один раз на місяць

б) декілька раз на тиждень

в) кожен день

16. Чи проводяться розроблення та впровадження новітніх психологічних технологій у Вашому підрозділі?

а) так

б) ні

(якщо відповідь «так», то які?)

а) один раз на місяць

б) декілька раз на тиждень

в) один раз на квартал

17. Які Ви вбачаєте недоліки нормативно-правового забезпечення Вашої діяльності? Ваші пропозиції щодо удосконалення?

18. Які Ви вбачаєте недоліки організаційно-правового забезпечення Вашої діяльності? Ваші пропозиції щодо удосконалення?

19. Які Ви вбачаєте недоліки методичного забезпечення Вашої діяльності? Ваші пропозиції щодо удосконалення?

20. Ваші пропозиції та зауваження щодо поліпшення роботи психологічної служби НГУ

Вкажіть відомості про себе:

Ваш вік _____

Вкажіть навчальний заклад, в якому Ви отримали вищу освіту _____

Ваша посада _____

Місцезнаходження підрозділу в якому Ви працюєте _____

Стаж роботи на посаді психолога _____

Стаж за посадою _____

Дякуємо Вам за участь в анкетуванні

Додаток Г

Аналітична довідка анкетування щодо оцінки деяких аспектів організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній гвардії України

Для оцінки деяких аспектів організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній гвардії України було проведено анкетування 95 особи.

Для зручності розуміння результатів після вказаних варіантів відповідей до кожного з питань наводяться відомості у відсотках про кількість осіб, які обрали варіант відповіді у співвідношенні цієї відповіді до кількості усіх опитаних осіб.

Мета анкетування: з'ясувати думку респондентів щодо оцінки деяких аспектів організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній гвардії України, тим самим підтвердити чи спростувати результати проведеного дисертаційного дослідження, а також використати отримані відомості при формулюванні висновків і розробці пропозицій (рекомендацій) щодо удосконалення організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній гвардії України.

Категорія респондентів: 95 практикуючих психологів, які працюють в Національній гвардії України.

Підстави для анкетування: наявність у респондентів досвіду практичної роботи психологом в Національній гвардії України, професійності й компетентності, а також сформованої позиції (думки) та власного уявлення щодо питань, які були поставлені в анкеті.

Форма анкетування: письмова, шляхом заповнення/давання відповідей респондентами.

Час для відповіді на одну анкету респондентам: приблизно 15–20 хвилин.

Структура анкети: 1) вступна частина (роз'яснює мету та умови заповнення анкети); 2) основна частина (містить 16 (шістнадцять) питань із запропонованими відповідями, котрі різняться за характером та змістом, та 4 (чотири) відкриті питання в яких запропоновано надати власні пропозиції/думки респондентів щодо питань, які були поставлені в анкеті); 3) завершальна частина (містить 6 (шість) питань в яких запропоновано респондентам надати відомості про себе).

Зміст пропонованих питань: базується на отриманих в результаті дисертаційного дослідження персональних результатах, дискусійних положеннях, що мають бути спростовані чи підтверджені респондентами.

Особливості пропонованих варіантів відповідей: під час анкетування застосовувався спрощений підхід, який полягав у тому, що респондент обирав одну з вже запропонованих відповідей (приміром, «так» або «ні») або писав власну думку/пропозицію з конкретного питання.

Стислий коментар відповідей респондентів:

Формулювання питань в анкеті відбувалося відповідно до змісту дисертації та було спрямоване на те, щоб максимально уникнути розбіжностей і не послідовностей респондентів.

Відповіді на питання № 1 дозволили прийти висновку, що розподіл спеціалізації в напрямках діяльності психологічної служби в психологів Національній гвардії України розподіляється майже порівну по всім напрямам роботи.

У питанні № 2 ми хотіли встановити чи задовольняє психологів чинна нормативно-правова база, завдяки якій забезпечується та організовується їх робота. Відповіді на це питання показали, що лише не значна кількість повністю задоволені (27 %) і в основному задоволені (31 %) нормативно-правовою базою, інші респонденти (42 %) повністю чи в основному не задоволені.

При відповіді на питання № 3 54 % опитаних зазначили, що взагалі не задоволені організаційно-правовим забезпеченням діяльності психологічної служби в Національній гвардії України.

Відповіді на питання № 4 свідчать, що рівно половина опитаних респондентів (50 %) не задоволені методичним забезпеченням діяльності психологічної служби.

У питанні № 5 пропонувалося оцінити посадові обов'язки психологів і 78 % зазначили, що їх задовольняє посадова інструкція, а 22 % зазначили, що інструкція застаріла та потребує удосконалення.

Відповіді на питання № 6 свідчать, що 26 % опитаних вважають рівень взаємодії з колегами по службі низьким, а 74 % респондентів повністю або в основному взаємодією з колегами задоволені.

На питання № 7 щодо рівня взаємодії при виконанні службових обов'язків з старшим за посадою психологом, респонденти зазначили, що 22 % не задоволені, а 78 % опитаних повністю або в основному задоволені рівнем взаємодії з старшим за посадою психологом.

При відповіді на питання № 8 щодо ефективності взаємодії з командиром військової частини (батальйону), в якій опитані безпосередньо виконують свої функціональні обов'язки було надано переважно позитивні відповіді 95 % визначили її як високу та такою, що повністю їх задовольняє.

У питанні № 9 респонденти вважають матеріально-технічне забезпечення недостатнім для ефективного виконання покладених на них обов'язків (73,7 %).

Відповіді на питання № 10 дозволили прийти висновку, що більшість опитаних (63 %) не задоволені забезпеченням умовами праці та оснащенням свого робочого місця.

При відповіді на питання № 11 більшість (78 %) опитаних вважають рівень психологічного забезпечення службово-бойових завдань високим і 22 % зазначили, що їх не задовольняє рівень психологічного забезпечення службово-бойових завдань.

Відповіді на питання № 12 свідчать, що близько 80 % респондентів вважають задовільним рівень психопрофілактичної роботи.

На питання № 13 щодо проведення роботи з оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах 100 % опитаних респондентів зазначають, що така робота проводиться на достатньому рівні.

При відповіді на питання № 14 щодо участі психологів в наданні психологічної допомоги військовослужбовцям після їх перебування в екстремальних ситуаціях 100 % опитаних зазначили, що приймають участі в наданні такої допомоги.

На питання № 15 щодо залучення респондентів до виконання робіт, які не входять до їх функціональних обов'язків більшість опитаних (80 %) зазначили що це відбувається постійно.

У питанні № 16 респонденти (48 %) зазначають, що в їх структурних підрозділах не проводиться розробка та впровадження новітніх психологічних технологій.

На відкриті питання № 17, 18, 19, 20 щодо зазначення власної пропозиції/думки про шляхи вдосконалення організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби, більшість респондентів (84 %) надали конструктивні відповіді.

В завершальній частині, яка містила 6 (шість) питань в яких було запропоновано респондентам надати відомості про себе визначено, що вік респондентів становив – від 23 до 42 років, стаж роботи на посаді психолога від 1 до 15 років. 48 респондентів мають вищу освіту, за спеціальністю «Психологія», 15 респондентів закінчили вищий навчальний заклад із специфічними умовами навчання МВС України, 32 респондентів не мають фахової психологічної освіти.

Результати анкетування дозволили підтвердити або спростувати ті чи інші наукові позиції щодо проблеми вдосконалення організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній гвардії України та дозволили сформулювати пропозиції щодо удосконалення функціонування психологічної служби в Національній гвардії України.

Додаток Д

Анкетування

курсантів Навчально-наукового інституту № 3 факультету підготовки фахівців для Національної гвардії України за напрямом підготовки «Психологія», які пройшли практику та стажування на посаді, щодо оцінки деяких аспектів організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній гвардії України

Шановний курсанте!

Зарошуємо висловити Вашу думку щодо деяких аспектів організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній гвардії України, після Вашого проходження практики та стажування на посаді.

Не поспішайте, будьте уважні та об'єктивні! Ваша особиста думка розголошу не підлягає і буде використана в узагальненому вигляді.

1. В якому з напрямів діяльності психологічної служби Ви стажувалися? (тут і надалі підкресліть необхідний варіант відповіді)

- а) психологічне супроводження СБД
- б) психопрофілактична робота з особовим складом
- в) професійно-психологічний відбір кандидатів для проходження військової служби за контрактом
- г) робота з військовослужбовцями, віднесеними до ГППУ
- д) вивчення морально-психологічного клімату у військових колективах, соціометричні дослідження тощо

2. Чи задовольняло Вас нормативно-правова база, завдяки якій забезпечується та організовується Ваша робота під час стажування?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє
- г) інше (вказіть) _____

3. Чи задовольняло Вас чинне організаційно-правове забезпечення діяльності психологічної служби під час стажування?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

4. Чи задовольняло Вас методичне забезпечення діяльності психологів під час стажування?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

5. Чи задовольняли Вас посадові обов'язки під час стажування?

- а) повністю задовольняють
- б) в основному задовольняють
- в) в основному не задовольняють
- г) повністю не задовольняють

6. Як Ви оцінете ефективність взаємодії при виконанні службових обов'язків з колегами по службі під час стажування?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

7. Як Ви оцінете ефективність взаємодії при виконанні службових обов'язків з старшим за посадою психологом під час стажування?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

8. Як Ви оціните ефективність взаємодії з командиром військової частини (батальйону), в яких Ви стажувалися?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

9. Чи задовольняло Вас матеріально-технічне забезпечення Вашої діяльності під час стажування?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

10. Чи задовольняли Ви забезпечення умов праці та оснащення Вашого робочого місця під час стажування?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

11. Як Ви оцінюєте рівень психологічного забезпечення СБД підрозділів НГУ?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

12. Як Ви оцінюєте рівень психопрофілактичної роботи?

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

13. Чи проводили Ви роботу щодо оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах під час стажування?

- а) ні
- б) так

(якщо відповідь «так», то чи задовольняє Вас методичне забезпечення з цього напрямку роботи?)

- а) повністю задовольняє
- б) в основному задовольняє
- в) в основному не задовольняє
- г) повністю не задовольняє

14. Чи приймали Ви участь в наданні психологічної допомоги військовослужбовцям НГУ після їх перебування в екстремальних ситуаціях під час стажування?

- а) так
- б) ні

15. Чи залучали Вас до виконання робіт, які не входили до Ваших функціональних обов'язків під час стажування?

- а) так
- б) ні
- в) постійно

(якщо відповідь «так», то на скільки часто?)

- а) один раз на місяць
- б) декілька раз на тиждень
- в) кожен день

16. Чи проводились розроблення та впровадження новітніх психологічних технологій у Вашому підрозділі під час стажування?

а) так

б) ні

(якщо відповідь «так», то які?)

а) один раз на місяць

б) декілька раз на тиждень

в) один раз на квартал

17. Які Ви вбачаєте недоліки нормативно-правового забезпечення Вашої діяльності? Ваші пропозиції щодо удосконалення?

18. Які Ви вбачаєте недоліки організаційно-правового забезпечення Вашої діяльності? Ваші пропозиції щодо удосконалення?

19. Які Ви вбачаєте недоліки методичного забезпечення Вашої діяльності? Ваші пропозиції щодо удосконалення?

20. Ваші пропозиції та зауваження щодо поліпшення роботи психологічної служби НГУ

Вкажіть відомості про себе:

Ваш вік _____

Вкажіть місце де Ви проходили стажування _____

Місце знаходження підрозділу в якому Ви проходили стажування _____

Термін стажування на посаді психолога _____

Дякуємо Вам за участь в анкетуванні

Додаток Е

Аналітична довідка анкетування щодо оцінки деяких аспектів організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній гвардії України курсантів Навчально-наукового інституту № 3 факультету підготовки фахівців для Національної гвардії України за напрямом підготовки «Психологія», які пройшли практику та стажування на посаді.

Для оцінки деяких аспектів організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній гвардії України було проведено анкетування 38 курсантів, які пройшли практику та стажування на посаді «психолога».

Для зручності розуміння результатів після вказаних варіантів відповідей до кожного з питань наводяться відомості у відсотках про кількість осіб, які обрали варіант відповіді у співвідношенні цієї відповіді до кількості усіх опитаних осіб.

Мета анкетування: з'ясувати думку респондентів щодо оцінки деяких аспектів організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній гвардії України, тим самим підтвердити чи спростувати результати проведеного дисертаційного дослідження, а також використати отримані відомості при формулюванні висновків і розробці пропозицій (рекомендацій) щодо удосконалення організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній гвардії України.

Категорія респондентів: 38 курсантів старших курсів Навчально-наукового інституту № 3 факультету підготовки фахівців для Національної гвардії України за напрямом підготовки «Психологія».

Підстави для анкетування: наявність у респондентів певного досвіду практичної роботи психологом в Національній гвардії України під час стажування, а також сформованої позиції (думки) та власного уявлення щодо питань, які були поставлені в анкеті.

Форма анкетування: письмова, шляхом заповнення/давання відповідей респондентами.

Час для відповіді на одну анкету респондентам: приблизно 15–20 хвилин.

Структура анкети: 1) вступна частина (роз'яснює мету та умови заповнення анкети); 2) основна частина (містить 16 (шістнадцять) питань із запропонованими відповідями, котрі різняться за характером та змістом, та 4 (чотири) відкриті питання в яких запропоновано надати власні пропозиції/думки респондентів щодо питань, які були поставлені в анкеті); 3) завершальна частина (містить 6 (шість) питань в яких запропоновано респондентам надати відомості про себе).

Зміст пропонованих питань: базується на отриманих в результаті дисертаційного дослідження персональних результатах, дискусійних положеннях, що мають бути спростовані чи підтверджені респондентами.

Особливості пропонованих варіантів відповідей: під час анкетування застосовувався спрощений підхід, який полягав у тому, що респондент обирав одну з вже запропонованих відповідей (приміром, «так» або «ні») або писав власну думку/пропозицію з конкретного питання.

Стислий коментар відповідей респондентів:

Формулювання питань в анкеті відбувалося відповідно до змісту дисертації та було спрямоване на те, щоб максимально уникнути розбіжностей і не послідовностей респондентів.

Відповіді на питання № 1 дозволили прийти висновку, що розподіл спеціалізації в напрямках діяльності психологічної служби в психологів Національній гвардії України розподіляється майже порівну по всім напрямкам роботи.

У питанні № 2 ми хотіли встановити чи задовольняла курсантів-практикантів чинна нормативно-правова база, завдяки якій забезпечувалась та організовувалась їх робота під час стажування. Відповіді на це питання показали, що лише не значна кількість повністю задоволені (14 %) і в основному задоволені (24 %) нормативно-правовою базою, інші респонденти (62 %) повністю чи в основному не задоволені.

При відповіді на питання № 3 58 % опитаних зазначили, що взагалі не задоволені організаційно-правовим забезпеченням діяльності психологічної служби в Національній гвардії України.

Відповіді на питання № 4 свідчать, що більше половини опитаних респондентів (59 %) не задоволені методичним забезпеченням діяльності психологічної служби.

У питанні № 5 пропонувалося оцінити посадові обов'язки психологів і 65 % курсантів зазначили, що їх задовольняє посадова інструкція, а 35 % зазначили, що інструкція застаріла та потребує удосконалення.

Відповіді на питання № 6 свідчать, що 31 % опитаних курсантів вважають рівень взаємодії з колегами по службі низьким, а 69 % респондентів повністю або в основному взаємодією з колегами задоволені.

На питання № 7 щодо рівня взаємодії при виконанні службових обов'язків з старшим психологом, респонденти зазначили, що 37 % не задоволені, а 63 % опитаних повністю або в основному задоволені рівнем взаємодії з старшим психологом.

При відповіді на питання № 8 щодо ефективності взаємодії з командиром військової частини (батальйону), в якій опитані безпосередньо виконують свої функціональні обов'язки було надано переважно позитивні відповіді 84 % визначили її як високу та такою, що повністю їх задовольняє.

У питанні № 9 респонденти вважають матеріально-технічне забезпечення недостатнім для ефективного виконання покладених на них обов'язків (82 %).

Відповіді на питання № 10 дозволили прийти висновку, що більшість опитаних (71 %) не задоволені забезпеченням умовами праці та оснащенням свого робочого місця.

При відповіді на питання № 11 більшість (73 %) опитаних вважають рівень психологічного забезпечення службово-бойових завдань високим і 27 % зазначили, що їх не задовольняє рівень психологічного забезпечення службово-бойових завдань.

Відповіді на питання № 12 свідчать, що близько 79 % респондентів вважають задовільним рівень психопрофілактичної роботи.

На питання № 13 щодо проведення роботи з оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах 60 % опитаних курсантів зазначили, що така робота ними проводилась під час стажування.

При відповіді на питання № 14 щодо участі психологів в наданні психологічної допомоги військовослужбовцям після їх перебування в екстремальних ситуаціях 20 % опитаних зазначили, що приймали участь в наданні такої допомоги.

На питання № 15 щодо залучення респондентів до виконання робіт, які не входять до їх функціональних обов'язків більшість опитаних (91 %) зазначили, що це відбувається постійно.

У питанні № 16 респонденти (67 %) зазначили, що в структурних підрозділах де вони проходили стажування не проводиться розробка та впровадження новітніх психологічних технологій.

На відкриті питання № 17, 18, 19, 20 щодо зазначення власної пропозиції/думки про шляхи вдосконалення організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби, більшість респондентів (78 %) надали конструктивні відповіді.

В завершальній частині, яка містила 6 (шість) питань в яких було запропоновано респондентам надати відомості про себе визначено, що вік респондентів становив – від 19 до 22 років, термін стажування на посаді

психолога 4 місяці. 38 респондентів навчаються на останніх курсах Навчально-наукового інституту № 3 факультету підготовки фахівців для Національної гвардії України за напрямом підготовки «Психологія».

Результати анкетування дозволили підтвердити або спростувати ті чи інші наукові позиції щодо проблеми вдосконалення організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби в Національній гвардії України та дозволили сформулювати пропозиції щодо удосконалення функціонування психологічної служби в Національній гвардії України.

Додаток Є

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035
тел. 248-89-52, post@naiau.kiev.ua

15 03 2018 № 46/12 ВР

На № _____ від _____ 20 _____

Голові Комітету Верховної
Ради України з питань
законодавчого забезпечення
правоохоронної діяльності
КОЖЕМ'ЯКІНУ А. А.

Про направлення пропозицій
щодо зміни та доповнення до закону

Шановний Андрію Анатолійовичу!

Направляємо Вам пропозиції щодо внесення змін та доповнень до Закону України «Про Національну поліцію», що стосується удосконалення надання необхідної психологічної допомоги поліцейським, а за потреби – членам їх сімей, підготовлені здобувачем кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ Горбенко Дар'єю Андріївною за результатами дисертаційного дослідження проблем удосконалення організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби Національної поліції України.

Додаток: на 5 арк. в 1 прим.

**З повагою
проректор
професор**

С.С. Чернявський

2018-1008

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до статті 62 Закону України «Про Національну поліцію» щодо гарантії психологічної допомоги поліцейському та членам їх сімей»

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

I. Внести до частини десятої статті 62 Закону України «Про Національну поліцію» (Відомості Верховної Ради України, 2015 р., № 40-41, ст. 379) такі зміни:

доповнити пунктом 9 такого змісту: «забезпечується наданням необхідної психологічної допомоги, а за потреби – членам їх сімей, з метою збереження їх фізичного здоров'я та психологічного благополуччя».

II. Прикінцеві положення.

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України у місячний строк з дня опублікування цього Закону:

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити прийняття та приведення у відповідність із цим Законом нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Голова Верховної Ради України

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

**до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 62 Закону України «Про Національну поліцію»
щодо гарантії психологічної допомоги поліцейському та членам їх сімей»**

Зміст положення (норми) чинного законодавства	Зміст відповідного положення (норми) проекту акта
Стаття 62. Гарантії професійної діяльності поліцейського	Стаття 62. Гарантії професійної діяльності поліцейського
10. Поліцейський: 1) забезпечується належними умовами для виконання покладених на нього службових обов’язків; ... 8) може бути переміщений по службі залежно від результатів виконання покладених на нього обов’язків та своїх професійних, особистих якостей.	10. Поліцейський: 1) забезпечується належними умовами для виконання покладених на нього службових обов’язків; ... 8) може бути переміщений по службі залежно від результатів виконання покладених на нього обов’язків та своїх професійних, особистих якостей; 9) забезпечується наданням необхідної психологічної допомоги, а за потреби – членам їх сімей, з метою збереження їх фізичного здоров’я та психологічного благополуччя.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

проекту Закону України «Про внесення змін до статті 62 Закону України «Про Національну поліцію» щодо гарантії психологічної допомоги поліцейським та членам їх сімей»

1. Обґрунтування необхідності прийняття акта

Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію» (щодо гарантії психологічної допомоги поліцейським та членам їх сімей) (далі – проект Закону) розроблено для впровадження на законодавчому рівні гарантій психологічної допомоги поліцейським та членам їх сімей.

02 липня 2015 року Верховною Радою України було прийнято закон України №580-VIII «Про Національну поліцію України» (далі – Закон) метою якого було реформування правоохоронних органів Міністерства внутрішніх справ України та створення Національної поліції України як органу виконавчої влади, який служитиме суспільству і призначений для охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічного порядку та громадської безпеки. До сьогоднішнього дня реформування системи правоохоронних органів триває.

Разом з тим, після вступу в дію закон було виявлено ряд правових неузгодженостей, усунення яких, сприятиме прискоренню впровадження європейських стандартів роботи правоохоронних органів.

За результатами авторського дослідження проблеми удосконалення організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби Національної поліції України, емпіричну базу якого становлять результати опитування та індивідуальних бесід із психологами різних служб та підрозділів Національної поліції України з дванадцяти регіонів України та м. Києва, загальна кількість учасників дослідження 70 осіб, можна зазначити, що 54,2 % респондентів не задоволені нормативно-правовим забезпеченням, яке не відповідає сучасним вимогам практики (не розроблено відповідне нормативно-правове забезпечення психологічної служби Національної поліції України).

Нормативно-правове забезпечення не містить чіткого переліку функцій психолога служб психологічного забезпечення Національної поліції України, які актуальні на даний час, але виконуються психологами в своїй повсякденній роботі (32,6 %), а саме особлива увага повинна приділятися психологічній реабілітації особового складу та членам їх сімей, після виконання діяльності в екстремальних умовах, що зумовлено ситуацією в зоні АТО.

За результатами індивідуальних бесід з психологами служби психологічного забезпечення Національної поліції України (37 осіб) отримано інформацію щодо значного браку часу для роботи з особовим складом (дуже мала частина часу відводиться на тренінгові заняття у зв'язку із значною зайнятістю, та графіком роботи працівників поліції).

У зв'язку з тим, що рівень усвідомлення необхідності отримання психологічної допомоги досить низький потрібно сприяти формуванню довіри до психологів психологічної служби, підвищувати рівень психологічної культури особового складу та членів їх сімей, та законодавчо закріпити гарантії психологічної допомоги поліцейським та членам їх сімей.

2. Мета і шляхи її досягнення

Проект Закону підготовлено з метою впровадження на законодавчому рівні гарантії психологічної допомоги поліцейським та членам їх сімей.

Зокрема, даним проектом пропонуються наступні зміни до Закону України «Про Національну поліцію»:

В статті 62 Закону частину 10 доповнити пунктом 9 такого змісту: «забезпечується наданням необхідної психологічної допомоги, а за потреби – членам їх сімей, з метою збереження їх фізичного здоров'я та психологічного благополуччя».

3. Правові аспекти

Проект Закону відповідає Конституції України та іншим актам вищої юридичної сили, узгоджується з актами такої самої юридичної сили, не належить

до сфери правового регулювання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, не потребує проведення гендерно-правової експертизи.

Нормативно-правовими актами у цій сфері правового регулювання є:

Конституція України;

Закон України «Про Національну поліцію».

4. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація проекту Закону не потребує додаткових видатків державного бюджету.

5. Регіональний аспект

Проект Закону не стосується питань розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

6. Запобігання дискримінації

У проекті Закону відсутні положення, які містять ознаки дискримінації.

7. Запобігання корупції

У проекті Закону відсутні правила і процедури, які можуть містити ризики вчинення корупційних правопорушень.

8. Громадське обговорення

Проект Закону не потребує проведення консультацій з громадськістю.

9. Оцінка регуляторного впливу

Проект Закону не є регуляторним актом.

10. Вплив реалізації акта на ринок праці

Реалізація проекту Закону не має впливу на ринок праці.

11. Прогноз результатів

Прийняття положень законопроекту:

- щодо гарантії надання психологічної допомоги поліцейським, а за потреби членам їх сімей надасть змогу ефективного збереження їх фізичного здоров'я та психологічного благополуччя;

Окрім того, даний проект Закону в загальному удосконалив законодавче регламентування діяльності Національної поліції та гарантії професійної діяльності поліцейського.

Додаток Ж**Проект****ЗАТВЕРДЖЕНО**

№ ____ від _____

ПОЛОЖЕННЯ**Про кабінет психологічної релаксації
в органах і підрозділах Національної поліції України****1. Загальні положення**

1.1. Це положення (далі – Положення) регламентує порядок організації, визначає завдання, функції та основні принципи здійснення психологічної роботи в кабінетах психологічної релаксації в органах і підрозділах НПУ.

1.2. Кімната психологічного розвантаження являє собою спеціально обладнане ізольоване приміщення, в якому створені оптимальні умови для підвищення ефективності професійної діяльності посадових осіб шляхом зняття емоційної напруги, відновлення працездатності, проведення психотерапевтичних заходів. КПП призначений для надання психологічної допомоги державним службовцям, поліцейським, іншим працівникам поліції та членам їх сімей.

1.3. Матеріально-технічне забезпечення та обладнання КПП забезпечується керівництвом НПУ, для створення належних умов та ефективного функціонування КПП, яке зазначено в Технічних вимогах, які пред'являються до КПП в плані конструктивно-планувальних рішень та їх оформлення (додаток).

1.4. Залучення персоналу для роботи в КПП до інших видів діяльності, що не пов'язані з їх обов'язками, забороняється.

1.5. Професійне втручання в роботу персоналу для роботи в КПП можливе

лише з боку психолога психологічної служби НПУ вищого рівня, наділеного відповідними повноваженнями.

1.6. Положення розроблено відповідно до Конституції України, законів України «Про Національну поліцію України», «Про психіатричну допомогу», указами і розпорядженнями Президента України, постановами Верховної Ради України, директивами, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, Положенням про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України, Етичним кодексом психолога служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України, іншими нормативними актами МВС України та цим Положенням.

2. Організаційна структура та основні завдання КПП в НПУ

2.1. Свою діяльність персонал для роботи в КПП організовує на підставі планів психологічного забезпечення служби психологічного забезпечення НПУ та цього Положення.

2.2. Персонал для роботи в КПП призначається керівниками підрозділів служби психологічного забезпечення НПУ з числа працівників, які мають вищу освіту за спеціальностями «Психологія», «Психологія службової діяльності», «Клінічна психологія» або «Психіатрія», а також мають іншу вищу медичну або педагогічну освіту за умовами проходження ними професійної перепідготовки (підвищення кваліфікації) по відповідній спеціальності, та мають стаж роботи на посаді психолога від 3-х років.

2.3. Можливість відвідування занять в КПП надається кожному поліцейському з урахуванням його професійної зайнятості і відповідно до його бажанням.

2.4. Кількість занять в КПП визначається психологом і може носити разовий, періодичний та постійний характер в залежності від стану і потреб поліцейських.

2.5. КПР повинні бути оснащені рядом технічних приладів:

- 2.5.1. Масажне крісло.
- 2.5.2. Настільний стіл для малювання піском.
- 2.5.3. Сенсорна лампа.
- 2.5.4. Аудіовізуальний комплекс.
- 2.5.5. Комплекс акустичного обладнання.
- 2.5.6. Світо-звукове обладнання.

3. Основні завдання КПР в НПУ

3.1. Психологічна профілактика і корекція психоемоційного перенапруження і психологічного стресу в процесі службової діяльності.

3.2. Запобігання міжособистісних конфліктів і підтримання комфортного психологічного клімату в колективі.

3.3. Підвищення стійкості посадових осіб і працівників до впливу стресогенних чинників і зниження негативних наслідків впливу цих факторів.

3.4. Відновлення професійної працездатності посадових осіб і працівників.

3.5. Психологічна підготовка посадових осіб та працівників, навчання прийомам і методам психічної саморегуляції.

3.6. Забезпечення психологічної адекватності при відборі і розстановці кадрів в органі (підрозділі).

3.7. Надання екстреної психологічної допомоги, в тому числі і при виконанні співробітниками підрозділу оперативних чи слідчих завдань.

3.8. Адаптація наявного практичного та теоретичного психологічного досвіду до особливостей діяльності конкретного органу (підрозділу).

3.9. Проведення групового та індивідуального психологічного консультування з актуальних особистісних і професійних проблем.

3.10. Психокорекційна робота з посадовими особами та працівниками.

3.11. Пропаганда психологічних знань.

4. Основні функції персоналу КПП

- 4.1. Проведення різних видів занять з підвищення психологічних знань.
- 4.2. Здійснення індивідуального психологічного консультування поліцейських у розв'язанні проблем у сім'ї, у міжособистісних стосунках на службі, профілактика суїцидів та порушень дисципліни і законності.
- 4.3. Навчання практичним прийомам саморегуляції психічних станів.
- 4.4. Прискорення процесу психологічної адаптації молодих фахівців до умов службової діяльності.
- 4.5. Проведення сеансів, спрямованих на відновлення ресурсів при високих інтелектуальних, емоційних і нервово-психічних навантаженнях.
- 4.6. Проведення індивідуальної роботи з гармонізації емоційної сфери і підвищення стійкості до стрес-факторів.
- 4.7. Попередження хронічного психоемоційного перенапруження поліцейських, які перебувають у стані очікування виконання оперативного завдання.

5. Основні форми роботи в КПП

- 5.1. Психодіагностика (групові та індивідуальні психологічні обстеження).
- 5.2. Психокорекція (групова та індивідуальна), яка може проводиться у формі рольової гри, групової дискусії, тематичних тренінгів тощо.
- 5.3. Індивідуальні бесіди з особами, які потребують корегування поведінки, розв'язання особистих проблем.
- 5.4. Психологічна регуляція психоемоційних станів.
- 5.5. Психологічна релаксація, відпрацьовування навичок аутогенного тренування.
- 5.6. Прогностична робота.
- 5.7. Спостереження.

6. Методи роботи, що застосовуються в КІР

6.1. Методи тілесно-орієнтованої терапії:

- 6.1. 1. Терапія Вільгельма Райха.
- 6.1. 2. Біоенергетика Олександра Лоуена.
- 6.1. 3. Терапія Моше Фельденкрайса.
- 6.1. 4. Метод Ф. Матіаса Александера.
- 6.1. 5. Терапія Іди Рольф (рольфинг).
- 6.1. 6. Система «Чуттєве усвідомлення».

6.2. Арт-технології:

6.2.1. Арт-терапія (малюнкова терапія та ін.).

6.2.2 Музикотерапія:

для зменшення дратівливості, розчарування і для підвищення почуття своєї приналежності до життя природи, частиною якої є людина.

(І. Бах «Кантата №2», Бетховен «Місячна соната», Прокоф'єв «Соната Ре», Франк «Симфонія Ре-мінор»);

для зменшення відчуття тривоги, невпевненості в благополучному кінці того, що відбувається. (Шопен «Мазурка і прелюдії», Штраус «Вальси», Рубінштейн «Мелодія»);

для загального заспокоєння, умиротворення і згоди з життям в тому вигляді, яким воно є. (Бетховен «Шоста симфонія 2-я частина», Брамс «Колискова», Шуберт «Аве Марія», «Анданте з квартету», Шопен «Ноктюрн соль-мінор», Дебюссі «Місячне сяйво»);

для зменшення злобливості, заздрості до успіхів інших людей. (І. Бах «Італійський концерт», Гайдн «Симфонія», Сібеліус «Фінляндія»);

для зняття емоційних симптомів гіпертонії і напруженості в стосунках з іншими людьми. (І. Бах «Концерт ре-мінор для скрипки», «Кантата № 21», Барток «Соната для фортепіано», «Квартет № 5», Бруквер «Меса мі-мінор»);

для зменшення головного болю пов'язаного з емоційним перенапруженням. (Бетховен «Фіделіо», Моцарт «Дон Жуан», Лист «Угорська рапсодія № 1», Хачатурян «Сюїта Маскарад», Гершвін «Американець в Парижі»);

для підняття загального життєвого тону: поліпшення самопочуття; підвищення активності; поліпшення настрою. (Бах «Прелюдія і фуга Мі-мінор», Бетховен «Увертюра Егмонт», Чайковський «Шоста симфонія 3-тя частина», Шопен «Прелюдія», «Оратории № 28, № 1», Лист «Угорська рапсодія № 2»).

6.2.3 Драматерапія.

6.4. Нервово-м'язова релаксація і масаж.

6.5. Аутогенне тренування.

6.6. Фітотерапія, ароматерапія.

6.7. Психологічне консультування.

6.8. Метафоричні асоціативні карти для виявлення внутрішньоособистісних та міжособистісних конфліктів та пошуку шляхів для їх оптимального вирішення.

6.9. Методи гештальт-терапії:

6.9.1. Метод «порожнього стільця» (монодрама) для виявлення особистісних проблем співробітника.

6.9.2. Метод «очищення цибулини» для поступово звільняється від неврозу, психологічних та емоційних проблем, навчання самостійно справлятися зі своїми психологічними проблемами.

6.9.3. Техніка «сфокусоване усвідомлення (концентрація)» для посилення відчуття справжнього, усвідомлення та прийняття спогадів або фантазій про майбутнє.

6.9.4. Підхід «чолниковий рух» для візуалізації та проживання заново травматичної ситуації, з метою завершення «незакінченої ситуації».

Додаток
до Положення про КПП
в органах і підрозділах НПУ
(пункту 3 розділу 1)

**Технічні вимоги, які пред'являються до КПП в плані
конструктивно-планувальних рішень та їх оформлення**

1. Площа КПП визначається кількістю посадочних місць з розрахунку 1,5–2 кв. м. на одну людину з урахуванням виділення вільної площі між першим рядом крісел і демонстраційним екраном.
2. Висота приміщення повинна бути в межах 2,8–3,8 м.
3. Кімната повинна бути ізольована від джерел, що генерують шуми, від можливості проникнення бруду та пилу, приміщення повинно добре вентилюватися і опалюватися.
4. Температура повітря повинна бути комфортною не нижче 18 °С градусів і не вище 25 °С градусів.
5. Кольорова гамма в оформленні рекомендована в нейтральних теплих тонах, без блискучих елементів, стіни доцільно мати світло-блакитні або світло-зелені тони (асоціації з природою).
6. Для декору можливе використання тканин, кольорових вітражів, різних настінних панно з релаксуючим зображеннями (наприклад, пейзажі) Для декоративного оздоблення може застосовуватися шкірозамінник, драпірувальна тканину та інші матеріали, за допомогою яких можна створити затишок, позитивно впливає на настрій людини.
7. Підлога – м'яка, що гармонує із забарвленням стін (може бути – лінолеум на м'якій основі).
8. Освітлення має бути рівномірним, без можливості прямого попадання яскравого світла в очі.

Додаток
до Положення про КПП
в органах і підрозділах НПУ

Приклад обладнання КПП

1. Інтер'єр має викликати у відвідувачів позитивні емоції, надавати сприятливий вплив на організм особового складу поліцейських.
2. У кімнаті розміщується 10–15 м'яких крісел, бажано підвищеної комфортності для зручного положення тіла.
3. Кімната обладнується системою затемнення вікон, екраном, обрамленим кольорово-музичним пристроєм, акустичними колонками, технічними аудіо-відео засобами (телевізор; стерео системою з набором відео- та аудіодисків, що містять запис функціональної релаксуючої та стимулюючої музики, відповідних настоїв або формул аутогенного тренування; діaproектор; кінопроєктор та ін.), апаратами для кондиціонування повітря.
4. У кімнаті забезпечується ілюзія великого відкритого простору (широко форматні фотошпалери, дзеркала, великі вікна). Доцільно створити куточок природи. Не потрібно перевантажувати кімнату дрібними деталями та предметами, що заважають настрою на розслаблення.
5. Масажне крісло, яке повинно мати режими для відпочинку – «втома», «розслаблення» та «зняття болю», що допоможе зняти напругу в спині, ногах та загальної емоційної напруги.

Додаток 3

Проект

ЗАТВЕРДЖЕНО

№ ____ від _____

ПОЛОЖЕННЯ

**Про психологічне забезпечення в органах і підрозділах
Національної поліції України**

1. Загальні положення

1. Система психологічного забезпечення Національної поліції України визначається як єдиний комплекс управлінських, організаційних, методичних, практичних психологічних заходів, психопрофілактичних, просвітницьких, спрямованих на вдосконалення роботи з особовим складом та членами їх сімей, розвитку в особового складу професійно важливих психічних якостей, підтримання та відновлення оптимальних психічних станів, необхідних для успішного виконання службово-оперативних завдань, збереження високого рівня психологічної безпеки та психологічного стану, запобігання виникненню професійної деформації в працівників поліції.

2. Метою даного Положення є організація системи психологічного забезпечення в Національній поліції України, визначення завдань, функцій, принципів її діяльності, повноваження психологів органів і підрозділів Національної поліції України та порядок виконання покладених на них функцій, особливості надання психологічної допомоги працівникам поліції та членам їх сімей.

3. Служба психологічного забезпечення у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, постановами Верховної Ради України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-

правовими актами МВС України, нормативно-правовими актами Національної поліції України, Етичним кодексом психолога служби психологічного забезпечення Національної поліції України та цим Положенням.

4. Напрямами психологічного забезпечення визначаються:

професійно-психологічний відбір;
професійно-психологічна підготовка;
психологічний супровід виконання службово-оперативних завдань;
вивчення соціально-психологічного клімату в колективах, психологічна оцінка надзвичайних подій;
психопрофілактика, психологічна допомога та реабілітація.

2. Організаційна структура та основні завдання психологічної служби НПУ

1. До підрозділів психологічної служби НПУ належать:

центр практичної психології в Національній поліції, на який покладено функції управління та координації діяльності всіх підрозділів служби психологічного забезпечення в Національній поліції;

центри практичної психології при головних управліннях Національній поліції в м. Києві та Київській області, управліннях Національній поліції в областях;

окремі посади практичних психологів у міських, районних та спеціальних підрозділах Національної поліції;

підрозділи психологічного забезпечення та окремі посади психологів в Департаменті патрульної поліції України.

2. Здійснення методичної координації діяльності психологів Національної поліції України за напрямами системи психологічного забезпечення покладається на центр практичної психології при МВС України, на який покладено функції управління та координації діяльності всіх служб психологічного забезпечення МВС України.

3. На посади психологів в службу психологічного забезпечення НПУ призначаються особи, які мають вищу психологічну освіту кваліфікаційного рівня бакалавра, магістра (спеціаліста).

4. Залучення психологів до інших видів діяльності, що не пов'язані з їх професійними та функціональними обов'язками, забороняється.

5. Професійне втручання в роботу психолога можливе лише з боку психолога психологічної служби НПУ та МВС вищого рівня, наділеного відповідними повноваженнями.

3. Основні завдання служби психологічного забезпечення НПУ

1. Здійснення професійної орієнтації й професійно-психологічного відбору кандидатів на службу до Національної поліції України.

2 Професійно-психологічна підготовка до виконання конкретних оперативно-службових завдань в екстремальних умовах.

3. Мінімізація негативних психологічних наслідків від перебування в зоні АТО (бойові психічні травми, посттравматичні стресові розлади, суїцидальні наміри, соціо професійна реадаптація після повернення із зони АТО тощо).

4. Проведення психопрофілактичної роботи. Здійснення заходів щодо оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах.

5. Психологічне супроводження оперативно-службової діяльності органів і підрозділів Національної поліції України.

6. Упровадження досягнень сучасної психології в процес розкриття та розслідування злочинів.

7. Розроблення та впровадження новітніх психологічних технологій в оперативно-службову діяльність, у тому числі із застосуванням комп'ютерної поліграфної техніки.

4. Функції служби психологічного забезпечення

1. Здійснення психологічного діагностування, вивчення особистісних, інтелектуальних якостей кандидатів на службу до Національної поліції України.

2. Розроблення професіограм на ґрунті вивчення особливостей професійної діяльності працівників поліції з метою вдосконалення методів і критеріїв професійно-психологічного відбору кандидатів, прогнозування їх здатності до виконання оперативно-службових завдань.

3. Підготовка відповідних висновків, надання рекомендацій щодо прогнозування ступеню професійної успішності працівників поліції у різноманітних умовах несення служби, раціональної розстановки та максимального розкриття їх потенціальних можливостей.

4. Проведення психодіагностики з метою виявлення в працівників поліції станів емоційно-психологічної напруженості, перевтоми, інших негативних психологічних станів.

5. Організація та проведення психопрофілактичної роботи з працівниками поліції. Здійснення корекції психологічної напруженості, перевтоми та інших негативних психологічних станів, організація та забезпечення роботи кабінетів психологічної корекції та регуляції.

6. Здійснення індивідуально-психологічного консультування керівників органів і підрозділів Національної поліції України, особового складу та членів їх сімей під час розв'язання їх психологічних та сімейних проблем, а також надання психологічної допомоги молодим працівникам поліції в процесі їх адаптації до умов службової діяльності.

7. Участь у службових розслідуваннях надзвичайних подій, пов'язаних із загибеллю та самоушкодженнями працівників поліції, у тому числі із самогубствами.

8. Надання психологічної допомоги працівникам поліції після їх перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із виконанням

оперативно-службових завдань, застосуванням вогнепальної зброї і спецзасобів, отриманням значних психогенних навантажень, зниженням працездатності, участі в антитерористичній операції тощо.

9. Вивчення соціально-психологічного клімату в колективах, надання рекомендацій щодо його поліпшення, а також профілактика та вирішення конфліктних ситуацій.

10. Надання рекомендацій з питань раціонального розподілу кадрів у колективах з урахуванням індивідуально-психологічних характеристик працівників поліції, їх психологічної сумісності з метою ефективного виконання ними оперативно-службових завдань, зміцнення дисципліни і законності.

11. Участь у роботі атестаційних комісій Національної поліції України, формуванні резерву кадрів на висунення, проведенні психологічного вивчення працівників поліції під час їх переміщення на керівні посади.

12. Надання консультативної та практичної допомоги працівникам поліції в питаннях взаємодії з різними верствами населення, а також представниками засобів масової інформації.

13. Консультування працівників поліції з психологічних аспектів оперативно-службової діяльності.

14. Психологічне забезпечення переговорів зі злочинцями шляхом надання консультативної допомоги працівникам оперативних служб або прийняття безпосередньої участі в їх проведенні.

15. Складання психологічних портретів осіб, які підозрюються в скоєнні злочинів.

16. Проведення психологічних експертиз та поліграфних досліджень.

17. Проведення занять у системі службової підготовки працівників поліції з психологічної тематики, спрямованих на розвиток професійно значущих психологічних якостей, підвищення психологічної стійкості під час виконання оперативно-службових завдань, особистої дисциплінованості, культури спілкування та чуйного ставлення до громадян.

Додаток И

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

С.С. Чернявський

2017 р.

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Горбенко Дар'ї Андріївни
на тему: «Організаційно-правові та методичні засади удосконалення
діяльності психологічної служби МВС України»
у науково-дослідну діяльність
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача кафедри юридичної психології, доктора психологічних наук, доцента Кудерміної Олени Іванівни (голова комісії), начальника відділу організації науково-дослідної роботи, кандидата юридичних наук Титко Анни Василівни, т.в.о. завідувача докторантури та аспірантури, доктора юридичних наук, доцента Дрозда Олексія Юрійовича склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ Горбенко Дар'ї Андріївни на тему: «Організаційно-правові та методичні засади удосконалення діяльності психологічної служби МВС України» впроваджені у науково-дослідну діяльність академії.

1. Матеріали дисертаційного дослідження Горбенко Д. А. використовуються в науково-дослідній діяльності слухачами та курсантами при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять із слухачами, курсантами та студентами з навчальних дисциплін «Юридична психологія», «Психологічна служба», «Професійно-психологічна підготовка», «Професійна деформація працівників органів Національної поліції», «Проблеми організаційної психології в органах Національної поліції».

2. Результати дисертаційного дослідження Горбенко Д. А. відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для слухачів магістратури та аспірантури, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

- Горбенко Д. А. Становлення та розвиток психологічної служби в органах внутрішніх справ України: історико-правовий аспект / Д. А. Горбенко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ : наук. журн. Київ, 2014. № 1 (7). С. 156–163.

- Горбенко Д. А. Особливості психологічної служби в органах внутрішніх справ України / Д. А. Горбенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : наук. журн. Київ, 2014. № 2 (914). С. 173–182.
- Горбенко Д. А. Особливості психопрофілактичної роботи в системі органів внутрішніх справ / Д. А. Горбенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : наук. журн. Київ, 2015. № 1 (94). С. 255–260.
- Горбенко Д. А. Сучасний стан та особливості функціонування служби психологічного забезпечення МВС України / Д. А. Горбенко // Юридична психологія : наук. журн. Київ, 2017. № 1 (20). С. 200–209.
- Горбенко Д. А. Анализ и пути усовершенствования организационно-правового обеспечения деятельности психологической службы МВД Украины / Д. А. Горбенко // LEGEA SI VIATA : междунар. науч.-практ. правовой журн. (Республика Молдова). Кишинев, 2017. № 8/2 С. 38–42.
- Горбенко Д. А. Основні напрями підготовки психолога в органах внутрішніх справ України / Д. А. Горбенко // Актуальні проблеми юридичної психології : матер. III міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014 р.). Київ, 2014. С. 176–178.
- Горбенко Д. А. Психологічне портретування в діяльності органів досудового слідства / Д. А. Горбенко // Процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування : матер. Внеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 7 лист. 2014 р.). Одеса, 2014. С. 154.
- Горбенко Д. А. Вдосконалення ведення допиту шляхом застосування методів психологічного впливу / Ж. М. Бигу, Д. А. Горбенко // Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-практичний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 22–23 квіт. 2015 р.). Одеса, 2015. С. 108–109.
- Горбенко Д. А. Актуальні проблеми психопрофілактичної роботи в системі органів внутрішніх справ України / Д. А. Горбенко // Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи (присвячена 20-ті річчю кафедри юридичної психології НАВС та 40-ка річчю судово-психологічної експертизи в Україні) : матер. наук.-практ. конф. (Київ, 24 квіт. 2015 р.). Київ, 2015. С. 82–84.
- Горбенко Д. А. Актуальні проблеми психологічної профілактики девіантної поведінки особистості / Д. А. Горбенко // Правові, психологічні та педагогічні проблеми профілактики правопорушень : матер. наук.-практ. конф. (Одеса, 28 жовт. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 110–111.
- Горбенко Д. А. Особливості психологічної служби ОВС України. Тенденції розвитку / Д. А. Горбенко // Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів : матер. круглого столу (Кривий Ріг, 10 лют. 2017 р.). Кривий Ріг, 2017. С. 49–53.
- Горбенко Д. А. Фактори та обставини, які сприяють формуванню особистості неповнолітніх правопорушників / Д. А. Горбенко // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх

вирішення (присвячена 40-річчю з дня заснування кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права): матер. міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 24 берез. 2017 р.). Київ, 2017. С. 36–39.

• Горбенко Д. А. Соціологія права : 10.4 Кримінальний конфлікт : навч. посіб. / О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, Ю. О. Левченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джу́жи. 2-е вид. перероб. і допов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 268–276.

3. Зазначені праці підтвердили високий науково-теоретичний рівень, практичну доступність за результатами підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:
доктор психологічних наук,
доцент

О.І. Кудерміна

Члени комісії:
кандидат юридичних наук

А.В. Титко

доктор юридичних наук,
доцент

О.Ю. Дрозд

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

С.Д. Гусарев

2017 р.

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри юридичної психології Національної академії
внутрішніх справ Горбенко Дар'ї Андріївни на тему:
«Організаційно-правові та методичні засади удосконалення діяльності
психологічної служби МВС України»
у навчальний процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника відділу організації та координації освітнього процесу, кандидата юридичних наук, доцента Корж-Ікаєвої Таїсії Григорівни (голова комісії), завідувача кафедри юридичної психології, доктора психологічних наук, доцента Кудерміної Олени Іванівни, провідного наукового співробітника наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення, кандидата психологічних наук, професора Андросюка Вячеслава Георгійовича склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ Горбенко Дар'ї Андріївни на тему: «Організаційно-правові та методичні засади удосконалення діяльності психологічної служби МВС України» впроваджені у навчальний процес академії.

1. Матеріали дисертаційного дослідження Горбенко Д. А. застосовуються у навчальному процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять із курсантами, студентами та слухачами з навчальних дисциплін «Юридична психологія», «Психологічна служба», «Професійно-психологічна підготовка», «Професійна деформація працівників органів Національної поліції», «Проблеми організаційної психології в органах Національної поліції» у рамках підвищення кваліфікації слідчих та

працівників оперативних підрозділів згідно з затвердженими МВС навчальними програмами післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ, а також у процесі підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, які можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи курсантів, студентів та слухачів.

Голова комісії:

**кандидат юридичних наук,
доцент**

Т.Г. Корж-Ікаєва

Члени комісії:

**доктор психологічних наук,
доцент**

О.І. Кудерміна

**кандидат психологічних наук,
професор**

В.Г. Андросюк

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

С.Д. Гусарев

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Горбенко Дар'ї Андріївни на тему: «Організаційно-правові та методичні
засади удосконалення діяльності психологічної служби МВС України»
в практичну діяльність відділення психологічного забезпечення відділу
кадрового забезпечення Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: заступника начальника відділу кадрового забезпечення Степанчука Олександра Васильовича (голова комісії), завідувача відділення психологічного забезпечення відділу кадрового забезпечення, кандидата психологічних наук, доцента Волошиної Оксани Василівни, завідувача відділення роботи з перемінним складом відділу кадрового забезпечення Висотенко Юлії Вікторівни склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ Горбенко Дар'ї Андріївни на тему: «Організаційно-правові та методичні засади удосконалення діяльності психологічної служби МВС України» знайшли своє відображення в практичній діяльності відділення психологічного забезпечення відділу кадрового забезпечення Національної академії внутрішніх справ.

Основні положення авторської концепції відображені в низці наукових публікацій, основними з яких є наступні:

– Горбенко Д. А. Соціологія права : 10.4 Кримінальний конфлікт : навч. посіб. / О. М. Джуза, В. В. Василевич, Ю. О. Левченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джузи. 2-е вид. перероб. і допов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 268–276.

– Горбенко Д. А. Становлення та розвиток психологічної служби в органах внутрішніх справ України: історико-правовий аспект / Д. А. Горбенко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ : наук. журн. Київ, 2014. № 1 (7). С. 156–163.

– Горбенко Д. А. Особливості психологічної служби в органах внутрішніх справ України / Д. А. Горбенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : наук. журн. Київ, 2014. № 2 (914). С. 173–182.

– Горбенко Д. А. Особливості психопрофілактичної роботи в системі органів внутрішніх справ / Д. А. Горбенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : наук. журн. Київ, 2015. № 1 (94). С. 255–260.

– Горбенко Д. А. Сучасний стан та особливості функціонування служби психологічного забезпечення МВС України / Д. А. Горбенко // Юридична психологія : наук. журн. Київ, 2017. № 1 (20). С. 200–209.

– Горбенко Д. А. Анализ и пути усовершенствования организационно-правового обеспечения деятельности психологической службы МВД Украины /

Д. А. Горбенко // LEGEA SI VIATA : междунар. науч.-практ. правовой журн. (Республика Молдова). Кишинев, 2017. № 8/2 С. 38–42.

– Горбенко Д. А. Основні напрями підготовки психолога в органах внутрішніх справ України / Д. А. Горбенко // Актуальні проблеми юридичної психології : матер. III міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014 р.). Київ, 2014. С. 176–178.

– Горбенко Д. А. Психологічне портретування в діяльності органів досудового слідства / Д. А. Горбенко // Процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування : матер. Внеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 7 лист. 2014 р.). Одеса, 2014. С. 154.

– Горбенко Д. А. Вдосконалення ведення допиту шляхом застосування методів психологічного впливу / Ж. М. Бигу, Д. А. Горбенко // Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-практикологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 22–23 квіт. 2015 р.). Одеса, 2015. С. 108–109.

– Горбенко Д. А. Актуальні проблеми психопрофілактичної роботи в системі органів внутрішніх справ України / Д. А. Горбенко // Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи (присвячена 20-ті річчю кафедри юридичної психології НАВС та 40-ка річчю судово-психологічної експертизи в Україні) : матер. наук.-практ. конф. (Київ, 24 квіт. 2015 р.). Київ, 2015. С. 82–84.

– Горбенко Д. А. Актуальні проблеми психологічної профілактики девіантної поведінки особистості / Д. А. Горбенко // Правові, психологічні та педагогічні проблеми профілактики правопорушень : матер. наук.-практ. конф. (Одеса, 28 жовт. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 110–111.

– Горбенко Д. А. Особливості психологічної служби ОВС України. Тенденції розвитку / Д. А. Горбенко // Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів : матер. круглого столу (Кривий Ріг, 10 лют. 2017 р.). Кривий Ріг, 2017. С. 49–53.

– Горбенко Д. А. Фактори та обставини, які сприяють формуванню особистості неповнолітніх правопорушників / Д. А. Горбенко // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення (присвячена 40-річчю з дня заснування кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права) : матер. міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 24 берез. 2017 р.). Київ, 2017. С. 36–39.

Голова комісії:

**Заступник начальника
відділу кадрового забезпечення**

О.В. Степанчук

Члени комісії:

**Завідувач відділення
психологічного забезпечення
відділу кадрового забезпечення,
кандидат психологічних наук, доцент**

О.В. Волошина

**Завідувач відділення роботи
з перемінним складом
відділу кадрового забезпечення**

Ю.В. Висотенко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник управління
кадрового забезпечення

ГУНП у м. Києві
полковник поліції

А.М. Волобуєв

25.09.2017

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Горбенко Дар'ї Андріївни на тему: «Організаційно-правові та методичні
засади удосконалення діяльності психологічної служби МВС України»
в практичну діяльність відділу психологічного забезпечення управління
кадрового забезпечення ГУНП у м. Києві**

Відділом психологічного забезпечення управління кадрового забезпечення ГУНП у м. Києві розглянуто матеріали дисертаційного дослідження Горбенко Дар'ї Андріївни на тему: «Організаційно-правові та методичні засади удосконалення діяльності психологічної служби МВС України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 19.00.06 «Юридична психологія» (081 – Право).

Повідомляємо, що Д. А. Горбенко у зазначених матеріалах сформульовано низку актуальних та своєчасних практичних і нормотворчих пропозицій, які стосуються, окрім іншого, ймовірних шляхів удосконалення організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби Національної поліції України.

Ураховуючи зазначене, результати проведеного дослідження можуть бути використані в роботі відділу психологічного забезпечення управління кадрового забезпечення ГУНП у м. Києві під час роботи з постійним складом.

Основні положення авторської концепції відображені в низці наукових публікацій, основними з яких є наступні:

- Горбенко Д. А. Становлення та розвиток психологічної служби в органах внутрішніх справ України: історико-правовий аспект /

Д. А. Горбенко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ : наук. журн. Київ, 2014. № 1 (7). С. 156–163.

- Горбенко Д. А. Особливості психологічної служби в органах внутрішніх справ України / Д. А. Горбенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : наук. журн. Київ, 2014. № 2 (914). С. 173–182.

- Горбенко Д. А. Особливості психопрофілактичної роботи в системі органів внутрішніх справ / Д. А. Горбенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : наук. журн. Київ, 2015. № 1 (94). С. 255–260.

- Горбенко Д. А. Сучасний стан та особливості функціонування служби психологічного забезпечення МВС України / Д. А. Горбенко // Юридична психологія : наук. журн. Київ, 2017. № 1 (20). С. 200–209.

- Горбенко Д. А. Анализ и пути усовершенствования организационно-правового обеспечения деятельности психологической службы МВД Украины / Д. А. Горбенко // LEGEA SI VIATA : междунар. науч.-практ. правовой журн. (Республика Молдова). Кишинев, 2017. № 8/2 С. 38–42.

- Горбенко Д. А. Основні напрями підготовки психолога в органах внутрішніх справ України / Д. А. Горбенко // Актуальні проблеми юридичної психології : матер. III міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014 р.). Київ, 2014. С. 176–178.

- Горбенко Д. А. Психологічне портретування в діяльності органів досудового слідства / Д. А. Горбенко // Процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування : матер. Внеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 7 лист. 2014 р.). Одеса, 2014. С. 154.

- Горбенко Д. А. Вдосконалення ведення допиту шляхом застосування методів психологічного впливу / Ж. М. Бигу, Д. А. Горбенко // Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-практичний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 22–23 квіт. 2015 р.). Одеса, 2015. С. 108–109.

- Горбенко Д. А. Актуальні проблеми психопрофілактичної роботи в системі органів внутрішніх справ України / Д. А. Горбенко // Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи (присвячена 20-ті річчю кафедри

юридичної психології НАВС та 40-ка річчю судово-психологічної експертизи в Україні) : матер. наук.-практ. конф. (Київ, 24 квіт. 2015 р.). Київ, 2015. С. 82–84.

- Горбенко Д. А. Актуальні проблеми психологічної профілактики девіантної поведінки особистості / Д. А. Горбенко // Правові, психологічні та педагогічні проблеми профілактики правопорушень : матер. наук.-практ. конф. (Одеса, 28 жовт. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 110–111.

- Горбенко Д. А. Особливості психологічної служби ОВС України. Тенденції розвитку / Д. А. Горбенко // Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів : матер. круглого столу (Кривий Ріг, 10 лют. 2017 р.). Кривий Ріг, 2017. С. 49–53.

- Горбенко Д. А. Фактори та обставини, які сприяють формуванню особистості неповнолітніх правопорушників / Д. А. Горбенко // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення (присвячена 40-річчю з дня заснування кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права) : матер. міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 24 берез. 2017 р.). Київ, 2017. С. 36–39.

- Горбенко Д. А. Соціологія права : 10.4 Кримінальний конфлікт: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. О. Левченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. 2-е вид. перероб. і допов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 268–276.

Начальник відділу
психологічного забезпечення
управління кадрового забезпечення
підполковник поліції
ГУНП у м. Києві

Д.В. Романенко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник УКЗ

ГУНП в Київській області

полковник поліції

А.В. Долгов

.2017

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Горбенко Дар'ї Андріївни на тему: «Організаційно-правові та методичні
засади удосконалення діяльності психологічної служби МВС України»
в практичну діяльність відділу психологічного забезпечення управління
кадрового забезпечення ГУНП в Київській області**

Відділом психологічного забезпечення управління кадрового забезпечення ГУНП в Київській області розглянуто матеріали дисертаційного дослідження Горбенко Дар'ї Андріївни на тему: «Організаційно-правові та методичні засади удосконалення діяльності психологічної служби МВС України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальність 19.00.06 «Юридична психологія» (081 – Право).

Повідомляємо, що Горбенко Д.А. у зазначених матеріалах сформульовано низку актуальних та своєчасних практичних і нормотворчих пропозицій, які стосуються, окрім іншого, ймовірних шляхів удосконалення організаційно-правового та методичного забезпечення діяльності психологічної служби Національної поліції України.

Ураховуючи зазначене, результати проведеного дослідження можуть бути використані в роботі відділу психологічного забезпечення управління кадрового забезпечення ГУНП в Київській області під час роботи з постійним складом.

**Т.в.о начальника відділу
психологічного забезпечення
управління кадрового забезпечення
ГУНП в Київській області
капітан поліції**

І.О. Пікуль

Додаток І

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Горбенко Д. А. Становлення та розвиток психологічної служби в органах внутрішніх справ України: історико-правовий аспект. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1 (7). С. 156–163.

2. Горбенко Д. А. Особливості психологічної служби в органах внутрішніх справ України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 173–182.

3. Горбенко Д. А. Особливості психопрофілактичної роботи в системі органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1 (94). С. 255–260.

4. Горбенко Д. А. Сучасний стан та особливості функціонування служби психологічного забезпечення МВС України. *Юридична психологія*. 2017. № 1 (20). С. 200–209.

5. Горбенко Д. А. Міжнародний досвід психологічного забезпечення поліції. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2017. Вип 2. Т. 3. С. 112–117;

*статті в наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку,
з якого підготовлено дисертацію:*

1. Горбенко Д. А. Анализ и пути усовершенствования организационно-правового обеспечения деятельности психологической службы МВД Украины. *Legea si viata*. Chisinau, 2017. № 8/2. С. 38–42;

праці апробаційного характеру:

1. Горбенко Д. А. Основні напрями підготовки психолога в органах внутрішніх справ України. *Актуальні проблеми юридичної психології*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 квіт. 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 176–178;

2. Горбенко Д. А. Психологічне портретування в діяльності органів досудового слідства. *Процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7 листоп. 2014 р.). Одеса: Одес. нац. ун-т внутр. справ, 2014. С. 154.

3. Горбенко Д. А., Бигу Ж. М. Вдосконалення ведення допиту шляхом застосування методів психологічного впливу. *Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксиологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22–23 квіт. 2015 р.). Одеса: Одес. нац. ун-т внутр. справ, 2015. С. 108–109.

4. Горбенко Д. А. Актуальні проблеми психопрофілактичної роботи в системі органів внутрішніх справ України. *Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 квіт. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 82–84.

5. Горбенко Д. А. Актуальні проблеми психологічної профілактики девіантної поведінки особистості. *Правові, психологічні та педагогічні проблеми профілактики правопорушень*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 жовт. 2016 р.). Одеса: Одес. нац. ун-т внутр. справ, 2016. С. 110–111.

6. Горбенко Д. А. Особливості психологічної служби ОВС України. Тенденції розвитку. *Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів*: матеріали круглого столу (м. Кривий Ріг, 10 лют. 2017 р.). Кривий Ріг: Донец. юрид. ін-т МВС України, 2017. С. 49–53.

7. Горбенко Д. А. Фактори та обставини, які сприяють формуванню особистості неповнолітніх правопорушників. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 берез. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 36–39;

праці, що додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Горбенко Д. А. Соціологія права: навч. посіб. / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. О. Левченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужи. 2-ге вид. перероб. і допов. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 268–276.